

Nås.

Till Jerusalem! Ett fyrtiotal personer i Nås, barn inberäknade, hafva på kallelse af en deras lärare, f. d. sjömannen Larsson, nu boende i Chicago, Norra Amerika, börjat göra sig i ordning för — den sista färden. Resans mål är hvarken mer eller mindre än Jerusalem.

Allt hvad de äga och hafva säljes med en brådska som gällde det lifvet, och de påstå, att Kristus snart skall nedstiga i Jerusalem och hämta dem, ty det har Larsson sagt, och ve den

Lars E. Lind-Tord Wallström

Jerusalems färdarna



NORSTEDTS

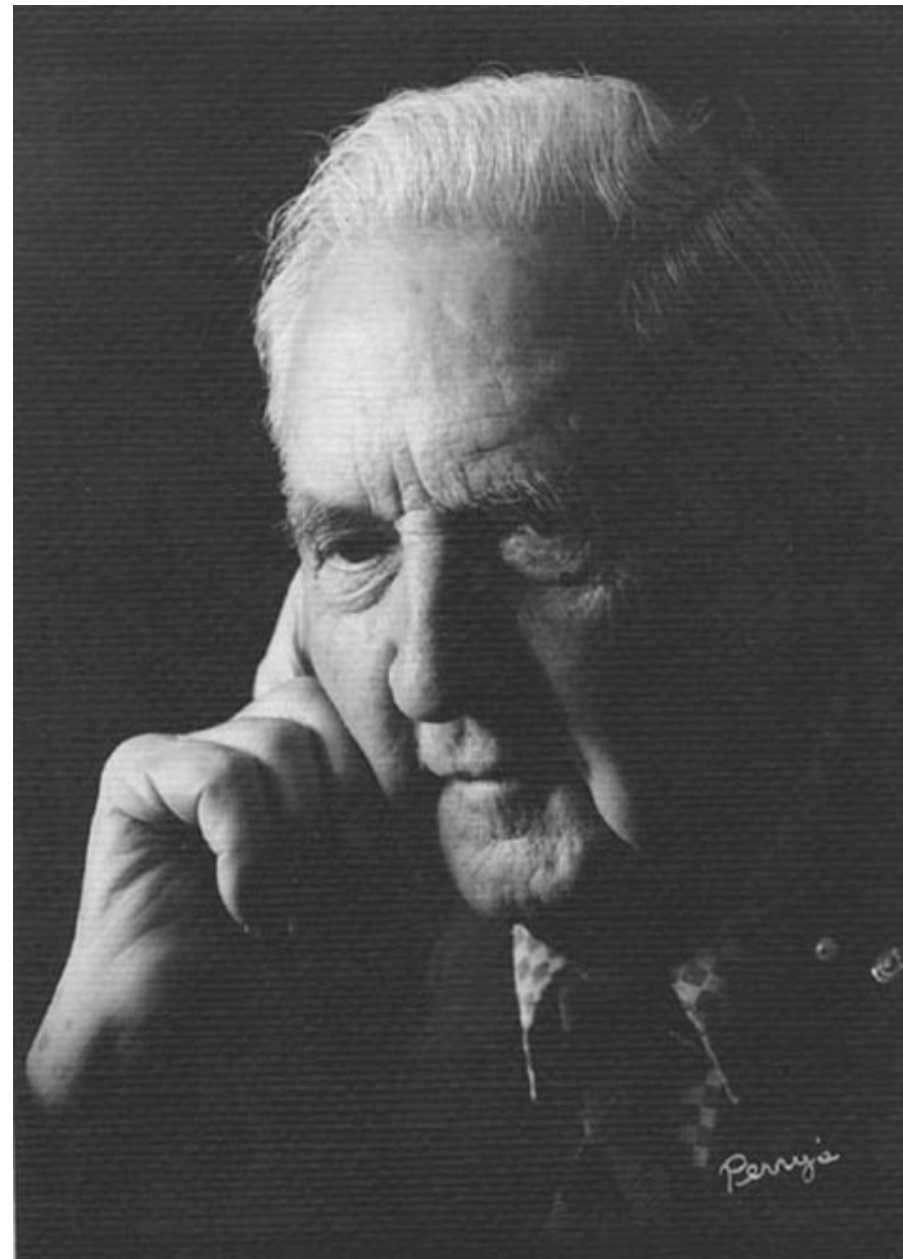
En julidag år 1896 bröt 37 människor upp från den lilla byn Nås i Dalarna för att resa till Jerusalem och invänta Kristi återkomst. 1 det torra och ofruktbara Palestina dog många av dem snart i okända febrar, men de överlevande och deras ättlingar kom att bilda huvuddelen i ”The American Colony”, som från att ha varit en underlig matriarkalisk sekt utvecklade sig till ett affärsföretag och spelade en betydelsefull roll i Den heliga staden.

Vid avfärden från Nås var Lars Lind inte fyllda fem år. På sin ålderdom var bosatt i Californien — den siste överlevande av Jerusalemsfararna. Han avled där 1981, 91 år gammal, bara några månader efter det hans unika minnesbok hade publicerats

Lind skildrar hur det religiösa förtrycket förvandlade svenskarna till viljelösa slavar, kuvade av ett infernaliskt angivarsystem med offentliga häxprocesser.

Men Lars Linds bok är också en unik skildring av Det heliga landet som det tedde sig före staten Israels tillkomst, inte nämnvärt förändrat sedan Jesu tid.

Lind befann sig mitt i händelsernas centrum och i sin bok tecknar också bakgrunden till kriserna i Mellersta Östern.



Lars E. Lind

Jerusalemsfararna

Den siste överlevande berättar
om utvandringen från Nås år 1896
och livet i Den heliga staden

Författarens engelska manuskript översatt och bearbetat av Tord Wallström..

© Lars E. Lind och Tord Wallström 1981

Omslagsbilden: Josefs Lars Larsson på Skopusberget. Foto E Aurelius 1910.

*Tillägnas mina föräldrar
Erik och Karin
som lämnade sitt eget förlovade land
utan att finna ett nytt.*

Lars E- Lind

Han står i en olivlund, under en av de skrovliga grenarna, och ett blad kastar sin skugga på hans panna som en stjärna. Bakom honom står de vackra silvergröna träden i rader. Men undervegetationen är risig och träden håller på att förvildas. Ingen sköter längre dem.

— Det är synd, säger han. Det här är mycket vackra olivträd. De skulle kunna ge frukt i hundratals år. Ett olivträd upphör aldrig att ge frukt så länge det lever.

Lars Eriksson Lind känner olivträden. Han har växt upp i deras skugga — på något sätt har de väl blivit en del av honom själv. De olivträd som skänkte honom skugga som barn växte i Det heliga landet — i Jerusalem. De olivträd han nu står inunder, ensam med sina minnen, växer i Californien — på den stora vida slätten mellan Stilla havet och Sierra Nevada, ett stycke söder om San Francisco.

Däremellan finns några av de märkligaste svenska människoliven i vår tid.

Det började i Nås i Dalarna., men egentligen inte när han föddes där utan när han fem år gammal reste med sina föräldrar till Jerusalem.

Det kommer att sluta här i Manteca, Californien, där

han bor ensam. Hans hustru, som följt honom hela livet ända sedan barn domsåre i Jerusalem, har lämnat honom på ett mycket tragiskt sätt efter flera år på ett vårdhem. Och i juli 1981 avled hans dotter Erika hastigt, bara 49 år gammal. Mellan far och dotter fanns en varsam förtrolighet, som kom av att de var offer för samma öde. Jag har bett honom visa mig en olivlund — en av de få som ännu finns kvar i Manteca-distriktet, där olivodlingens tid är förbi. Vi har kört ett gott stycke på de raka asfaltvägarna — han kan vägen, han brukar åka hit ibland. . . och när han nu står där i den silvergrå skuggan tar jag en bild av honom: den bilden kunde lika gärna ha tagits på en kulle i Jerusalem. Lind berättar om sitt arbete med att skriva ner sina minnen. Två gånger har han förlorat alla sina anteckningar och dagböcker och det har naturligtvis försvårat arbetet, men han ger inte upp:

— Det är individernas hängivenhet, trots de nästan oövervinneliga svårigheterna och förödmjukelserna, som borde skildras — den religiösa fanatismen dog med den första generationen, säger han. Hur dessa goda enkla människor levde och arbetade i Den heliga staden är en saga jag har försökt levandegöra.

Lind skriver och talar engelska — svenska lärde han sig egentligen aldrig som barn: han har lärt sig litet som vuxen. Men engelska talade man alltid, också i Jerusalem. Och Lind talar också arabiska flytande.

Linds berättelse handlar om hur 37 människor — män,

kvinnor och barn — för över 80 år sedan huvudstupa gav sig av från en okänd liten by i Sverige — lämnade allt de hade och reste till Jerusalem för att invänta Herrens återkomst där. Om hur de hamnade i djup misär, fångade i en fanatisk religiös diktatur, utbiottade i ett främmande land, vars språk de inte förstod och vars klimat de inte tålde. . . många av dem dog efter bara några år. Men det är samtidigt berättelsen om Den heliga staden under nära 50 år. Om muslimer, kristna och judar.

På ett förunderligt sätt har Lars Lind behållit sin livskraft helt obruten genom alla åren, alla strapatserna, alla misräkningarna. . . kanske är han den ende av “Jerusalemsfararna” som gjorde det. När han ser tillbaka minns han nästan varje detalj, kan placera in allt i ett sammanhang.

Manteca är en liten stad med räta gator och låg villa-bebyggelse, ett farmarcentrum som ännu har en viss nybyggarprägel. Linds villa ligger på en hörntomt. Han har en avskild liten swimmingpool, som han badar i varje morgon året om, även på vintern då det kan vara ganska kallt här i norra Californien. Han håller ofta till där på bakgården — sitter i en trädgårdsstol ensam med sina tankar.

Lind fyllde fem år månaden efter ankomsten till Jerusalem. Minns han över huvud taget någonting av sina första år i Sverige?

— Ja, säger han. Jag minns faktiskt skogen längs älvsstranden. Och jag minns några andra saker, men jag är

inte alldeles säker på om det kanske är sadant man har berättat för mig senare: hur en pojke var nära att drunkna i älven och hur jag en gång svalde en knapp och skulle ha kvävts om det inte varit för hålen i knappen. Jag tror att jag minns hur vi for till en fäbod. Och jag minns hur vi kom till Göteborg och gick ombord på båten, som skulle föra oss till Antwerpen och vidare till Palestina.

Då kolonin i Jerusalem upplöstes spelade Lars Lind en nyckelroll. Efteråt försökte han och hans hustru bryta alla band med det förflutna. Tillsammans med en kompanjon, en kristen arab, drev han en affärsrörelse i Jerusalem som representant för det amerikanska företaget Goodyear och bilfabriken Dodge. Han lyckades väl, firman blomstrade, dottern Erika föddes och han byggde ett vackert hus. Under många år ägnade han stort intresse åt Rotaryrörelsen — han var president i Jerusalemklubben och senare guvernör i Mellersta Östern-distriktet. Men han insåg tidigt att andra världskriget var på väg och att explosionen var oundviklig. Den kom 1948, då staten Israel bildades i ett blodbad, som sedan dess egentligen aldrig upphört.

Lars och hans familj flyttade till USA, sedan nästan allt han hade byggt upp hade gått till spillo. Han har aldrig återvänt till Jerusalem. Efter några hårda år i Maine fick han genom en judisk vän arbete som förvaltare av en stor olivträdspantage i Manteca — det var år 1958. Det var hans sista praktiska arbetsinsats — med

liv och lust ägnade han sig åt att vårda och skörda olivträden.

Lars Eriksson Lind fick tid att sammanfatta sitt liv, medveten om att det hade varit ett högst ovanligt liv. Då jag ber honom summera utvandringen till Jerusalem tar han till ett enda svenskt ord:

— Elände!

Då de drog iväg till Jerusalem var det som att resa till månen, säger han. De försvann från världen och förlorade sina själar.

— När jag besökte Sverige år 1964 och kom till Nås träffade jag en gammal kvinna på ålderdomshemmet — hon var över 90 och nästan döv. Då hon fick klart för sig att jag var en av Jerusalemsfararna berättade hon att hon också skulle ha rest, allt var klart för avresan, men något hinder kom emellan, hon mindes inte vad. Du var den som hade tur, svarade jag. Du var den lyckosammaste av dem alla.

*

Intervjun gjordes 1979. Då *Jerusalemsfararna* utkom 1981 gjorde Lind en resa i Sverige, då han också besökte Nås och hittade sitt föräldrahem. Han medverkade med föredrag i flera olika sammanhang och fick också en audiens med kungen, till vilken han överlämnade en knypplad duk från Jerusalems-kolonin. Några månader efter återkomsten till Californien avled han.

TORD WALLSTRÖM

Till Jerusalem!

När den långa raden av hästkärror och vagnar, där bondfamiljerna satt på kistor och kappsäckar med det sista de hade kvar av sina jordiska ägodelar, nådde järnvägsstationen i Vansbro, två och en halv mil från Nås, försökte barnen springa bort och gömma sig för att slippa skiljas från sitt hemland. Så berättar Selma Lagerlöf i *Jerusalem*:

“Vi bryr oss inte om att fara till Jerusalem”, sa de.
“Vi vill gå hem!”

Det var den 23 juli 1896. Jag var ett av de barnen.

1 veckor och månader hade den lilla byn vid Dalälven präglats av förberedelserna för den stora utvandringen. 36 av byborna var i färd med att bryta sin tidlösa samhörighet med åkrar och ängar, skogar, floder, sjöar — och med sina släktingar och vänner. Det hade varit auktioner, markförsäljningar — hus och möbler hade sålts och priserna hade varit låga, eftersom alla visste att tiden för uppbrott snart var nära. I religiöst nit hade banden mellan vänner och fränder klippts av. Då någon varnande sagt att talet om Jerusalem kunde vara humbug, att det enda säkra Jerusalem fanns i himlen, hade ingen lyssnat.

I århundraden hade de små gårdarna gått i arv från far

till son och gårdsnamnen hade förts vidare: Möckelind Erik Eriksson, Gästgivar Mats Matsson, Hol Lars Larsson, Tipers Lars Larsson. . . dessa namn, inhuggna i granitstenarna på kyrkogården, skulle bli meningslösa för gårdarnas nya innehavare. Men de bortresande svenskarna skulle föra med sig gårdsnamnen till Jerusalem och till sina gravstenar på Oljebergets sluttningar.

Olof Henrik Larsson, en sjöman som blivit väckelsepredikant, hade återvänt till Nås för att hämta sin hjord till Den heliga staden. Han hade med sig Jacob Eliahu, son till en omvänd sefardisk jude i Jerusalem och mycket språkbegåvad: han hade lärt sig att göra sig väl förstådd på svenska. I Nås kallade tvivlarna Jacob Eliahu helt enkelt för “juden” och det var inte svårt att se att det var han som var den verkliga ledaren i detta osannolika Moses- och Aron-lag.

I många av bondgårdarna packades nu de stora blåmålade kistorna med kläder för sommar och vinter. Pälsfodrade rockar, mössor med öronlappar till skydd mot kylan i frusna skogar och på isbelagda floder och sjöar — hur skulle dessa köldhårdade svenskar kunna veta att vintrarna i Jerusalem i regel var mindre kalla än somrarna i Dalarna! Dessa dalmasar skulle hädanefter huttra bara då malariafrossan fick dem att skaka i sina sängar som om det vore jordbävning, och sedan följas av den fruktansvärda febern, som kom sängkläderna att bli genomvåta av svett.

Kvinnorna plockade i sär och packade sina spinn-

rockar och vävstolar med de urgamla spolarna och skyttlarna. Männerna packade verktyg av alla de slag, sådana som använts för att bygga fäbodstugor med, långa sägar som var förutbestämda att bita i de gråvita, moss-täckta och knotiga stammarna i Det heliga landets oliv-träd, de enda träd som fanns kvar där till bruk som bränsle. Andra packade frön och spannmål, sättpotatis, järnplogar för rik djup jord och kärrhjul. De hoppades bli självförsörjande på de nya bondgårdarna — helt ovetande om att Palestina berövats sin åkerjord för tusentals år sedan, att skogarna utplånats och att de nya plantorna ödelagts av åtskilliga generationer getters rakknivsvassa tänder.

Tipers Lars Larsson, en av de rikaste bönderna, hade ett stort hemman med lada, stall, ladugård och boningshus kring en rektangulär gårdsplan. In på den gårdsplanen kördes natten före avfärden de tolv vagnarna med sin last. Kvinnorna och småbarnen sov inne i huset, medan männen och pojkarna bäddade för sig på hö/skullen ovanför stallet.

”Den sista dagen” randades och gårdarna surrade av både spänning och sorg. Man tog farväl av dem som skulle ge sig av och bönderna i Nås stod sedan utmed vägen genom byn — många hoppades in i det sista att de skulle få någon att stiga av vagnen och följa med tillbaka hem. Då kortegen for förbi kyrkan sjöng de fortfarande:

Vi vandra till Sion, saliga, himmelska Sion. Vi vandra

uppåt till Sion, Guds härliga, himmelska stad.

En del beskrivningar av avfärden blev upptecknade, eftersom den ju på olika sätt berörde alla de återstående byborna. Att folk reste till USA var vid den tiden en vardaglig händelse. De emigranterna flyttade till områden och förhållanden som var jämförliga med livet i hemlandet. Men att ge sig av till detta sägenomspunna Jerusalem var ett företag som kunde sluta i fullständig katastrof. Till yttermera visso liknade expeditionen ett barnkorståg — där fanns 22 barn mot 15 vuxna!

Allas ögon var fyllda med tårar och även barnen grät högljutt, lika förvirrade som de vuxna. Men hur sorglig avfärden än var förvärrades den ändå mer av den religiösa intolerans som hade givit upphov till brytningen med statskyrkan. Andra sedan majoriteten av Nåsborna några år tidigare hade vägrat att följa med predikanten Larsson till Amerika hade det hängt ett hot om ”eld och svavel” över bygden. Nu upprepades det hotet med skrik från en av vagnarna om en överhängande, förtärande katastrof.

Dagen hade först varit klar och solig och vädret gynnsamt, men strax efter det att karavanen hade försvunnit ur bybornas åsyn började olycksbådande svarta moln täcka himlen och sedan utbröt ett häftigt oväder. Inte i mannaminne hade en sådan storm med åska, blix och hagel härjat byn. Hagel låg i drivor på marken. Men Jerusalemsfararna utsattes bara för en lätt skur, då de passerade sockengränsen, och visste inte vilken förban-

nelse som drabbat dem som stannat kvar i ”Sodom och Gomorra”.

I Göteborg gick sällskapet ombord på ”James A. Dickson” med allt sitt pick och pack.

På den tiden var lastfartygen små och Nordsjöns vågor gick höga. Ingen av Nåsborna hade någonsin sett havet. Lyckligtvis var det inte långt till Antwerpen, den första hamnen. Sedan mötte man större vågor. Biscaya-bukten levde upp till sitt dåliga rykte. Flygfisk, ett underverk för fastlandsborna, föll ner på däck. Färden gick mellan ”Herkules stoder”, Gibraltar, in i det varma Medelhavet, där sjöhävningen minskade och däckets våg stadigt.

I Valettas hamn på Malta låg en brittisk flotta för ankar och firade en galafest. Runt stränderna glödde och blänkte tusentals ljus som en stjärnhimmel. Ingen av dem som var tillräckligt gamla för att vara uppe på däck glömde någonsin den synen.

För att hjälpa de nya församlingsmedlemmarna att fördriva tiden och samtidigt ge dem en första undervisning i engelska organiserade Broder Jacob, som vi tillsades att kalla honom, sanggrupper, som sjöng sådana visor som *White sand and gray sand — who will buy my white sand*, *London Bridge is falling down* och andra barnkammarramsor på engelska. Tillsammans med Olof Henrik Larsson höll han gudstjänster på däck varje dag och då sjöngs de gamla kända hymnerna för första gången på svenska i den delen av världen: ”Nu äro vi

på resa hem” och många andra.

Och så siktade man Kanaans lyckliga strand! Fartyget var några kilometer utanför Jaffas (eller Joppes) redd — sjöresans slutpunkt. Innan fartyget ens kastat ankar sågs svärmar av roddbåtar och pråmar ge sig av ut från stranden. Snart klängde en underlig svartmuskig foikhop över alla relingar, hävde sig upp i rep, kedjor och vad de kunde få tag i och skrek och gestikulerade. Som ett sabelskramlande gäng pirater under kapten Krok. För de stillsamma och tystlåtna männen och kvinnorna från Nås var det som att hamna mitt i ett slagfält. De kraftfulla männen, klädda i Osterlandets säckiga byxor och röda fezer med långa, dinglande svarta tofsar, var barfota och bar breda röda bälten kring midjan, i vilka de hade varsin doik instucken. Svenskarna tvingades tyst finna sig i att lyftas och kastas fram och tillbaka mellan starka armar, tills de hamnade i de stora pråmar, som kunde passera genom den trånga öppningen i revet och till båtbyggen.

Det fanns inga körvägar från landningsplatsen. Hela sällskapet måste gå till fots genom trånga, stensatta passager och över en liten marknadspiats, där vattenmelonerna var staplade som kanonkulor, några av dem uppskurna så att man såg det lysande röda fruktköttet och de kolsvarta fröna. Ingen av svenskarna hade någonsin sett en vattenmelon tidigare. De tyckte lukten var så avskyvärd att det tog årtal innan de äldre ens kunde tänka på att smaka en av dessa frukter. När grup-

pen passerade genom fiskmarknaden var luften inpyrd av en vämjelig lukt. Det fanns ju inga kylskåp och ingen is på den tiden och man måste komma tidigt om man ville köpa färsk fisk från nattens fångster. När Petrus Fiskaren kom till Joppe en dag för att besöka Simon Garvaren måste han ha sett mera fisk på en dag än under alla sina fångstfärder på Galileiska sjön.

Då svenskarna kom ut från den skuggiga gatan fanns där hästvagnar, *carossas*, för transporten till järnvägsstationen.. Då man lämnade världens äldsta stad och kom till förorterna såg allting annorlunda ut. Där var husen byggda av sandsten med röda venetianska takpannor och de var omgivna av väldoftande apelsinträd. Blommorna hade just slagit ut och spred sin parfym i luften. Där fanns en amerikansk bosättning — de hade tagit sina trähus med från Staterna. De var mormoner, som hade rest direkt till det mer autentiska Löftets land och Sion i stället för att följa Brigham Young västerut genom vildmarken till Utah.

Vagnarna passerade också Jaffas Templarkoloni. Där bodde tyskar, vilkas förfäder av religiösa skäl hade flytt från den obligatoriska militärtjänsten och först slagit sig ner i Ryssland på inbjudan av Katarina den stora, som ville ha hjälp med att utveckla jordbruket. Men tvångsuttagning till krigstjänst hade drabbat dem ännu en gång och efter många strapatser beviljades de av den turkiske sultanen asyl i Palestina. På samma sätt hade albaner, tjerkeser och turkomaner hamnat där — sultanen syf-

tade genom att ge asyl åt dessa minoriteter till att åstadkomma en motvikt mot den arabiska enigheten, som kunde hota den turkiska överhögheten. Endast judarna var utestängda enligt lag.

Järnvägsstationen låg alldeles utanför förorterna vid en stor öppen plats med djup sand, vilken senare skulle bli centrum i den första helt judiska staden inte bara i det turkiska imperiet utan i hela världen.

Tåget höll god fart tills det nådde de judeiska kullarna och sedan måste klara av en stigning på omkring 800 meter till Jerusalem. Man gjorde många uppehåll för att fylla på mera vatten i loket för den sista stigningen. Loken på denna järnväg hade fraktats från Panama, sedan de Lesseps kanal bygge där hade misslyckats. De omkring 90 kilometerna från Jaffa till Jerusalem klarades ändå på fyra timmar, vilket inte var illa efter omständigheterna. Och slutligen var man framme vid Jerusalems järnvägsstation. Med kärror och vagnar skjutsades den svenska kontingenten ”hem” till Kolo-

Vägen gick på den tiden till toppen av ett berg, som hörde till ett grekiskt kloster. Den svängde skarpt åt höger och nådde där en utsiktspunkt, där Den heliga stadens murar bredde ut sig i all sin ståtlighet på toppen av Sions berg ovanför övre delen av Hinnoms barns dal. Åt öster blev dalen trängre fram till Siloams by, där den anslöt till Kidrons dal, som fortsatte ner till Döda havet. Ovanför Siloams by reste sig Oljeberget, toppat av det

ryska klocktornet, som sträckte sig som en vässad penna mot den azurblå himlen. Längre åt öster låg Moabs och Gileads blå berg med den djupa Jordandalen och Döda havet vid sina fötter.

Vägen fortsatte ner i den övre delen av Hinnoms barns dal och korsade dalen på en bro över den nedre Gihondammen. Den gick sedan uppför Sions branta sluttning längs den djupa vallgrav, som sträckte sig från Davids torn till Hebronporten, bland västerlänningar bättre känd som Jaffaporten. Härifrån följde vägen de södra stadsmurarna runt den västra murens hörn och nerför Accrabergets branta sluttning till Damaskusporten. Sedan man hade passerat Konungarnas grav var man framme vid ”Stora huset”. Den långa heliga resan var slut.

Jerusalemsfararna från Nås var, enligt en passagerarlista från ”James J Dickson” Göteborg-Antwerpen och ”Andros” Antwerpen-Jaffa:

De båda ledarna från Jerusalem Olof Henrik Larsson och Jacob D Eliahu;

Tipers Lars Larsson med makan Karin och barnen Karin och Kristin;

Josefs Lars Larsson med makan Britta;

Möckelind Erik Ersson med makan Karin, svärmodern Brita Ersdotter och barnen Karin, Erik, Anders, Olof, Lars (det var jag), Nils och Anna;

Änkan Hol Britta Larsson med barnen Britta, Anna, Lars, Katrina och Kristina;

Gästgivar Mats Matsson med makan Britta och barnen Britta, Anna, Karin, Maria, Eva, Erik och Olof samt pigan Karin Larsdotter.

Hemmings Katrina Persson, Jugas Jon Olsson, Jonses Britta Persson, Hanses Anna Persson.

Och Hollisbetes Jon Jonsson. Han var den siste, som anslutit sig till Jerusalemsfararna. Hans stora och enda kärlek var Tipers Karin. Då han insåg att han inte kunde övertala henne att bryta med sina föräldrar och stanna kvar i Nås, följde han sjaiv med vid uppbrottet, trots att han visste att de troende hade avgivit löftet att ”leva som eunucker för det himmelska kungarikets skull”.

De båda unga älskade varandra, men i Jerusalem var deras kärlek förbjuden — de vågade inte ens visa den. Under en kort tid i Den heliga staden arbetade Jon fullständigt ut sig: han blev ansvarig för bageriet, knådade en jättelik deg tre gånger i veckan och bakade 150 limpor varje gång. Då han ändå inte kunde dölja sin kärlek till Karin förvisades han. Han blev den förste av svenskarna från Nås som lämnade Kolonin. Han flydde till USA i hopp om att kunna börja ett nytt liv och för att söka glömma. Men det var till ingen nytta. Han återvände till sina minnen i Nås, drog sig slutligen tillbaka som skogsvaktare och undvek kontakt med människor så mycket som möjligt ända till sin död.

Spafforditerna

Natten till den 22 november 1873 kolliderade den stora postångaren ”Ville de Havre” med ett skotskt segelfartyg och sjönk. I många år var den katastrofen lika omtalad som senare ”Titanics” förlisning — fartyget gick mycket snabbt till botten och få människor räddades.

Bland passagerarna ombord, på väg till Frankrike, befann sig advokathustrun Anna Spafford från Chicago med sina fyra döttrar. Modern räddades efter att ha drivit omkring på en vrakspilla, men barnen omkom.

Katastrofen med ”Ville de Havre” kom att påverka ett 100-tal människors öde — inklusive Nåsbornas. Det var nämligen efter sin mirakulösa räddning som Anna Spafford fick en ”vision” och övertygades om att hon ”sparats” för ett särskilt ändamål.

Anna Tubena Larsen-Spafford var född i Stavanger 1842 och kom redan som nioåring med föräldrarna till Chicago. Modern dog år 1854 i kolera, fadern sju år senare i tuberkulos. Anna togs om hand av en moster, som av allt att döma var spiritualist.

År 1861 gifte Anna sig med sin tre år yngre söndagskollärare, Horatio Spafford, en lovande advokat. Under en resa till Storbritannien år 1870 kom Horatio i kontakt med en säregen religiös grupp i Skottland, som

hade professor Piazza Smith som sin apostel. Denne var en av de mest kända ”pyramidologerna” — med Stora pyramiden i Gize som ”facit” hade han fastställt Jesu återkomst till år 1881.

Makarna Spafford förföljdes av olyckor. I den stora Chicago-branden år 1871 förlorade de nästan alla sina ägodelar och återhämtade sig aldrig ekonomiskt. Men allt detta tycktes endast stärka dem i deras tro. Det kom att växa upp en religiös grupp kring dem. De som anslöt sig följde de tidiga kristnas exempel och lade alla sina tillgångar vid apostlarnas fötter utan att kräva kvitto eller mottagningsbevis. Man började snart planera en resa till Jerusalem och i slutet av år 1881 gav sig hela Spafford-gruppen av till Palestina.

År 1881 hade Jerusalem knappast lämnat medeltiden. Den lilla gruppen av så gott som utblottade amerikaner var illa sedd av andra kristna och motarbetades av amerikanske konsuln, Merrill, som hade fattat sådan motvilja mot församlingen att han till och med vände sig till Jerusalems arabiska köpmän och bad dem bojkotta gruppen. Hans försök misslyckades. Spafforditerna slog sig ned i vad som kom att kallas Gamla huset, en fästningsliknande byggnad som ställdes till deras förfogande av de nya arabiska vännerna. Framför allt var familjen Rasa mycket hjälpsam och försåg amerikanerna med både husrum, mat och kläder under de första åren.

Den utsatta tidpunkten för världens ände kom och gick, men Spafforditerna blev kvar i Jerusalem. De levde

på välgörenhet. Då Horatio Spafford dog år 1888 tog maken upp hans mantel och blev gruppens ledare.

Även om de arabiska gäldenärerna var mycket talmodiga stod det snart klart för fru Spafford och hr Rudy, den medlem som skötte församlingens finanser, att man inte skulle kunna fortsätta utan ett tillskott av mera kapital, som kunde göra Kolonin ekonomiskt självständig. Spafforditerna hade kvar kontakten med några friförsainlingar i USA. Flera personer hade uttryckt sitt intresse att ansluta sig till gruppen i Jerusalem, underförstått att de då också skulle lämna över alla sina tillgångar till församlingen. Men för att få det nödvändiga kapitaltillskottet behövdes ett stort antal nya medlemmar. År 1894 reste Anna Spafford åter till Chicago. Hon åtföljdes av fem andra medlemmar. Bland dem var Jacob Eliahu, en av dem som i fortsättningen kom att ha stort inflytande på Kolonin. Eliahu hade 19 år gammal adopterats av Horatio och Anna Spafford. Efter makens död korn fru Spafford att göra ”Broder Jacob” till sin mest förtrogne.

Det var under detta besök i Chicago som Anna Spafford och Jacob Eliahu hösten 1895 kom i kontakt med Olof Henrik Larsson.

Larsson, som föddes 1842 i Grundsund, hade slagit sig ner i Chicago efter några år som sjöman och sjökapten. Han hade gått igenom en själslig kris och bröt sig efter en kort tid i Metodistkyrkan ur detta samfund och bildade en egen församling. Grupper av tonårsflickor

från Skandinavien hade på 1870-talet flyttat till Chicagotrakten, lockade av höga löner. Det sades att de mest kända Chicagofamiljernas hus i stort sett styrdes av dessa duktiga unga hushållerskor och det blev de som kom att bilda huvuddelen av ”Svenska Evangeliska Kyrkan” med Larsson som föreståndare. Medlemmarna lämnade — liksom Spafforditerna — alla sina pengar till ledaren. Man byggde en kyrka och ett stort bostadshus.

Larssons andra hustru, Johanna Mathilda Helgsten, var bördig från Lindesnäs bruk i Nås. År 1889 gjorde hon ett besök i hembygden. Också maken korn dit och under ett par år ägnade de sig åt evangelisation. Larsson grundade en församling i Nås och stod efter återkomsten till Chicago i brevkontakt med de två församlingsledare han utsett, Tipers Lars Larsson och Gästgivar Mats Matsson,

När Larsson sammanträffade med fru Spafford greps han så starkt av hennes ”gudomliga budskap” att han slutligen bjöd in hela Spaffordgruppen, vid det laget ett 30-tal personer, att bo i den svenska församlingens hus. I och med det tog fru Spafford successivt över ledningen också över svenskarna. När det blev dags att återvända till Jerusalem anslöt Larsson sig själv, sin familj och större delen av sin församling till Spafforditerna. Anna Spafford kunde återvända i triumf som den oomstridda ledaren för 63 nya medlemmar, som hade gått med på att överlämna allt åt henne, både sina pengar och sitt öde. Av de nya Spafforditerna var 16 män, 30 kvinnor

och 19 barn. Medelåldern var litet mer än 28 år. Där fanns nio gifta par, sex ungar och 19 ensamstående kvinnor. Kolonin hade fått ny, obetald arbetskraft för hushållsgöromålen under många år. Den hade dessutom fått nytt kapital — flera av de nya medlemmarna var välbeställda farmare från Nebraska och Kansas, som hade gjort sig av med gårdar och lämnat allt till sin "apostel".

Anna Spafford var fast besluten att det hädanefter skulle vara bara en hjord och en herde. Olof H. Larsson blev redan från början åsidosatt, förvägrades — liksom övriga kolonimedlemmar — att leva med sin familj, upphöjdes inte ens till rangen av "Broder". Bara tre månader efter ankomsten till Jerusalem fick Larsson i uppdrag att hämta också sin församling i Nås — det blev aldrig riktigt klart vad Larssons del av avtalet var. När han reste till Sverige åtföljdes han av Jacob Eliahu, som hade till uppgift att se till att Larsson inte försökte återupprätta sitt ledarskap.

I och med Nåsbornas ankomst till Kolonin steg medlemsantalet till 133. Av dessa var 77 svenskar och svenskamerikaner, alltså en klar majoritet. 37 var amerikaner och 19 representerade andra nationer: Canada, Danmark, England, Tyskland, Indien, Libanon, Norge, Palestina, Polen, Rumänien, Skottland, Serbien och Spanien.

Vad denna andra generation hoppades uppnå genom sin fysiska närvaro i Jerusalem var nog svårast att för

stå för deras barn. Det var ju 15 år sedan "Jesu andra ankomst" hade väntats. Men kyskhetslöftet hade inte återkallats. Man kunde därför fråga sig om föräldrarna hade syndat, då de avlat den avkomma som de nu förde med sig. Och vilken status hade barnen?

Vad väntade sig egentligen de nya församlingsborna, då de frivilligt överlämnade både sina kroppar och sina själar i fru Spaffords våld?

Det enda svaret ligger i Anna Spaffords mystiska kraft och hennes infernaliska sätt att utnyttja sina "uppenbarelsen" till att skapa ett nätverk, som ingen av de infångade kunde ta sig ur.

Då Nåsborna mötte henne i Jerusalem och genast fick lära sig att titulera henne "mor" var fru Spafford på höjdpunkten av sitt liv. Hon var 54 år gammal, av medellängd, kraftigt byggd och med gråsprängt hår. Hon kunde inte kallas vacker, men hon hade en sällsynt värdighet, som uppenbarligen kom sig av hennes starka tro på sitt kall. Hennes ögon var ljusblå, precis samma nyans som de pärlor araberna bar för att skydda sig mot "det onda ögat". Tillsammans med besökare och andra utomstående kunde hon vara vänligheten själv — bland dem behövde hon inte hålla på sin auktoritet. Inom församlingen var det annorlunda. Där måste hon alltid försvara sin position och hon gjorde det genom ett skräckvälde med förfärliga utbrott av hotelser, som måste ha haft sitt ursprung i Uppenbarelsbokens profetior om Domens dag.

Den heliga staden



Anna Spafford med döttrarna Bertha (överst) och Grace. År 1896 var Anna 54 år, Bertha 18 och Grace 15.

Ett av mina tidigaste minnen från Jerusalem är de arabiska kvinnornas isande och genomträngande dödsskri. Vi såg en grupp bondfolk komma över berget Skopus, vallade av beridna gendarmer. Det var den vanliga kontingenten av rekryter för sultanens armé, åtföljda av sina kvinnor som bar patetiska små knyten med bröd och fikon åt sina män. Då de nådde den lilla moskén strax intill Kolonin ropade de stackars mödrarna, hustrurna och trolovade ut sitt dödsskri — de gälla rösterna skar sönder luften och ekade i murarna. Kvinnorna visste att de aldrig mera skulle få se sina män, så vida inte dessa genom något underverk återvände 10, 20 eller 30 år senare, men då bara i stånd att sitta på trappan till de förfallna husen och sola sig.

Sådant var det land till vilket de 37 människorna från Nås kom för att invänta Kristi återkomst.

Vi barn hade en utsiktsplats på en bred stenmur ovanför den gamla romerska vägen till Damaskus. När vi satt därn uppe kunde vi fantisera om kejsare och romerska legioner, som marscherade förbi på de räfflade gatstenarna. Eller Josef och Maria på väg till marknaden, ridande på en envis åsna. Om aftonen kunde vi se de vise männen på sina kameler som spökskepp, ledda

av en flimrande oljelampa i stället för av en stjärna. Och senare kom en verklig kejsare, fastän preussisk, längs den gamla vägen — det var kejsar Wilhelm, som gjorde en pilgrimsfärd till Jerusalem år 1898. Massor av ryska pilgrimer vandrade förbi, sjungande med djupa basröster en hyllning till en annan ”kung”, som hade gått samma väg till sin snickarverkstad i Nasaret. En dag såg vi en viss Charles J. Glidden på vägen i en ”hästlös vagn” — den första automobil som lämnade sina hjulspår i det uråldriga dammet.

Så kom de turkiska arméerna förbi där nedanför muren — utmattade och sårfootade soldater på väg mot en avlägsen kanal, som de aldrig hade hört talas om. Och en kort och tjock turkisk diktator, Jamal Pascha med de kolsvarta ögonen riktade mot marken som om han ville undvika synen av dem han just hade låtit hänga vid Jaffaporten.

Så kom ett nytt slag av män och fordon — generaler i Sunbeambilar och soldater i T-fordar. Och en judisk vicekung, den förste efter Herodes, men omgiven av pansrade bilar i stället för romerska soldater.

Aldrig mera kommer det att finnas en sådan utsiktspunkt som den stenvuren! Där satt vi på parkettplats som åskådare, medan Den heliga stadens historia rullades upp inför våra ögon.

Fastän kristendomens vagga stod där var det inte förrän 300 år efter Kristus som Det heliga landet kom under kristet välde. Det skedde genom omvändelsen av

Konstantin, kejsare i det östromerska eller bysantinska imperiet. De sista spåren av judiskt välde hade utsuddats redan år 71 e.Kr., då Vespasianus och hans son Titus erövrade Jerusalem. Under Hadrianus hade det som återstod av bebyggelsen kallats Aelia Capitolina, men det var inte förrän år 335 som Jerusalem blev kristendomens brännpunkt tack vare drottning Helena, Konstantins mor. Den resa hon gjorde landvägen från Konstantinopel kan fortfarande följas med ledning av de romerska pelare som restes på varje tältplats under färden. Det var Helena som stadfäste kristendomens heliga platser, så som vi känner dem än i dag. De märkligaste är Den heliga gravens kyrka och Födelsekyrkan i Betlehem — den senare egentligen en romersk basilika, omvandlad till en korsform, som har bibehållits oförändrad sedan år 337. Det är den äldsta kristna kyrkan i världen.

De därpå följande 300 åren har kallats Palestinas ”guldålder”. Den benämningens riktighet bekräfts av alla de kyrkor och kapell som fortfarande finns kvar eller ligger i ruiner, de romerska villorna på landsbygden med deras beundransvärda mosaikgolv, gravkamrar och cisterner, uthuggna ur klippor, relikerna av glas och keramik. Under denna period upprättade kejsare Justinianus den första moderna lagsamlingen. Jungfrukyrkan byggdes på platsen för Herodes tempel (nu moskén el Aksa), Sankta Sophia i Konstantinopel smyckades med sina oöverträffade mosaiker och Sankta Katarinaklostret

byggdes på berget Sinai.

År 637 kom så araberna svepande som ett gräshoppsmoln från öknen. De hade endast 15 år tidigare anammat islam och de trängde nu genom Synen, erövrade Damaskus och uppslukade Det heliga landet och Jerusalem. Deras ledare var Omar, den andre av kaliferna, vilken själv hade övergått till islam från den religion som dyrkade 360 gudar vid Kaba i Mecka.

Varje gång jag senare ledde turister till Den heliga gravens kyrka betygade jag min vördnad för denne store man. Omgiven av horder av nyomvända fanatiker, som aldrig hade sett maken till de rikedomar som nu låg inför deras ögon, svarade han den grekisk-ortodoxa patriarken Spfronius att han och hans följeslagare inte kunde acceptera patriarkens inbjudan till dem att använda kyrkan för bön.

”Nej”, sade Omar, ”om jag eller mina trupper förrättar andakt här kommer de som kommer efter oss att förvandla kyrkan till en moské.”

Därmed gick han till ett hörn av gården, lade sin mantel på en stenhäll och ledde sina segerrika trupper i bön utanför kyrkan. Vid den tiden var Jerusalem ännu *Kibla*, det vill säga den punkt mot vilken alla muslimer vände sig i bön. Man kan alltså med säkerhet anta att dessa brinnande lärjungar till Muhammed böjde sina huvuden mot Uppståndelsekyrkan, som den också kallades. I detta hörn av gården reser sig nu den autentiska Omars moské (klippmoskén) med sina blygsamma proportio-

ner och sin höga minaret, från vilken man ser rakt ner i kristendomens själva hjärta. Det måste emellertid noteras att senare muslimska guvernörer inte hade samma förfining som Omar, utan hade för vana att utvälja den *muezzin* som hade den kraftigaste rösten till att ropa ut ”Allah är en” och ”Muhammed är hans profet”, så att det ekade i den ortodoxa treenighetens pelargångar. Fem gånger om dagen hördes den proklamationen och inte ens kyrkklockorna kunde dränka ekot.

Omar tillsatte emellertid en portvakt. Denne ansvarar för nycklama till de vördnadsvärda dörrarna, men de kristna sekter som delar ägarskapet till denna heliga byggnad har alltid tillträde till den genom sina respektive kloster och de anslutande kapellen.

På en upphöjning innanför porten till Den heliga gravens kyrka sitter den turbanprydda muslimske väktaren än i dag. Hans ämbete härleder sig alltså i direkt linje 1300 år tillbaka till den förste, som utnämndes av kalifen Omar år 638 e. Kr. De väktare jag lärde känna var alla ärevärdiga och framstående män, som höll sig strikt neutrala inför alla de skilda kristna sekter vilkas ständiga tråtor och oförsonliga strider sinsemellan borde få varje anhängare av den kristna tron att rodna av skam. Om Den heliga gravens väktare fört dagbok över det de bevittnade från sin post under alla dessa år skulle det ha blivit som en skildring av domedagen.

Med undantag för de relativt korta perioder då Jerusalem kontrollerades av Karezmianperserna och för

korsfararnas tillfälliga ockupation har kristenheten att tacka islam, både araber och turkar, för att dess allra heligaste platser har bevarats genom tiderna. När arabers och judars krav stöttes och blöttes i den kristna världen och i Förenta nationerna, hur många "kristna" ägnade då en enda tanke åt den skuld de och historien har till araberna?

Med de arabiska erövringstågen hade islam spritts till Persien, Irak och Anatolien, och den turkiska sultanen omvände sin nation till islam på samma sätt som hans föregångare Konstantin hade omvänt sina undersåtar till kristendomen. Men sultanen hade dessutom lyckats proklamera sig själv till Muhammeds efterträdare och utrustat sig med profetens mantel och svärd. Han behövde bara klä sig i manteln och hänga på sig svärdet för att göra sig till den suveräne härskaren över ett imperium som sträckte sig från Indiska oceanen till Atlanten.

Men vid den tid då vår berättelse inleds, 1880-talet, hade det osmanska imperiet börjat falla sönder. I norr hotades det av Ryssland, i väster av det oroliga Balkan, i Jemen och Arabien av upproriska stamhövdingar och i Medelhavet av Napoleon och britterna. Sultanens autokratiska välde var slutligen begränsat till Synen, Palestina, Libanon och Irak, det vill säga de arabländer som låg närmast Turkiet. Sedan Storbritannien hade skaffat sig kontrollen över Suezkanalen ändrades också en gång för alla sultanens nominella överhöghet över Egypten. Efter att också ha tvingats bort från större

delen av Balkan, Europas krutdurk, koncentrerade Turkiet i stället bördorna av skatter och militär tvångsuttagning på de fattiga araberna.

Få av de tvångsuttagna arabiska soldaterna kunde läsa eller skriva och även om de fick hjälp av en skrivare med ett brev, fanns det ingen möjlighet för sultanens miserabla postväsende att vidarebefordra det från de isiga Kaukasusbergen eller de klippiga och öde högländerna i Jemen. I båda dessa yttersta trakter var turkarna inblandade i ständiga strider med ryssarna eller de frihetsälskande sydaraberna. Genom att blanda araber med turkar höll de dem under kontroll och utplånade alla tankar på uppror. Sedan kvinnorna hade följt sina söner till de turkiska barackerna tog de de klädtrasor som de nya soldaterna haft på sig och bytt ut mot uniformer och återupptog så sin dödsmarsch, som liknade en begravningsprocession. Kvar i byarna fanns bara åldringar, barn och unga hustrur, som aldrig skulle veta om de var fria att gifta om sig eller inte.

Eftersom Turkiet var muslimskt och sultanen erkändes som islams kalif talade de flesta araberna trots förtrycket och tyranniet sällan om revolt, detta med undantag av Jemen och Sydarabien. Den turkiske soldaten, som inte talade arabiska och ägnade ringa intresse åt den muslimska ritualen, kallades *elRoumi*, "greken".

På 1890-talet hade det turkiska väldet nått sin lägsta punkt. Europas stormakter satt omkring det som skratande hyenor vid ett döende djur, var och en manövren-

rande för att få den största biten av bytet. Delar av Syrien var någorlunda välbeställda, men Palestina hade utplundrats genom skatter och tvångsuttagning till militärtjänst. Det saknade ordentliga vägar och hade bara en kort franskägd järnvägssträcka. Hamnarna hade inte förbättrats sedan fenicierna ankrat där.

Jerusalems befolkning beräknades år 1890 till omkring 45 000, men någon officiell folkräkning hade aldrig ordnats av turkarna. Privata beräkningar uppskattade vanligen antalet muslimska araber till 25 000 och kristna araber till 5 000, medan resten var ortodoxa judar, som snabbt ökade i antal då de immigrationslagar som begränsade deras invandring till Palestina lättades.

Turkarna fortsatte att regera genom ett system av arabiska godsherrar, som stod direkt under en turkisk civilguvernör, *Mustaarref*, och hans koteri av turkiska ämbetsmän. Men Jerusalem hade också en turkisk militär-guvernör med högkvarter i det gamla herodiska Davids torn vid Jaffaporten. Om man bortser från den militära tvångsuttagningen var systemet tolerabelt för araberna.

Den torra hettan varade åtta och nio månader om året och förvandlade sandstenen till ett puder, som täckte vägar och hustak som snö. Och när västanvinden blåste, vilket den vanligen gjorde på eftermiddagarna, blev också allt som växte vitt av det vita pudret. Jerusalem var den torraste platsen. Vinterregnet, som samlades upp i underjordiska cisterner eller uråldriga dammar från de dammiga taken, gav ifrån sig en otäck lukt långt innan

nästa regntid började. Där svärmade moln av moskiter, som kunde sprida malaria till halva befolkningen. Vid Jordanfloden och Galileiska sjön, där det fanns gott om sumpmarker, var 75 procent av befolkningen drabbad. När svenskar och amerikaner tillförde nytt blod utvaldes de så gott som undantagslöst av de blodtörstiga insekterna.

Man gjorde en del försök att kontrollera avloppet utanför murarna, men innanför dem var de flesta gatorna under kullerstenarna bara en enda stor avloppstank. Eftersom staden var byggd på fyra kullar rann lyckligtvis allt slask så småningom undan någonstans. Tyropeandalen hade förvandlats till en stor avloppsledning, där vattnet forsade under vintern, fastän ingen visste vart det egentligen tog vägen..Österns folk har alltid varit ökända för sitt fullständiga ignorerande av naturens första och ofta mycket brådskande behov. För kvinnor fanns inga offentliga bekvämlighetsinrättningar, förmodligen därför att man ansåg att de skulle hålla sig hemma. För männen fanns prång längs gatumurarna. Tidvis stank hela kvarter från latrinerna, som inte var något annat än grunda hål i det översta lagret av kullerstenar.

Det var inte enbart turkamas och andra ockupanters skuld att "Löftets land" hade sjunkit så djupt. Geografin har betytt mycket för mänsklighetens historia, och så var det ju särskilt i Palestina. Kanaan hade varit som en bro för alla erövrare och tyranner från Faraos till Na-

poleon. Assyrier, babylonier, syner, hettiter, mongoler, tartarer, perser, makedonier, selduker, korsfarare, araber och turkar — alla hade bearbetat Palestinas jord med järnhälar i stället för med plogar. Det var en bro till och från Afrika och då man passerade plockade var och en upp vad han kunde och lämnade ingenting efter sig.

Däremot fanns det ingen ursäkt för kristendomens förfall i Det heliga landet på 1890-talet. Den delade kyrkan hade själv åstadkommit det. De kristna sekterna var så misstänksamma och avundsjuka att sultanen tvingades placera ut militärvakter på de platser som olika samfund hade rätten till. Pilgrimer från hela världen kunde alltså se muslimska vaktposter med gevär och påsatt bajonett med uppgift att hålla frid mellan de kristna på deras heligaste platser.

Mitt möte med Den heliga staden var en chock — det torra, vita dammet, inga levande träd att söka skugga under, inget grönt gräs som avbrott i det bländande och stickande ljuset. Inget vattendrag att paddla i, inte ens rent vatten att släcka törsten med. Kontrasten var total för den som aldrig tidigare ens hade hört talas om någon som bad om regn och som aldrig hade lyft blicken utan att se träd och floder, sjöar och ängar. Men nattens måne — det var något annorlunda! Om den inte precis var en ny värld så kunde den kanske vara en ny himmel!

När Nåsborna vaknade den första morgonen i Jerusalem såg föräldrarna, med undantag för dem som hade spädbarn, inte längre sina egna telningar omkring sig. Man och hustru hade blivit ”syster” och ”broder” med fru Spafford som ”moder”.

De hade nästan alla ägt sina egna bondgårdar, enkla men fullgoda, och de hade haft sin frihet att leva sitt liv efter eget val. Var och en hade haft sina dagliga bestyr och plikter allt efter årstiden i ett livsmönster som gått i arv från förfäderna.

Nu befann de sig plötsligt tusentals mil hemifrån.

Husmodern från Dalarna hade inte längre ett kök, där hon lagade mat, serverade måltider åt sin familj och skickade i väg barnen till skolan. I stället gick de nyblivna systrarna och bröderna till en stor gemensam matsal, då gonggongen ljöd. Maten stod på bordet — det var grahamsgrot varje morgon. Mjölk, smör eller ägg fanns inte. Först nästa vår, då marken åter levde upp något, skulle det finnas litet getmjölk, kokad och utspädd med vatten. Och kanske litet vitt getsmör, uppblandat med tjocka kolsvarta hår och andra misstänkta mörka föremål.

Da hon vaknade upp den här första morgonen efter

den långa resan till Sion kanske den svenska husmodern förstod vad hon hade gått miste om: sitt hem och sin familj. Och sitt språk — nykomlingarna från Sverige hade svårigheter att göra sig förstådda och blev ganska isolerade.

Och den svenske bonden. . . han hade inte längre någon gård, inga husdjur, inga skogar, inga åkrar, ingen älv. Då han den här första morgonen såg ut genom det gallerförsedda fönstret var det som om han suttit i fångelse. Han såg bara öde, steniga kullar med några enstaka hårdnackade träd, som torkan inte lyckats ta död på. Några vinrankor hängde över murarna, men bladen var vita av damm, ty det var höst, den torraste årstiden i Det heliga landet. Jorden i Nås var väl inte den bördigaste, men varje bonde hade haft sin åkerlapp, där han kunde odla råg och potatis, och i det skogsskifte som hörde till vart hemman fanns bete för hästar och kor och där kunde han bryta sten och rötter för rika, soliga nyodlingar. Nu såg han ut genom de olycksbådande järnstängema och drömmen om den egna gården dog, medan han insåg att han valt att bli livstidsfånge i ett land som för länge sedan hade berövats sin mylla, sina träd, sina vattendrag och allt annat som var nödvändigt för ett gott liv. Hans enda lisa var vetskapen om att tusenårsriket inte kunde vara långt borta. Även om man inte nu vågade förutsäga tidpunkten exakt och även om det inte kom till fullbordan under hans liv, så skulle ändå barnen få uppleva det.

I och med Nåsbornas ankomst år 1896 var fru Spaffords församling fulltalig och förutom några få senkommande hade det ”utvalda folket” anlänt till Det förlovade landet. I denna brokiga skara kunde nästan hälften inte tala engelska och förmodligen kunde ingen riktigt förklara varför han eller hon hade kommit, annat än i mycket svävande ordalag.

För de ursprungliga medlemmarna av Kolonin, vilka levde under knappa omständigheter, var tillskottet från USA och Sverige en kraftinjektion. I en församling med celibat fanns det nu plötsligt småbarn, tonåringar, ungdomar i 20-årsåldern och däröver. Många år hade gått sedan det enda barn som avlats innan föräldrarna hade anslutit sig till Spafforditerna hade fötts i det Gamla huset vid stadsmuren och småbarnsskrik hade inte hörts i Kolonin sedan dess.

Det första problem som Kolonin nu stod inför var att härbärgera de 37 nya svenska medlemmarna. Innan Chicagogruppen anlänt tidigare samma år hade högkvarteret flyttats från det Gamla huset innanför murarna till ett stort hus, som den rike araben Haj Rabah hade låtit bygga ungefär en och en halv kilometer från Damaskusporten. ”Stora huset” var en rektangel av byggnader, som omslöt en stenlagd gård, i vars mitt stod en åttkantig marmorfontän i samma stil som de som fanns i palatsen i Damaskus. Skillnaden var emellertid att Damaskus hade Abana- och Parparfloderna att förse sina fontäner med vatten från, medan Jerusalem var jämmer-

ligt torrt med undantag för Siloams ömkliga källa, som flöt stilla 150 meter under stadens nivå. Men med lysande röda pelargonior, som ”flöt ut” i stället för vatten, förhöjdes gårdsplanens skönhet avsevärt.

Detta var ett av de första bostadshus som byggdes utanför murarna. Fram till 1870-talet hade de väldiga stadsportharna stängts varje kväll. De enda större byggnader som kunde ses utanför murarna var fästningslika komplex, utspridda bland jordagodsens. I närheten av dem fanns små fruktträdgårdar med fikon, oliver och granatäpplen eller vingårdar. Dessa ”fästningar” var vanligen höga och fönsterlösa, förutom små springor genom vilka flintlåsmuskedundren kunde riktas mot rövare. Kolonin hade hyrt en sådan ”borg” i närheten, huvudsakligen för de fruktträd och den brukbara jord som hörde till den. Dess mörka fängelsehåla utgjorde en utmärkt sval och mörk lagringsplats för olivolja, sylt och gelé-varor som senare skulle bli en lukrativ inkomstkälla för Kolonin.

Vanligen bodde någon i de övre rummen i ”fästningen” för att lämna plats åt andra i Stora huset, särskilt under turistsäsongen. För oss pojkar erbjöd den en förbindelseänk med gamla riddartraditioner. Vi öppnade den låga solida järndörren, steg in i den mörka hålan och klättrade uppför den trånga spiraltrappan till den första avsatsen, där man kunde kika ut som gamla tiders bågskyttar genom bröstvärnen eller klättra upp på det platta taket, kransat av miniatyrorn. Men Kasr el-Amawi, som

byggnaden kallades, hade också fungerat som fängelse för en jungfru som hade blivit sinnesförvirrad.

Trots sin storlek hade Stora huset bara 14 egentliga sovrum, av vilka några redan var tagna i bruk av Spaffords och äldre medlemmar. Resten var små krypin eller provisoriska enkelrum. De större rummen hade gott om utrymme och det var högt i taket. Där kunde man härbärgera makar med mycket små barn eller högst fyra vuxna. Dessa vackra rum hade byggts av den muslimske herremannen för hans tre hustrur och inte för att användas som sovsalar. Nu delade man upp entréhallar och korridorer och stängde av alkover med barackliknande konstruktioner. Där placerades våningsängar, som byggts som förberedelse för det munkliv som ämnades åt de pojkar vilka var tillräckligt gamla att skiljas från sina föräldrar. Eftersom de flesta av de svenska föräldrarna snart dukade under i malaria och andra febrar blev detta pojkarnas ”hem” tills de blev stora.

Det praktfullaste rummet var ”salongen” på översta våningen. Det var ungefär 15 gånger 12 meter med ett golv av blåsvart marmor. Väggarna hade höga välvda fönster på alla fyra sidorna. Men det mest imponerande var förmodligen taket. Det var konstruerat av trä, eftersom takspannet var alltför brett för att på den tiden kunna göras med murverk. Det var målat i natthimlens mörkblå färg och hade en kupol i mitten. Denna blå kupol smyckades av gyllene stjärnor och från dess

högsta punkt sköt en bred förgylld spira nedåt likt en soistråle. I den hängde en kedja som höll en kristallkrona. Detta var Herrens mottagningsrum för hans mänskliga gäster. Som en logisk följd av detta blev ”Övre rummet” den utvidgade församlingens hjärta, dess kapell, samlingsrum och underhållningslokal, som lätt kunde möbleras om för det ena eller andra ändamålet med enkla hopfällbara stolar.

Mitt emot denna praktfulla ”salong” tvärs över den öppna gården, låg det stora men mycket enklare utsmyckade ”kvinnorummet” med ett något upphöjt läge, så att haremskvinnorna hade kunnat få en privilegierad inblick i vad som försiggick i mannens avdelning. Så många svenska ungmör proppades in i detta stora rum att det hädanefter alltid kallades ”Svenska kolonin”. Mellan de två mottagningsrummen gick en glashägnad korridor med marmorgolv och vid sidan av den fanns tre privata rum för haremet. Hela denna del av huset hade tak av röda tegelpannor från Marseille, en nyhet i den här delen av världen, där man eljest byggde cementkupoler på traditionellt sätt.

I våningar under, norrut och österut, låg de vanliga rummen med välvda tak. De tjänstgjorde som gästrum, kök, matsalar och förråd och där fanns till och med ett stall för hästar i källaren. Endast åt söder var byggnaden bara i en våning, detta som en gest av tillmötesgående mot de forna haremsdamerna, som på det sättet hade utsikt från sin korridor över Den gamla staden med

dess murar och minareter.

Den värsta effekten av att stuva in folk i dessa provisoriska bostäder var att familjeenheten oundvikligen bröts sönder. Levnadssättet blev klosterlikt. Svenska föräldrar tycktes vara de som först dukade under, beroende på den fullständiga förändringen i levnadssättet och deras ovana vid både klimatet och maten. De föräldralösa barnen placerades under förmynderskap och absorberades tidigt i kolonisystemet, där engelska var det dagliga språket. Denna andra generation berövades fullständigt sitt svenska arv, fastän de ännu var svenska medborgare.

Det var nödvändigt att hitta nya bostäder, och återigen var det — liksom vid de ursprungliga Spafforditernas ankomst till Jerusalem — de arabiska grannarna, som kom till hjälp. Med mindre förtjusning än Haj Rabah hade medlemmar av hans klan övergivit sina urgamla familjeboningar i de trånga stadskvarteren och den stinkande luften i Gamla staden, följt hans exempel och byggt sina mindre pretentiösa hem i närheten av Rabahs villa. Vad de husen saknade i utsmyckningar kompenenserade de ofta i storlek. Några familjer flyttade nu upp på övre våningen medan andra med mycket små förändringar av byggnaderna gjorde det möjligt för Kolonin att hitta det behövliga utrymmet. På detta stadium av Kolonins utveckling kunde de ta ut hyran i förskott — i guld, som var det vanliga betalningsmedlet på den tiden. Samtidigt bibehölls varma personliga band och

vi levde nästan som en stor familj tillsammans med våra hyresvärdar, eftersom deras barn lekte med oss och de vuxna, manliga såväl som kvinnliga, ofta gästade oss. Till slut kom vi alla att bo i det kvarter som på stadsplanen utmärktes som *American Colony* — Amerikanska kolonin.

Systrar och bröder

Vilka var då de överlevande från den ursprungliga gruppen av Spafforditer?

Den första vi barn fick kontakt med var ”Guga”, Grace Spafford, makarna Spaffords yngsta dotter. Hon och hennes syster Bertha föddes i Chicago efter ”Ville de Havres” förlisning. Grace liknade sin mor, men ett svårt anfall av smittkoppor hade märkt hennes ansikte för livet.

Vid den tiden var smittkoppor fortfarande en vanlig sjukdom i Jerusalem. Vi såg sjuka vandra på gatorna med ansiktena fulla av sårskorpor. Värst av allt var att sjuka mjölkbud kunde ses i färd med att distribuera mjölken. Det var en herde med koppor på händerna, som mjölkade sina getter och levererade rorgonmjölken till de intet ont anande amerikanerna i Gamla huset och smittade dem på det sättet. Vaccination mot smittkoppor var inte obligatorisk i Förenta staterna som den var i Skandinavien.

Då familjerna nu splittrades blev det Guga som fick tillsynen över barnen.

Bertha Spafford sades likna sin far. Hon var sin mors främsta rådgivare. Vi barn hade mycket litet kontakt med henne. Också Bertha hade haft smittkoppor, men

hon hade undgått att bli vanställd. De två små gropar hon ibland visade upp som bevis på att hon hade haft sjukdomen störde inte alls hennes skönhet. Hon talade traktens arabiska dialekt flytande och skötte allt umgänge med våra arabiska vänner, såväl män som beslöjade kvinnor. De unga arabiska herrarna såg i fröken Spafford en modell för sina framtida harem. Så snart våra ögon blev gamla nog att se det hade vi god anledning att tro att hon var vackrast i Jerusalem — i varje fall bland dem vilkas ansikten man kunde se.

Trots sin stränga avskildhet tävlade också de muslimska kvinnorna om vem som var vackrast. De var mycket intresserade av klämodet och såg upp till Bertha Spafford, som de kallade *Sitti Afifi*, som sitt ideal.

I praktiken blev det så att den yngre systemen Spafford ensam åtog sig den andliga ledningen av den uppväxande generationen, medan den äldre systemen blev vår enda möjlighet till kontakt med yttervärlden ("de utanför", som benämningen var). Ingen medlem av Kolonin fick möta allmänheten eller turisterna utom i fru Spaffords eller Berthas närvaro eller efter det att de blivit "hjärntvättade" och exakt tillsagda vad de skulle säga.

Likt noviser i ett kloster hade de första medlemmarna av församlingen blivit begåvade med bibliska namn. Fru Amelia Gould fick namnet Syster Elisabeth. Hon var från Kanada, hade god utbildning och hade varit en societetsdam. Hon var lång, elegant och stilig. Hon hade en skarp, finskuren näsa och silvervitt hår, benat i mit-

ten och uppsatt i samma frisyra som drottning Victoria på tidiga engelska frimärken. Hennes huvud liknade en kamé, utskuren av det vita höljet på en agat. Vad beträffar smak och umgänge var hon Kolonins första dam, men ändå förvisades hon till andra platsen av fru Spafford, som inte någon enda gång gav upp sin dominans.

Fru Sylvester var född i Skottland och änka efter en amerikansk överste, som hade kämpat i det mexikanska kriget. Min första kontakt med vitlök, denna illaluktande men ätliga lök som västerlänningar har så svårt att förlika sig med när de kommer till Orienten, var genom en historia som fru Sylvester berättade. När överste Sylvester red över det med kroppar täckta slagfältet märkte han att gamarna bara gav sig på amerikanska lik och lämnade de mexikanska i fred. Fåglarna vägrade röra vid de mexikanska kropparna på grund av den genomträngande lukten av vitlök. Innan jag själv lämnade Mellersta Östern 50 år senare skulle förmodligen också jag ha blivit ratad av gamarna.

Fru Sylvester fick det nya namnet Mary Cephas. Jag fick intrycket att hon var missanpassad och nedslagen, som man också kunde vänta sig av den som hade varit van vid ett gott, fritt liv.

Otis S Page var änkling och hade en dotter, Florence. Han hade fått det bibliska namnet Samuel. Broder Samuel tycktes vara den mest plågade av alla de gamla, som om han hade ett Kainsmärke i pannan. Han hade

blivit beskylld för att sova med sin hustru under den strikta första tiden, då alla medlemmar förväntades vara eunucker. Broder Samuel var mycket populär bland de unga. För honom var alla unga flickor *Ya Bintu*, min dotter. Men var gång fru Spafford var i närheten tycktes han drabbas av sorg och nedbrutenhet.

Beskyllningar av det slag Broder Samuel hade utsatts för var otvivelaktigt vanliga bland många sekter, som i dag skulle anses fanatiska, men varför skulle en sådan fördömd följa en snäll gammal änkling och förpesta hans liv? Han var ju nu omgiven av många äkta par, som aldrig blivit så drabbade. Vi unga kunde inte förstå det, och än mindre förstod vi varför också dottern skulle få lida, men det fick oss att tvivla på hela det religiösa system som vi fastnat i utan möjlighet att komma ur.

Ingen hade varit till mera nytta för Kolonin under dess första fattiga tid än Broder Samuel, som var en skicklig snickarmästare. Hela sommaren slet han vid sin snickarbänk — likt Jesus av Nasaret före kallelserna — förfärdigade nya bäddar, bord och divaner. När sedan turist-säsongen kom hängde han upp sin limburk, lade noga undan sina verktyg och klädde upp sig för att visa turistgrupper runt Den heliga staden, Betlehem, Jeriko, Jordan... och läste utantill den bibliska hänvisningen till varje plats. Bland de speciella turistgrupperna fanns många kända amerikaner och de kom alltid till Kolonin för att tacka fru Spafford för den mest underbara och intelligenta guide de någonsin haft. Men även det upp-

fattades som mera smickrande för Kolonins ledarskap än för Kolonins snickare, som snart åter försvann i anonymiteten. Med litet undervisning från Broder Samuel försökte jag skapa mina egna snickeriarbeten, hyllor och andra saker som kunde pryda våra kala väggar.

Man kunde ha väntat sig att dessa första Spafforditer skulle ha blivit desillusionerade, då de funnit att de profetior som fört dem till Jerusalem inte hade slagit in. Men inte alls: tvärtom verkade det som om de var lika övertygade 20 år efter den utsatta tidpunkten. Broder Samuel var den trognaste av de trogna. Vi unga hade föga intresse för Återkomsten och Tusenårsriket och talade helst inte om de sakerna, fastän det var svårt att undvika ämnet i sällskap med Broder Samuel.

De ursprungliga medlemmarnas barn hade tills vidare fått behålla sina namn i stället för att begåvas med bibliska namn. Florence Page kallades Flora, som också var lätt att säga på arabiska. Av alla kolonins kvinnor var *Sitty Flora* (eller "Frora") den som talade arabiska bäst och hon var en stor favorit bland araberna. Hennes generation hade växt upp tillsammans med muslimska barn och behandlades som familjemedlemmar av araberna.. Men medan de äldre var utsatta för ett slags religiös exorcism var barnen utsatta för ett lika grymt tyranni av svartsjuka. Det fanns fyra flickor och en pojke i denna generation. Bertha Spaffords enda rival var Florence Page. Många grymma episoder kunde bara förklaras med avundsjuka och svartsjuka.

Mary Whiting, som hade blivit änka före utvandringen år 1896, var den enda kvinna som födde ett barn i det Gamla huset, sonen John. Det andra barnet, Ruth, föddes i USA. Mary Whitings nya namn var Syster Mary John. För oss verkade hon aldrig tillhöra den inre cirkeln. Hon var en snäll och vänlig själ, men hennes stora kärlek till blommor hade kommit henne att drabbas av fru Spaffords starka fördömelse: ”Syster Mary John tycker mest om blommor”. Bristen på vatten gjorde att varje droppe tvättvatten samlades upp. Hur hon nu bar sig åt hade syster Mary John lyckats skapa några rabatter med vackra blommor i en för övrigt trist och färglös omgivning. Whitings hade ett arv, men till det var knutet bestämmelsen att inte ett öre av det skulle gå till Spafforditerna. Detta var ett dilemma för Spaffords. Även om de inte tyckte särskilt mycket om syster Mary John var hon ju ändå mor till två barn, som en dag skulle bli rika. Detta glömdes aldrig.

Sonen John Whiting var bara tio år yngre än vår generation. Han var född i en celibatgrupp långt från sitt hemland, den ende pojken bland fyra flickor. De enda pojkar han hade att leka med var araber, som inte visste vad organiserade lekar var. Han hade ingen kontakt med den nya grupp av pojkar som kom från Amerika och Sverige. Han deltog aldrig i våra lekar utan försökte i stället alltid avbryta dem för arbete, som betraktades som viktigare.

John talade arabiska lika bra som engelska. Eftersom

han var mörklagd trodde de besökande turisterna, i synnerhet då de fick veta att han var född i Jerusalem, att han var arab. John var stolt över att vara amerikan och förbittrades över insinuationerna. Han fann slutligen ett svar, som han alltid gav:

”Även om Jesus var född i ett stall var han väl inte en åsna!”

William Rudy, Broder William eller ”Bullal”, som vi barn kallade honom, var en typisk medelålders affärsman från Chicago, nästan flintskallig, med polisonger och ett fyrkantigt skägg. Han var alltid snyggt klädd. Han hade varit chef för ett kvarnbolag och var den ende som hade kunnat klara Spafforditerna genom de svåra åren, innan vi kom. Bullal tog aldrig del i Kolonins religiösa liv. Varje morgon tog han hästpiskan, gick till stallet, sadlade sin åsna och red till staden. Bara han visste vad som fanns i sadelpåsarna, då han red till banken. Bullal fick sedan allt mindre inflytande på finanserna, då herr Vester, fru Spaffords måg, anslöt sig till Kolonin.

Alla de nämnda hade alltså kommit till Jerusalem redan år 1881. Genom åren hade flera anslutit sig till Kolonin. Främst av dem var Jacob Eliahu-Spafford — Spaffords adoptivson. Fru Spafford hade ingen trognare beundrare och lärjunge. Han fanns ständigt vid hennes sida som rådgivare, talesman och medhjälpare i både andliga och världsliga frågor. Han var ständigt beredd att uppfylla hennes minsta önskan.

Vid varje morgonandakt läste han det bibelstycke, som hon hade valt ut, jämte de särskilda förklaringar hon hade gett honom. Fru Spafford satt i regel bredvid honom på en stol i den rad som reserverats för "Familjen", vänd mot den övriga församlingen. Han var 32 år då han år 1896 följde den då 54-åriga fru Spafford och de andra till Amerika.

Elias Habib var arab och hade tillhört den grekisk-ortodoxa församlingen i Jerusalem. Han hade fått minimal utbildning, men hela hans släkt var full av skickliga konstnärer och hantverkare. Han fungerade i Kolonin som kock, inköpare av matvaror och kontrollant av hjälpverksamheten. Långt senare gifte han sig med Emelia Carlson.

Familjen Naseef kom från södra Libanon, där fadern hade varit kolportör och förmodligen spred de första biblarna på arabiska. Vid sin död hade han lämnat sin hustru och fyra barn i små omständigheter och de hade anslutit sig till Kolonin. Fareed, den äldste sonen, var en flitig och duktig arbetare. Han gifte sig med Florence Page, Bertha och Spaffords rival, och det blev en långdragen fejd mellan honom och Spafford. Den slutade med att båda makarna blev uteslutna.

Edward F. Baldwin från Philadelphia hade varit presbyteriansk missionär i Marocko. Broder Edward var en av de få kolonimedlemmarna med formell utbildning. Han var en imponerande personlighet, omkring 1.90 lång och med sina långa polisonger och sitt kammade hår

kunde han ha stått modell för Michelangelos "Moses". Det berättades att när han anlände till Kolonin direkt från sin missionsstation i Mogodor var han klädd i morrisk dräkt och av denna väldiga "burnus" fick man tillräckligt med tyg för flera klänningar åt Kolonins kvinnor. Traktens araber var så imponerade av denne profetlike nye medlem att de kallade honom *Abu Gharb*, "marockanske fadern" eller marockanen. Han kom med sina två vackra döttrar, Gertie och Anita, och sina två söner, Furman och Norman. Hans hustru och en äldre dotter hade valt att inte följa honom på detta nya kristna äventyr. Vid enstaka tillfällen, då både "Moder" Spafford och Broder Jacob hade förhinder, ledde han morgonbönen, men i ledarnas ögon var den teologiska kunskap han besatt värdelös i jämförelse med den "visdom som gavs ovanifrån".

Denne jätte till man kom att tyna bort liksom ett stort träd som ringbarkats. Jag har ofta undrat över varför inte han och andra kolonimedlemmar med samma inre styrka bröt sig ut och började livet på nytt. Men Jerusalem var på den tiden en isolerad plats och åldern tog långsamt ut sin rätt, tills de inte längre hade vare sig vilja eller kraft att fortsätta från den punkt där de en gång hade lämnat världen.

Elias Meyers var en indisk jude från Bombay. Han sades tillhöra klanen Sassoon, som vid den tiden var den rikaste i både Bombay och Bagdad. Broder Elias hade av allt att döma varit en äventyrare i sin ungdom

och hans familj hade gjort honom arvlös. Han hade ändå kunnat studera i Oxford och visade sig vara skicklig både som fotograf, urmakare, spinnare, vävare och försilvrare — under sitt tidigare liv hade han till och med försörjt sig som kristen missionär. Slutligen inbillade han sig att han var en reinkarnation av profeten Elia och det var i den gestalten han hade anslutit sig till Spafforditerna: han anlände klädd i en fladdrande mantel av finaste indiska silke och med en väldig grön turban.

Broder Elias uppfattade Kolonin och fru Spafford som fullföljandet av den "Återkomst" för vilken hans roll hade varit "Elia som måste komma först". Han skrev noga ner alla de "budskap" som fru Spafford vidarebefordrade, i en bok som han nästan jämställde med Bibeln.

En dag då jag talade med fru Bertha Spafford-Vester långt efter hennes mors död fick hon syn på Broder Elias, som läste i sin tummade bok, tydligen i avsikt att försöka övertyga henne om hur långt hon hade avvikit från moderns ursprungliga ideal. Bertha gick fram till honom, slet åt sig boken och började riva den i småbitar. Stackars broder Elias såg ut som om han var på väg att svimma och med eländig röst sa han:

"Bertha! Du skulle inte ha gjort så. Den här boken med din mors budskap var mitt liv!"

"Och du borde inte ha den!" var allt hon sa, då hon rev sönder de sista bitarna.

Det var slutet på en period av Broder Elias liv. Han packade sina tillhörigheter, vilka knappast fyllde en resväska, och gav sig av från Kolonin.

Mary Adams var en engelsk ungmö av fin familj, som hade lämnat sin tjänst som rektor för en missionsskola i Nasaret, för att gå med i Kolonin. Hon var anglikan och tycktes vara fullständigt bortkommen i den sammanrafsade gruppen av amerikanare och svenskar, bönder och husmödrar. I Nasaret hade hon kallats Mirjam av arabflickorna och eftersom det var ett halvt dussin andra Mary i Kolonin kallades hon Syster Mirjam.

Miss Clara Joanna Brooke var också en engelsk ungmö, en liten kvinna, som i motsats till Syster Mirjam kunde anpassa sig till allt. Hon var lärare, pianist och artist och fungerade som en uppslagsbok. Hon var välutbildad, hade rest mycket och kunde tala kunnigt om vilket ämne som helst hur länge som helst. Den religiösa undervisningen lämnade hon åt andra att sköta, men själv var hon angelägen om att försöka ge församlingsmedlemmarna den utbildning och kultur som hon visste skulle komma till pass en dag. Det var tydligt att fru Spafford inte tyckte om hennes strävan att undervisa i "världsliga kunskaper". Men Syster Joanna lät sig inte påverkas.

Syster Joanna bodde i en liten garderob vid en trappavsats. Hon hade möblerat den med en enkel bädd. På något sätt hade hon också fått plats med bokhyllor, som täckte väggarna. De var överfyllda med tidningar, tid-

skrifter och de få böcker hon hade lyckats skaffa i en tid, då det var mycket ont om trycksaker. Overallt hade hon satt upp tidningsurklipp. Syster Joanna flyttade aldrig från sin garderob, hon levde och dog där, kanske därför att hon vägrade flytta eller därför att det inte fanns någon annan vuxen som kunde få plats där.

Jag minns hur jag vaknade upp ur den första barndomen i Sverige med dess drömlika minnen, hur jag kände mig död inför det förflutna och törstade efter nya tankar och kunskaper. Det var då jag gick till Syster Joanna. Efter mötena följde jag tätt efter henne genom hennes lilla gröna dörr och in i detta förråd av kunskaper. Hon gav mig ett hemmagjort kuvert, som innehöll något intressant om historia, litteratur, konst eller geografi. Jag gömde det innanför min vida arabiska skjorta och gav mig av, så snart det var tomt i trappan. Det var svårt att hitta ställen där man kunde läsa i lugn och ro — det var alltid någon som kom och grälade för att man var lat och kastade bort tiden. Och det var inte lätt att läsa medan man högg ved, skötte vridmaskinen i tvättstugan eller bar vatten till den stora tunnan på hästkärran, men man kunde alltid tänka över det man hade läst tidigare och försöka pränta in det. Det bästa stället för studier var männens dass, som låg ett stycke ner på den norra sluttningen i Kolonins bakgård. Här kunde man få vara i fred och kvinnorna kom aldrig i närheten. Även om man ibland var utsatt för dragiga vindar underifrån kunde man tillbringa härliga stunder där med böcker och tidskrifter.

Bland de böcker Syster Joanna gav mig att läsa var Thackerays ”Fåfångans marknad”, så vitt jag minns den första roman jag sett. Någon korn på mig, då jag läste den, och rapporterade det omedelbart till fru Spafford. Ingenting var ju hemligt i denna församling och ingen kunde kalla ens sin själ för sin egen. Morgonmötena, som kunde räcka en, två eller tre timmar, var inte bara andakter och religionsundervisning utan också ett slags ”husrengöring”

“Han tillbringar sin tid med att läsa Thackeray”, sa fru Spafford och pekade sitt finger mot mig och allas ögon vändes mot mig.

Så vitt jag kan minnas var detta den enda bok i hela mitt liv som jag började läsa och aldrig slutade läsa, inte ens sedan jag hade skaffat ett exemplar och många andra romaner dessutom, som var mycket mera spännande än ”Fafångans marknad”.

Andra gånger kunde fru Spaffords dömande finger peka mot en gammal man, som en gång hade fortsatt att ho tillsammans med sin hustru fastän celihat var pabjudet ... mot en gammal harmlös änka, som anklagades för att tycka mer om blommor än om Gud . . . Eller mot en åldring, som troget skött Kolonins finanser ända tills hr Vester kom, och grymt anklagades för att ha grävt ner pengar: det var herr Rudy och förbannelsen drabbade också hans väninna Syster Elisabeth. Fru Spafford riktade sitt dörnande pekfinger mot dem och kallade dem ”Annanias och Sapphira”. Det var år 1916 — jag såg

den gamle komma ut från matsalen, där fru Spafford kungjort sitt fatala “budskap”, och segna ner efter att ha drabbats av hjärtslag. Jag var den förste som hann fram till hans hjälp, där han lag på en divan. Man hade hittat en gammal målarburk med över 300 turkiska guld-pund nergrävd under en vinranka utanför hans dörr. Först sedan Broder William lagts till vila på Oljeherget och dyningarna efter “skandalen” dott ut kom man att tänka på att han förmodligen hade gömt undan guldendast av omtanke om Kolonin — som en reservkassa i en orolig tid, då ingen kunde lita på bankerna och då det var känt att Jamal Pasha hade beordrat att allt guld skulle beslagt. Men då var det för sent att återkalla domen.

Alla dessa “synder”, fru Spaffords “uppenharelser”.. antecknades i ett slags domedagshok för att upprepas i evig tid. Jag bevittnade hur de äldre, en efter en, förlorade sin livskraft och sin personlighet under denna ständiga själsliga tortyr, då deras påhittade felsteg och uttalade tankar “avslöjades”. Jag minns de pinade blickarna från människor som aldrig hade gjort något ont i hela sitt liv, aldrig tänkt en ond tanke.

Men Syster Joanna bröt aldrig samman, erkände aldrig, “avslöjades” aldrig något någonsin. För henne var kunskapen något oåterkalleligt och oavbrutet. Detta — att skaffa mig kunskaper — var också den enda möjligheten för mig att undgå att förlora min identitet i denna självförledda religiösa grupp, som fortsatte att spåka

sig i den yttersta gränsen av en civilisation, som för länge sedan hade passerat och förkastat alla de begrepp som de ursprungliga grundarna hade baserat sin lära på.

Våra arabiska vänner

Förutom de första medlemmarna av Spaffordgruppen, som vi tvingades leva tillsammans med på ont och gott, mötte vi redan de första dagarna leende araber, som tycktes vara lika hemmastadda i Kolonin som medlemmarna själva, och kanske lyckligare där än de.

De var muslimer från alla nivåer i det arabiska samhället, och de hade gjort det möjligt för de ursprungliga Spafforditerna att stanna i Den heliga staden. Vid det här laget kunde många av dem inte bara tala engelska utan hade förbereda sig på vår ankomst också lärt sig en del svenska meningar av de svenskamerikaner från Chicago som hade anlänt före oss. De ville gärna visa vad de kunde: ”Hur står det till?... ” ”Tack så mycket...” Det bästa av allt var deras sprittande skratt och hjärtegodna vänlighet. De hade inte en tanke på ”Domens dag” eller ”Världens ände”. De trodde att Allah ännu härskade över universum och när det var hans önskan att göra slut på det skulle han göra det utan att bry sig om människornas uträkningar och förutsägelser.

Då jag senare i livet tänkte tillbaka på den här tiden stod det klart för mig att om de bokstavstroende medlemmarna av Kolonin bibehöll någon grad av sunt för-

nuft så kan det mycket väl bero på att de hade kontakt med dessa okomplicerade själar, som ännu trodde att ”Han som sitter i himlen skall skratta” åt skrällen, absurditeterna och den galenskap som människorna hade skapat åt sig själva. De blev mina vänner och minnet av dem förbleknade aldrig under hela mitt liv.

De var trogna sin egen religion, men som muslimer såg de ingenting olämpligt i att delta i Kolonins primitiva kristna gudstjänster, att sjunga tillsammans med oss eller att skicka sina barn till Kolonins skola, till och med inkvartera dem där — något som en romersk katolik på den tiden skulle ha blivit bannlyst för.

Då vi vandrade vår väg uppför de branta kullerstengatorna till skolan, som var inhyst i ”Gamla huset”, kunde vi till höger se in på en gata som var mindre än tre meter bred och ledde till Rasaskvarteret. Det var där några av de ursprungliga medlemmarna av Kolonin hade funnit husrum 15 år tidigare.

Klanen Rasas tillhörde grönsakshandlarskrået. Utan deras dagliga leveranser på den allra osäkraste kredit skulle Spafforditerna inte ha överlevt de första åren i Jerusalem.. Suleiman Rasas var vakt vid kejserliga ryska generalkonsulatet. Han var oftast klädd i sin granna uniform och talade ryska flytande. Hans bror Hafez var skatteindrivare och red vanligen på en brun märr. De var båda godhjärtade och vänliga män och för en nyanländ femårig Koloni-medlem, som inte visste att en muhammedan var olika oss andra — förutom, kanske,

att han var snällare och vänligare — åstadkom de en känsla av frändskap.

Abu Yusuf var den förste arab med vit turban vi mötte. Han hade titeln ”shejk”, men var träkolshandlare och hade försett de tidigare Spafforditerna med detta oundgängliga bränsle, givetvis också på kredit. Då vi anlände år 1896 hade Abu Yusuf blivit stendöv, men infann sig liksom tidigare alltid till andakterna i Stora huset klockan 8 varje morgon. En stol var reserverad för honom, han tog av sig sin turban och placerade den under stolen, dammade av sin skinande hjässa, tog fram sin *masbaha*, ett radband med 99 pärlor, och började räkna pärlorna försjunken i djup kontemplation. De enda engelska ord han kunde var *One, not three* och under andakten brukade han ibland utbrista med stentorsstämm *La Haha Illa Allah* (Allah är en), förmodligen utan att höra sin egen röst.

Den färgstarkaste av alla våra arabiska vänner var Abu Hassan. Också han bar vit turban och en omfångsrik *jubbeh*, en mantel med vida ärmar. Han hörde till Danafklanen, av vilken en stor del hade i uppdrag att sköta Omars moské och fick bidrag för detta från den turkiske ämbetsman som ansvarade för *vakfs*, de heliga platserna. Abu Hassan själv hade emellertid överlåtit moskétjänsten till sin son Hassan medan han själv ägnade sig åt den stora egendomen. Hans hem låg just ovanför Getsemane trädgård. Från sitt platta tak kunde han se ut över sina åkrar. När Kolonin senare beslöt att

skaffa mjölkkor var blomkålsblasten från hans land så gott som det enda grönfoder som fanns att tillgå på sommaren. Vi pojkar tura des om att köra ut med åsnekärran och hämta dessa frodiga blad, som hade lagts i högar. Vi stoppade dem i säckar och staplade dem på kärran, som vi sedan bromsade av alla krafter på den branta vägen ner och sköt på, när vi skulle uppför branten på andra sidan dalen. Vi brukade komma med åsnekärran längs stadsmuren just när den där figuren med vit turban dök upp på taket och ropade sitt *Hal-hal-halooo*, som ekade upp och ner genom Kidron-Josafat-dalen precis som det skulle komma att göra på Uppståndelsens dag, då alla de torra benen skulle samla ihop sig och de hopfogade skeletten resa sig för att höra domen. I väster var de muslimska gravarna och i öster, uppför Oljebergets sluttning, sågs oräkneliga grå och spruckna stenhällar över de judiska benen — alla väntade på den dagen.

Hussein Saleem el-Husseini var vår närmaste granne. Hans far, Saleem Effendi, var den siste av de stora lokala klanledarna. Hussein blev snart en av Kolonins närmaste vänner och lärde sig engelska. Men fadern föredrog att hålla sig undan och besökte sällan Kolonin. Ändå visste han allt vad som försiggick hos oss — han hade utsikt över Kolonin från sin stol på sin stora balkong ovanför gården till Stora huset. Ibland brukade han ropa ner till oss pojkar för att fråga om något eller be om hjälp med något i övre våningen. Kolonin hyrde

nedre delen av Saleem Effendis hus och det kallades ”Nummer tre”.

Fadern satt mestadels och rökte sin *hookah* med en jasminblomma i ena näsborren. Men Hussein hade trotsat det turkiska förbudet mot utlandsresor och gav sig iväg till världsutställningen i Chicago 1893. Han återkom full av entusiasm för det västerländska och särskilt det amerikanska.

Ismael Bey el-Husseini var en av de få araberna på den tiden som hade rätt att bära titeln *Bey*, eller *Bek* på traktens dialekt, jämförbar med den ärftliga adelstiteln baronet. Hans tjänster åt Kolonin var ovärderliga. Delvis tack vare sin bror Shukry Bey i Konstantinopel, gift med storvisiren Kiamel Paschas dotter, hade han blivit den förste av Jerusalems araber. Ismael Bey talade både turkiska, arabiska, franska och engelska. Han var ytterligare en av alla dessa kärleksfulla människor som kunde ge litet glädje och trivsel åt en annars så dystert och självcentrerad församling. Min barndoms höjdpunkter var de fester han inbjöd till på sitt lantställe.

Faidy Effendi Alamy härstammade från en marockansk släkt, men hade gjort Jerusalem till sitt hem och steg i graderna från en mindre tjänst till att bli Jerusalems borgmästare. Och om någon under det turkiska väldet blev befördrad på grund av sin ärlighet och värdighet, så var det Faidy Effendi. Han blev senare Betlehems guvernör. Som en tribut till Kolonin inackorderade han sina två barn, Musa och Naamati, i

Kolonins skola. Musa lärde sig på det sättet tala engelska perfekt och avlade senare en juridisk examen i Cambridge. Tack vare Faidy Effendis generositet kunde Kolonin använda Alamyfamiljens sommarhus i Sharafat, vars väldiga heliga ek var ett landmärke som syntes på långt håll.

Den yngre generationen i Kolonin hamnade i den förunderliga situationen att vi hade bättre kontakt och kände större gemenskap med en icke medlem, som dessutom var muslim, än med våra egna kristna ”bröder och systrar”. Faidy Effendi efterlämnade minnet av en far eller en älskad farbror.

I en tid då andra främlingar betraktades med misstänksamhet, kallades *kuffar*, otrogna, och öppet förföljdes, tycktes hela den arabiska befolkningen i staden och de omgivande byarna följa sina ledares exempel och acceptera oss som vänner. Det hände att de äldre i en by tyst kunde se på, då de yngre kastade sten och skrek efter oss. Men bara tills de fick klart för sig att vi var *Mellikan* (amerikaner). Då kom i regel en ursäkt och ett erbjudande om ägg, grönsaker, brännved eller något annat och stämningen ändrades med ens till vänlighet. Så snart vi hade talat om vilka vi var kunde vi gå utan sällskap också i de fattigaste kvarteren i Gamla staden eller i närheten av den förbjudna Omarmoskén. Den respekt vi visades var också resultatet av den hjälp Kolonins ”systrar” gav de fattiga och sjuka och den utbildning som erbjöds de arabiska flickorna. Under en

tid då alla arabiska kvinnor var totalt beslöjade från huvudet till fötterna kunde Kolonins kvinnor gå på gatorna utan slöja.

Stallet och ladugården

Några av bönderna i den nyanlända Chicagogruppen hade börjat se sig om efter land för att försöka odla något i den fattiga och magra jord som var typisk för hela Jerusalemområdet. Trots torkan i de judeiska bergen i slutet av sommaren kunde kalkstensjorden, utan att ha blivit gödd under tusentals år, ändå på något sätt försörja oliverna, fikonsträden och vinrankorna. Sluttningarna terrasserades med hjälp av mängder av lösa stenar och då samlades en del jord på ytan. På de långa, smala åkrar man skapade på det sättet kunde regnet tränga ner och möjliggöra odling, i synnerhet om ytan ofta hackades, dels för att inte hårdna och dels för att hindra ogräset att ta över. Några av romartidens terrasser fungerade ännu delvis, men efter det bysantinska imperiets kollaps, krig, invasioner och oro hindrades underhållet. Hela skogar ödelades och det mesta av den värdefulla jorden spolades bort.

Abu Hassan, vår jovialiske schejk i fladdrande grön mantel, hade sina väldiga egendomar från S:t Stefanporten ner mot Kidron-Josafat-dalen och uppför Oljebergets sluttningar. Mycket av denna jord bestod av aska och skräp, som regnat ner från stadens många ödeläggelser, vilka till och med flyttat själva vattendelaren österut.

Då svenskarna hade packat sina älskade ägodelar före resan till Jerusalem hade några av dem lagt ner några potatisar med tanken att sätta dem i det utlovade landet. Nu kom Abu Hassan till hjälp. Hans mark passade för både tomater och blomkål, så varför skulle den inte vara bra för *batata*, som han uttalade det på arabiska, som inte har något "p" i alfabetet. Abu Hassan tog alltså undan en liten jordbit som potatisland. Potatisknölarna sköt skott och växte allt högre, tills de började likna de tomatplantor som Abu Hassan tidigare var van vid. Abu Hassan var mycket belåten. Då man frågade honom: "Hur växer potatisen?" bugade han sig och svarade att den växte ypperligt.

En dag tyckte de svenska bönderna att det var dags att gräva upp de första plantorna, eftersom potatisen borde vara mogen. Abu Hassan såg tvivlande ut — han var stolt över plantorna, men varför blev det ingen frukt?

"Var tittar du efter frukten?" undrade svenskarna.

"På samma ställe som jag tittar efter tomater, naturligtvis", svarade Abu Hassan.

Bönderna grävde lätt upp en planta och kunde visa Abu Hassan en fin skörd potatisar.

"Allah är alismäktig!" utbrast Abu Hassan och började upphetsat gräva upp flera av de första färska potatisar han någonsin hade sett.

För Daniel Yantiss, lantbrukare från Nebraska, hade flyttningen från de bördiga majsåkrarna till Jerusalems steniga kullar varit en chock — han passade inte alls i

den religiösa omgivningen utan var mycket olycklig. Men Dan, som han kallades, hade ett särskilt handlag med hästar och hade tagit hand om en sjuklig arabisk hingst, som Kolonins värd Haj Rabah hade överlämnat till Spafforditerna. Hästen var så utmärglad att den enligt västerländskt sätt att se borde ha skjutits av ren barmhärtighet, men då Kolonin hyrde huset hölls den fortfarande i källaren där. För en muslimsk arab var det inget fel i att misshandla ett djur men det var en synd att döda ett djur, som inte skulle ätas, och därför gav han hellre bort den utmärglade varelsen. Hästar och åsnor sågs ofta stappla omkring på fälten, utslitna och haltande, och bara nattens hyenor kunde göra slut på deras elände. Men den här patetiska hästen hade lurat de jagande hyenorna genom att hålla sig hemma.

För Broder Dan var hästen en räddning i tröstlösheten. Han hade förmodligen aldrig sett en arabisk häst förr, men det var något speciellt med det här utmärglade djuret. Dan tog hand om hästen och döpte den till Prins.

Prins hade blivit så gruvligt misshandlad att han alltid bar agg mot människor. Han hade ögon som en kameleont och tycktes kunna rulla dem runt så att han såg bakåt. Hans hovar reagerade ögonblickligen mot alla människor — med ett undantag: Dan.

Broder Dan skaffade sig en lång piska och började lära Prins att gå runt i en cirkel, i skritt, trav och galopp. Dan hade en röst som var lika hård som en pisksnärt.

Förutom Prins hade Kolonin också en åsna, som donerats av Frederick Vester, då denne anslöt sig till församlingen. För åsnan byggdes en kärra i snickarverkstaden. Den hade ett säte, som vilade på vagnsfjädrar, och då den inte användes för att frakta varor kunde man ta en ganska komfortabel åktur i den.

För amerikanerna var på den tiden katalogerna från Montgomery Ward, Sears Roebuck och Studebaker lika nödvändiga i ett hem som bibeln. Några av de amerikanska bönderna hade tagit med sig de katalogerna till Jerusalem och man beställde nu några vagnar och giggar per postorder. Ankomsten av den väldiga låda som innehöll det första amerikanska fordonet hälsades av både gamla och unga som årets stora händelse. Skolbarnen fick ledigt för att kunna ställa sig i en ring runt lådan och se på hur bröderna Samuel, Burnham, Dan och Fred först bände loss locket med järnstänger och sedan bröt loss den ena sidan och den andra, så att den skinnande röda och svarta vagnen blottades. Men behövde sedan bara skruva av axelns nav och sätta på de höga röda hjulen med svartlackerade ekrar. Barnen hälsade varje blank del med mera hänförelse än framtida generationer skulle visa sin nya Cadillac i familjens garage.

Prins hade vid det laget återhämtat sig, fått kött på benen och kommit i fin form. Han tycktes vara stolt över att ställa sig mellan skaklarna på den praktfulla vagnen efter att ha dragit den enkla åsnekärran. När han kände hur lätt den nya vagnen var och hur fort hju-

len spann runt fick han lust att sätta av i galopp i stället för den långsamma skritt som Dan hade tränat honom till.

Prins hade lärt sig konsten att bita till om betslet med sina starka tänder för att göra helt klart för kuskens att han gick, skrittade eller galopperade efter eget behag. De giggar som sedan köptes kom alltid utrustade med en lång läderpiska, som satt i en hållare vid kuskens högra fot. Prins kastade alltid ett öga bakåt för att kontrollera att manicken satt där den skulle. De flesta kuskar lärde sig att låta den sitta där. Vid ett tillfälle gick en mycket ung kusk fram till Prins huvud för att justera betslet. Prins spottade ut betslet och högg tag i den unge mannens byxbak. Pojken lyckades hoppa upp på kuskbocken och råkade omedvetet hugga tag i piskan. Prins galopperade 15 kilometer hem med fullständig kontroll över den flygande vagnen.

Prins kom snart att betraktas som en fyrbent medlem av Kolonin och man talade om honom som en sådan. Men detta ändrade inte hans karaktär mer än medlemskap i församlingen ändrade de mänskliga individernas sinnelag. Prins tycktes veta precis när Kolonins grind var öppen och tog då ofta chansen att slita sig ur selen och springa ut på Damaskusportvägen. Där svepte han tätt förbi fotgängarna och roade sig kungligt med att skrämma dem halvt från vettet. Ibland tog det en timme eller mer att fånga in honom, men så småningom brukade han tröttna och lät då Dan lägga ett rep runt halsen

och följde fogligt med hem. Prins gillade inte ungdomar. Så länge han levde kastade han sina sneda blickar på dem och försökte trycka in revbenen på dem, en i taget, genom att klämma upp dem mot stallväggen, då de kom för att sela honom.

I och med Prins och Vesters åsna hade Kolonin grundstommen till ett transportsystem. Senare, när vagnar och gagnar anlände från Förenta staterna, skaffade man arabhästar. De allra finaste hingstarna köptes från turkiska kavalleriofficerare, som skulle förflyttas till andra delar av imperiet och hellre sålde sina djur till Kolonin än på öppna marknaden, där de skulle ha varit förutbestämda till en grym tillvaro som droskhästar. Av virket från de packlårar, som vagnarna levererades i, byggdes ett enkelt stall och ett vagnslider.

Bristen på mjölk var ett allvarligt problem. Till att börja med hade man haft tillgång till getmjölk, men det hade haft ödesdigra resultat: de flesta av barnen i Gamla huset hade ådragit sig smittkoppor. Nu hade det kommit nya barn från Amerika och Sverige. De var vana vid att få komjölk och man insåg att något måste göras.

Den inhemska kreatursrasen var en eländig och förkrympt version av de kor bönderna från Nås var vana vid. Nötkött förekom knappast på den arabiska matse delen, endast fårkött och getkött. Man bestämde sig ändå för att göra ett försök med en ung kviga och utreda vad ordentlig utfodring och skötsel kunde åstadkomma. Kanske man skulle kunna skapa en mjölkko av henne.

Grönsaksblast, blomkålsblad, en inhemska vicker som kallades *kersenneh* och *kusbeh*, som var bitar av oljekakor, gjorda av sesamfrön, gavs regelbundet till kon. Resultatet blev enastående: mjölken började flyta. Men det var nästa generation, då man vid aveln har använt finare boskap från Damaskus, där korna levde bättre, som ändrade bilden. De nya kreaturen var större och tyngre med juver som skulle ha blivit prisbelönta på en kreatursutställning var som helst. Detta innebar en ny era i traktens kreatursskötsel och Kolonin hade fått en ny inkomstkälla, både kött och mjölk.

Detta hände naturligtvis inte med en gång utan tack vare ett långvarigt och oförtröttligt arbete av de svenska ”systrarna” Brita Josef, Hol Brita Larsson och Tipersflickorna Karin och Kristin, vilka hade åtagit sig projektet tillsammans med Broder Elias. Det var Elias som köpte fodret och handhade alla affärstransaktioner. Bröderna Josef och Samuel snickrade mjölkpallar och O.H. Larsson tillverkade mjölkflaskor i sin lilla plåtslagarverkstad.

Om en svensk kommit in i den provisoriska ladugården skulle han ha trott sig vara på en bondgård i Dalarna. Där satt kullorna, ännu iklädda sina gamla dala-dräkter och med färggranna huvuddukar knutna över det nätt mittbenade håret. och mjölkade korna, som de kallade Lilja, Stjärna och Bruna. Det saftiga gröna gräset saknades, men mjölkerskorna, deras dialekt och deras sånger kom raka vägen från Nås.

Av husdjuren erkände kattorna, de mest sofistikerade, varken nationalitet eller trosbekännelse i sitt universella sökande efter mat och tillgivenhet. För dem var Kolonin bara ytterligare ett gytter av vuxna men ett stort antal barn att vädja till. En del av de här katterna kan mycket väl ha varit från Nebraska eller Dalarna, men så många försökte ansluta sig att de flesta till slut måste utrotas.

Naturligtvis hade Kolonin också höns. Ett enkelt stenskjul gav tillräckligt skydd för den lilla flocken. Alla matrester kastades åt dem. De första äggen och de första skvättarna tunn mjölk gav Kolonins ”elit” tillfälle att festa på ägg, mjölk och smör långt innan de vanliga medlemmarna fick smaka. Men en utveckling hade börjat som så småningom skulle bli till glädje för alla medlemmarna.

På detta stadium fanns ännu ingenting som kunde kallas ”underhållning” eller ”fritid”. Den långa morgonandakten, den monotona söndagsskolan — som var obligatorisk också på vardagar! — upptog hela den ”lediga” tiden. Att sjunga var vårt vanligaste nöje, även om det endast var religiösa hymner vi sjöng. För våra grannar framstod Kolonin som en sjungande församling.

Fiskafänget på Jordan

Hösten och vintern 1896 förflöt och fortfarande gick ett dussin eller flera ståndaktiga bönder och väntade på tillfälle att sätta plogen i marken. De småsysslor de gavs i huset var trista — bara sådant som att krossa sockertoppar i bitar, bygga skjul, hugga olivträ till ved, bära vatten, veva vridmaskin och mangel ... Potatisodlingen och boskapsskötseln var ju till allas nytta, men gav inte tillräckligt med arbete åt karlarna. Kolonin hade knappt ett hektar eget land, det var inte nog för att försöka något lantbruk. De redskap som man med så mycken möda fraktat från Amerika och Sverige låg oanvända.

Det var då någon kom på idén att man skulle försöka sig på fiskafänge i floden Jordan. Det kunde, menade man, bidra till Kolonins försörjning. Den viktigaste mannen för detta projekt var O H. Larsson — (han kallades alltid ”Mister”, fick aldrig rangen av ”broderskap”). Larsson hade varit förste styrman på en fullriggare, han var den ende som farit på havet och ägnat sig åt fiske. Han visste hur man gjorde fisknät och handskades med båtar.

Så kom det sig att en grupp uttråkade bönder i den torraste staden på jorden gav sig in på ett vattenäventyr.

De närmaste båtbyggarna fanns i Jaffa, ättlingar till

sjöfarande filistéer och fenicier, men de byggde bara havsgående fartyg och visste ingenting om den sortens flatbottnade småbåtar som behövdes på Jordanfloden. Jag tror inte att någon båt hade byggts i Jerusalem sedan tidens begynnelse. Men under ledning av O. II. Larsson började nu bröderna Samuel och Burnham bygga ett par roddbåtar i Kolonins snickarverkstad. Vi barn föstes ideligen bort, där vi stod och trängdes i dörröppningen och sträckte på halsarna för att se båtarna ta form. Man böjde stavar i värme för stäven, diktade och tjärade, satte fast årtullar och fäste rodret i den fyrkantiga aktern.

Larsson hade, liksom några av de andra karlarna, återgått till den syssla han hade varit van vid före sin ”omvändelse”. Han hade skuffats undan av fru Spafford efter det att han tagit sina svenska och amerikanska anhängare till Jerusalem. Hans ”evangeliska kallelse” var över. Men då han inte längre var ”människofiskare” kunde han nu se fram emot ett fiske i den heliga Jordanfloden och hoppas på ytterligare ett ”fiskarnas mirakel”. Han satt där och knöt nät med sina grova fingrar, som var lika flinka som en kvinnas. Med sin rakade överläpp och sitt välfriserade skägg såg han verkligen ut som en styrman på en fullriggare.

Den nya vägen, som vid den tiden höll på att byggas till Jeriko, ledde nerför det branta berget till Getsemane örtagård. En dag gick våra sju fiskare där bredvid en kärra, på vilken de bundit fast två roddbåtar. Kärran hade

inga bromsar och de fick därför hålla emot med alla krafter. Transporten fortsatte uppför Oljebergets södra utlöpare till byn Betania, som låg på bergets östra sluttning. Det var sent på hösten och solen brände obarmhärtigt på huvuden och kroppar. Männen tog sig ner i den judeiska ödemarkens branta backar och sedan åter uppför en kulle till Den barmhärtige samaritens värds- hus, där det fanns en torftig vattencistern. Alldeles ovanför värds huset hade korsfararna byggt en borg med vallgrav och däruppfifrån hade man utsikt över nejden från Oljeberget i väster till det snöklädda Hermonberget i södra Libanon i norr, Jordandalens djup och Moabs berg i öster och i söder över de torra kullarna i Judéens ödemark med dess nät av getstigar — landets äldsta stigar — som avtecknade sig vita mot kullarnas förbrända gräs.

Denna uttorkade, obefolkade vildmark hade behärskats av rövare, som överföll pilgrimer, handelsmän och karavaner, då de kom från den rika Jordandalen och Gilead för att tillbe sin Gud och sälja sina varor i Jerusalem. Jesus kom den här vägen många gånger, då han reste från Galiléen, och han kan mycket väl ha sett de olyckliga, som råkat ut för rövarena.

Från Den barmhärtige samaritens värds hus ledde den dammiga vägen ner till Keritbäckens djupa fåra. Där låg S:t Georgs grekiska kloster på den motsatta sidan som ett örnnäste, vitt mot den skrovliga klippan. Den sista nerfarten mot Jordandalen var så brant att man

måste binda kärrhjulen med rep, så att de gled i dammet utan att gå runt.

Med karlarna på båda sidor förde Prins kärran tryggt ner mot Jeriko. Man gjorde ett uppehåll i denna stad av lerhyddor, som blivit berömd genom den ende helgonförklarade skatteindrivaren i historien, Sackeus. Sedan spändes Prins åter för kärran och man gav sig av österut över den platta dammiga slätten mot Jordanfloden. Vattenet tog slut och likaså växtligheten. Sedan sjönk den salta märegrunden ytterligare i groteska formationer till Jordans fåra, som doldes av taggiga snår, bevattnade då den slammiga floden svämmade över.

Sällskapet stannade slutligen vid Johannes Döparens grekiska kloster, som låg alldeles ovanför den plats där Jesus enligt traditionen blev döpt. Under den torra årstiden var Jordan vadbar på detta ställe, där vägen från övre Galiléen korsade den och där Josua sades ha gått över till Kanaan med den nya generationen av israeliter efter 40 år i öknen.

På rekommendation av den grekiske patriarken i Jerusalem öppnade klosterbröderna portarna för denna ovanliga grupp människor. Klostrets stora omöblerade rum föreföll luxuöst efter en dagslång vandring i den torra hettan till denna dystra, ensliga flodstrand, som låg nära 400 meter under havsytan. Munkarna var vänliga och drygade ut främlingarnas kvällsmål med svart men smakligt bröd och te. Fiskarna tillbringade natten i trygghet, skyddade mot vildsvin och hyenor, som det

fanns gott om i dessa trakter — kanske också från kringflackande rövare, som kunde tänkas korsa floden vid det här stället på plundringståg.

Men S:t Johannes, vid vilken Larsson liknats, kunde inte skydda våra fiskare från de ständigt lika blodtörstiga malariamoskiterna, som kom i moln från de heta lerbankarna på jakt efter nya blodgrupper. Att sätta nät för fönstren hade man aldrig hört talas om på den tiden och även om preventiva preparat, som kinin, funnits att tillgå så skulle de liksom alla andra medikamenter ha betraktats som ett hån mot den Gudomliga Kraften och därför blivit bannlysta av Kolonins ledarskap.

Att sänka krokar och dra nät genom lera och snår och samtidigt försöka slåss mot de ettriga moskiterna gav ingen fiskelycka och det fanns inte heller mycket fisk att fånga. Med undantag för den långskäggiga havskatten, som sällan lämnade sin gömma i den heliga leran, fanns det ingen anständig fisk som övergav Galileiska sjöns klarblå vatten för att irra omkring i den leriga Jordan.

Fisketuren slutade plötsligt. Alla deltagarna drabbades av häftig malaria och andra ”svarta febrar”, som på den tiden inte ens hade namn. Tre i sällskapet återhämtade sig aldrig från strapatserna — de avled strax efter hemkomsten. Det blev Prins som fick hjälpa de stackars fiskarna tillbaka. Hädanefter skulle ”förste styrman” O. H. Larsson varken behöva båtar eller nät.

Efteråt kan man undra vad de egentligen hoppats

åstadkomma med detta gagnlösa och ödesdigra äventyr. De hade ju varken kylskåp eller is för att bevara fisken.

De två båtarna lämnades åt klosterbröderna vid floden. De användes länge till att färja ut ryska pilgrimer, då de kom för att bli döpta vid trettondagsfirandet.

De bästa åren

I över ett år hade bönderna från USA och Sverige varit strandsatta i ett land där varje tal om jordbruk av västerländskt slag föreföll som ett skämt. Men våra arabiska vänner hade vid det laget blivit väl insatta i Kolonins alla problem och hade ett förslag till bönderna. Det framfördes genom Hussein Effendi el-Hussemi på uppdrag av hans far, Saleem Effendi el-Husseini. Fadern ägde ett stort landområde, där Sarons slätt möter de judeiska kullarna. Det kallades Beit Suseen efter en liten by, som låg i närheten.. Landet var flackt och hade en ymnig källa. Här kunde de västerländska bönderna få en vision av ett framtida modernt lantbruk. Kolonin erbjöds att arrendera marken.

På området fanns också en kvarn, som var modern i jämförelse med de trampkvarnar som vid den tiden användes till att mala mjöl. Kvarnen hade en motor, som härstammade från ett skeppsvrak vid Jaffa. Eftersom man saknade riktigt drivmedel hade maskinen byggts om för att kunna eldas med vete- och havrehalm, som samlades från loggolven i omgivningen. Den stora pannan med sin opålitliga säkerhetsventil måste ständigt bevakas, eftersom bränsle av det slaget ökade risken för explosion. I närheten av kvarnen fanns också en

gård. Det verkade som om de uttråkade bönderna i Kolonin hade fått just det tillfälle de väntat på.

Några av bönderna, både från den Gamla och från den Nya världen, hade tagit med sig sina djupa, breda jämplogar till Jerusalem. Det tog dem inte lång tid att upptäcka hur värdelösa de plogarna var i de judeiska kullarna. Men här, vid Beit Suseen, var jordmånen gynn-sam och snart började fälten likna dem man var van vid hemma. För transporter och plöjning inköptes några fler hästar. Om man kunde producera hö skulle flera mjölk-kor kunna utfodras och församlingen skulle slippa köpa getmjölk. På det hela taget verkade det som om detta var det bästa projekt Kolonin dittills hade försökt sig på. Ingen anställd arbetskraft behövdes, skickliga snick-are fanns liksom manfolk till plöjning, huggning och hackning.

Prins bidrog fortfarande med hästkrafter, men när han kom till Beit Suseen med enspännaren och förstod att han skulle bli försedd med ögonbindel och spänd fram-för en stång för att pumpa upp vatten ur den cirkelrunda brunnen revolterade han. Han ville inte vandra runt-runt som en oskäligen kamel eller mula. Han vägrade de-finitivt att gå framåt och då han inte kunde gå bakåt på grund av spärrhaken på pumphjulet satte han sig ner som en hund. Inte ens Dan, som Prins eljest hade stor respekt för, kunde förmå honom att röra sig. Som en sista utväg, då alla andra försök hade misslyckats, före-slog någon att man skulle binda fast några grenar från

en Kristi törnebuske bakpå skaklarna. Men Prins satte sig ändå på de vassa taggarna och hans ljusgrå bakdel blev blodig. Så bönderna måste skaffa en kamel, som hyrdes för vattenpumpen tillsammans med sin ägare. Ett slags gong-gong installerades på hjulet — då den tystnade visste man att både kamelen och dess husbonde fallit i sömn.

Så snart man hade lärt sig tekniken fungerade den klumpiga ångpannan och kvarnmaskineriet ganska väl *och fellahin* (arabiska män) från en stor omkrets bör-jade samlas vid kvarnen med sina sädessäckar. De på-stod att den tidigare mjölnarens höga kvarntaxa hade tvingat dem att återgå till de handkvarnar av stenar som hade varit i bruk i Det heliga landet alltsedan man först hade upptäckt att det gick att mala mjöl av säd. Tillsam-mans med säden hade somliga med sig olika bytesvaror, såsom höns, ägg, smör och ost och betalade på så sätt för malningen av sitt vete och durra. De kom också med halm till bränsle. Andra betalade genom att lämna en uppgjord andel av mjölet och systemet visade sig vara fördelaktigt för båda parter. Kolonin fick tillgång till efterlängtade matvaror innan man hade råd att köpa dem på den öppna marknaden. Och man fick också grönsa-ker från trädgårdarna i Beit Suseen.

Broder Josef, som hade lämnat sin vattenkvarn i Nås för ”marschen till Sion”, kunde nu äntligen åter känna doften av nymalet mjöl. Han skar ut djupare räfflor i kvarnstenarna med de mejslar han tidigare hade använt

på stenarna i sin kvarn vid forsen i Dalälven. Det fanns inget rinnande vatten här för att dra kvarnen och hettan kunde vara kvävande. Kundernas skrovliga gutturala språk tycktes underligt i hans öron. Men hans ögon glittrade av glädje, när han gick omkring med kläderna beströdda med vitt mjöl. Han och hans Britta var barnlösa, men ingen av de övriga ursprungligen vuxna invandrarna från Sverige — och han överlevde dem alla — anpassade sig någonsin till det nya livet så väl som Broder Josef.

Snart kom några tvåspannsvagnar ner till Beit Suseen med hushållsvaror och redskap. De återvände med höbalar staplade två gånger så högt som vagnarna och även med grönsaker av god kvalitet. Det fanns ingenting ljuvligare än att åka hem på dessa ”fjädermadrasser” av doftande hö, halvvaknen i det stilla vaggandet. I hett väder körde man vanligen nattetid och på himlen kunde man räkna stjärnor och ljusprickar tills slummern släckte dem. Vem kunde drömma om ett bekvämare sätt att resa!

Förmodligen kunde de fyra-fem år som jordbruksprojektet pågick räknas som Kolnins guldålder, de bästa åren. Inte på så sätt att man plötsligt blivit rik utan därför att medlemmarna kom ut ur den klosterlika atmosfären och att de som hade varit vana vid arbete på åker och äng kunde återvända till landet. En man som har handen på plogen, tankarna på skördar och årstider, ögonen på gröna ängar med betande kor och hästar är benägen att lämna religiöst kiv och bibliska profetior åt

andra. Hur skönt det skulle ha varit att låta de splittrade familjerna bosätta sig i sin naturliga omgivning på samma sätt som de tyska templarna hade gjort med en sådan påtaglig framgång! Men så skedde inte.

Om Kolonins jordbruksprojekt hade misslyckats skulle Saleem Effendi säkerligen ha uttryckt sin medkänsla. Men den fenomenala framgången väckte stor avundsjuka bland hans anhängare. De övertalade sin herre att säga upp kontraktet med ”amerikanerna”, som ansågs tjäna alltför mycket på det. Hans son Hussein Effendi var bortrest vid tillfället. Då han återvände försökte han så gott han kunde förmå sin far att avstå från att bryta med Kolonin. Han påpekade att de här bönderna inte bara hade erfarenheter av moderna metoder utan att de också arbetade med sina egna händer utan personlig vinst. Men det var lönlöst. Kolonins jordbruksprojekt måste läggas ner. Vad Hussein Effendi hade förutspått inträffade alltför snabbt: *Fellahin* drog tillbaka sitt stöd och Beit Suseen återvände tvärt till sitt tidigare förfall.

Sedan man kommit över besvikelsen måste Kolonin ändå erkänna att det kanske var bäst som skedde, i synnerhet om man tog hälsoriskerna i betraktande. Vad som plågat Kolonin från första början var detsamma som hade utrotat mäktiga imperier eller sugit ur dem deras livskraft, så att de aldrig kunde återhämta sig. Det var den lilla stickaren, moskiten, som ännu inte helt hade avslöjats som spridare av malaria. Med undantag för

broder Josef hade praktiskt taget varje medlem, som hade varit i Beit Suseen för att arbeta eller för en veckas ledighet, dragit på sig malaria. Jerusalem var visserligen också smittat av malaria, men torkan gjorde att man undslapp de stora epidemier som rasade i de träskartade områdena, där 70-80 procent av befolkningen kunde vara sjuka. Beit Suseen hade en del kärrmarker och vattencisternerna vid husen var också kläckningsställen. Det verkade som om de äldre svenskarna drabbades hårdast och de flesta av dem dukade under för den dödliga formen av malaria, som orsakade förstoring av mjälten och andra kroppsorgan. Ingenting kunde vara mera tragiskt än åsynen av ett tiotal stora och starka män och kvinnor, som försökte hålla sig upprätta under den fruktansvärda frossa som föregick den brinnande febern, då de föll samman utmattade och greps av en svettning som vätte ner sängkläderna fullständigt.

Det var känt att missionärer i Afrika hade fått en del bot av kinin, men fru Spafford vidhöll sin övertygelse att användandet av mediciner var ett bevis på bristande tro på Herren.

Den enda boten man visste var eukalyptuste. Hur Bibeln kunde tolkas på det sättet att det var tillåtet att dricka eukalyptuste men otillåtet att ta kininpiller måste ha varit en gåta för Kolonins vänner, som beräknade att man måste bälga i sig ungefär en hel tunna av detta bittra te för att få samma effekt som en liten smula kinin, ett piller som kunde sväljas med vatten utan att man kände

smaken av det. Men Kolonin tog fasta på det bittra eukalyptusbladet som det enda motmedlet mot malaria. Bladen kokades till ett te som var så starkt att många malariapatienter blev lika sjuka i magen som de var av malaria.

Eukalyptusträden gjorde större nytta genom att deras rotsystem torkade upp träskmarker och sög upp fuktigheten från läckande cisterner. När man senare upptäckte malariasjukans smittspridare och att man kunde lägga en film av råolja över vattenytorna för att döda moskitlarverna var eukalyptusträden värdefulla som bränsle, men befanns suga upp alltför mycket värdefullt grundvatten. I odlade områden började man därför hugga ner dem.

Fastän alla medlemmar kunde hitta mycket att göra vid Beit Suseen var detta den första plats, där man också kunde finna vederkvickelse och omväxling från det monotona arbetet och den ständiga övervakningen i Stora huset. ”Semestrar” på en eller två veckor tilldelades dem som valdes ut av de makthavande. De reste ner till slätten i fjäderlösa kärror och återvände mera bekvämt på hölassen. Det var inte många som missade detta tillfälle till litet frihet.

Gravarna

Bland de tidiga Spafforditerna, till år 1896 och även senare, talade man aldrig om döden som det naturliga och oundvikliga slutet. Döden var snarare det slutgiltiga straffet, som drabbade dem som inte ”övervann sig själva”. *You will be the next, if you don't overcome* (Det blir din tur härnäst om du inte övervinner dig själv), varnades en ”syster”, då hon kom från en begravning, men eftersom hon var svenska är det tveksamt om hon förstod meningen med ordet *overcome* på den tiden.

När döden drabbade de ursprungliga kolonimedlemmarna kunde de avlidna begravas på missionskyrkogården på Sionberget. De hade nämligen döpts i de erkända kyrkor, till vilka missionskyrkorna i Jerusalem hörde.

Men år 1896 anlände ett stort antal nya medlemmar, som inte var anslutna till någon av de kyrkor som hade mission i Palestina. De övriga kristna grupperna, som varit fientligt inställda mot Spafforditerna redan från början, vägrade begravning på sina helgade kyrkogårdar. Några begravningsentreprenörer fanns inte. Kolonin fick ett problem som måste lösas snabbt med hänsyn till det varma klimatet.

Då inträffade det omöjliga.. Bröderna Rasas, några

av de första muslimska araber Kolonin fått kontakt med, hade byggt ett sommarhus i en vingård med många oliv- och fikonträd i övre Kidron, som ibland i Bibeln kallas ”De döda kropparnas dal”. De erbjöd sig nu att låta de avlidna begravas på deras land till dess Kolonin fick råd att köpa sin egen begravningsplats.

När vi var små tillbringade vi många lyckliga dagar i Karem Rasas, där det tidigt på våren var ett överflöd av blåklockor, smörblommor, prästkragar, vildsenap, röda sippor och vallmo. Skyddad från getterna och i en lucker jord var denna matta av blommor efter sommarens förtorkande hetta en syn som ingen blomsterträdgård någonsin kunde tävla med.

I denna trädgård fanns en av de ganska sällsynta stengravarna med rullande sten. Den var av den typ som Josef av Arimatea hade huggit ut för sig själv i sin trädgård och som erbjöds lärjungarna för begravning av Kristus. Den rullande stenen, som blockerade ingången, var ännu intakt. Det var en sådan som Pontius Pilatus hade låtit försegla, så att ingen återuppståndelse skulle kunna ske. Den här graven med sin konstruktion och sin belägenhet utanför murarna tycktes passa bibeltexten bättre än den traditionella plats som utsetts av drottning Helena i fjärde århundradet och där nu Den heliga gravens kyrka ligger.

I ett hörn av denna muslimsk-arabiska trädgård fanns en ensam omärkt grav, i vilken en kristen död låg och väntade, om inte på återuppståndelsen så i varje fall på

att flyttas till någon annan helgad plats. Om Josef av Arimatea hade tagit en viss risk, då han överlämnade den grav han hade planerat åt sig själv åt en kontroversiell person, som hade kastat både Rom och Jerusalem in i ett skede av politisk och religiös oro, så hade bröderna Rasas riskerat förlusten av hela sitt jordagods genom den godhet de visat de kristna, då de överlät denna gravplats. Enligt turkisk lag skulle nämligen all mark, där en mänsklig kropp var begravd, förklaras som en *vakf* eller ”from stiftelse”. Sådan mark kunde inte längre säljas eller bytas bort. I ungefär tio år låg kroppen på Rasas mark, innan den i hemlighet forslades till den nyss inköpta Kolonikyrkogården på en utlöpare till Oljeberget.

Av förklarliga skäl kände Kolonins medlemmar inte till alla gravarnas belägenhet förrän de kroppar som begravts i hemlighet hade forslats till Kolonins begravningsplats. Det avslöjades då att vår gode vän schejk Abu Hassan också hade riskerat sin egendom nära Getsemane trädgård genom att tillåta att kristna begrovs där.

På de kristna kyrkogårdarna på Sionberget fanns det gott om plats. Där fanns bl a den romersk-katolska, den grekisk-ortodoxa, den episkopala och den presbyterianska kyrkogården, men de var helgade endast för de egna sekterna.. Andra kristna kunde begrava sina döda var de gitte. Vi unga kom att tänka på liknelsen om den barmhärtige samariten och den fråga Jesus ställde: ”Vil-

ken av dessa tre synes dig nu hava visat sig vara den mannens nästa, som hade fallit i rövarhänder?” För oss tycktes svaret klart — det var i varje fall inte våra kristna trosfränder.

Då Kolonin underhandlade om en begravningsplats gjorde arabiska vänner från Sionberget en brådskande nattlig visit i Stora huset för att varna för att kistorna med Kolonins döda grävdes upp och kastades över en mur, som just hade byggts i den amerikanska begravningsplatsen på berget. De mycket aktiva tyska jesuiterna hade byggt en hög tornlik kyrka och konspirerade med den presbyterianska missionen, som leddes av dr Eddy, om att köpa en remsa av deras begravningsplats på Sionberget. Eftersom begravningsplatser alltså varken kunde köpas eller bytas enligt turkisk lag måste denna skumraskaffär ske nattetid. Om myndigheterna ställdes inför fullbordat faktum räknade man med att de skulle låta bli att ingripa. Man hade redan byggt en mur, som innefattade den inköpta tomt. Det är möjligt att de presbyterianska prästerna hade räknat med att kunna gräva upp kropparna och begrava dem på nytt på ett någorlunda anständigt sätt. Men då Kolonins arabiska vänner slagit larm och Kolonins representanter anlände till platsen tillsammans med araberna greps arbetarna av panik. Kistorna kastades över muren in i den återstående kyrkogården och hamnade i en hög. De hade gjorts av enkla bräder och splittrades tillsammans med skeletten. Det var omöjligt att särskilja

lämningarna.

De turkiska domstolarna kunde på den tiden inte intervensera i utländska kristnas inbördes dispyter och dessutom hade Förenta staternas konsul, dr Selah Merrill, en pensionerad predikant, varit i maskopi med presbyterianerna. Försäljningen godkändes därför i brist på bevis. Det enda Kolonins folk kunde göra var att återbegrava de gamla medlemmarnas ben i en gemensam grav. Bland dem var mr Horatio Spafford, löjtnant Sylvester och mr Whiting Senior. Över den gemensamma graven restes en sten med deras namn och texten *Their identity known to God alone* (Endast Gud känner deras identitet).

Dr Eddy fick kontant betalt av jesuiterna.

Våra grannar

Allteftersom månaderna gick började vi intressera oss för våra grannar. Nya hus sköt upp runt omkring oss och som alltid var det först barnen som blandade sig med varann. Arabiska och engelska blandades också, vilket fick de svenska barnen att överge sitt modersmål och lära sig två nya språk i stället.

Det var verkligen lyckosamt att man på vår tid ännu inte hade installerat högtalare i minareterna, för vår närmaste granne var moskén och gravstenen över schejk Jarrah, Saladins kirurg (*Jarrah* betyder bokstavligt ”sårare”). Under tidens lopp hade kirurgen fått en helig mans status och hans kvarlevor vördades. Den ursprungliga byggnaden, grånad av sekler, var i ett förfallet skick, liksom de flesta sådana hus utanför stadsmurarna. Det var en fästningslik byggnad med en låg dörröppning och en kringbyggd gård, som den gamle schejken Abu Atef hade förvandlat till en karavanseraj, där småbrukarna kunde tillbringa natten i trygghet och göra sig färdiga för morgonens marknad. På denna strategiska plats terroriserade den lille schejken sina nattliga fångar med krav på tionde och gåvor till ”helgonet”. Från vedförsäljarna tog han sin andel i form av ved, från hönsuppfödarna sin procent i honor, ägg och vad som helst

annat han kunde grabba åt sig i sin herres och mästaress namn.

Schejk Abu Atef var under en och en halv meter lång och vägde knappast mer än 35 kilo, men när hans väldiga gröna turban satt säkert på hans rufsiga hår, när hans vita skägg fladdrade till rytmen av hans skrikande mun och han viftade med en respektingivande stav, gav även den mest grovvuxne bonde fogligt med sig. Han utövade all den auktoritet som anförtrotts honom av schejk Jarrahs ben. Bönderna knuffade och slog sina åsnor, som dignade under förfärliga bördor, för att komma förbi moskén. Men när denna gröna djinnlika figur stod där med sin stav mitt på vägen vägrade i regel den främsta åsnan liksom Bileams åsna att fortsätta. Den stannade tillräckligt länge för att schejken skulle hinna riva åt sig något av lasten. Han kunde inte längre beskatta landsborna som i gångna dagar och hade inte mycket annat än ”tiondet” att försörja sig på.

När schejk Jarrahs mark senare blev Husseiniförorten med Stora huset som den mest imponerande av alla byggnaderna, enades flera arabiska familjer om att reparera det förfallna gravmonumentet. De byggde också en ny minaret och en moské vid sidan om. Eftersom varken schejk Abu eller hans son Atef hade de röstresurser som krävdes av en *muezzin* övertalade han sin svärson att fylla den funktionen. Och fastän det alltså inte fanns någon högtalare kunde vi knappast undgå att få vår lektion i arabiska fem gånger om dagen: ”Kom till bön,

kom till bön och vittna om att det inte finns någon gud utom Allah och att Mohammed är hans utvalde profet.” Ibland måste den gamle själv ropa ut böneropet med sin svaga röst, men hela tiden höll han då sina hököggon på vägen och om han såg några lastade åsnor nalkas avslutade han skyndsamt böneropet och rusade nerför minarets trappor i tid för att hejda åsnekaravanen och snappa åt sig vad han kunde i sitt helgons namn.

Prins, vår häst, måste naturligtvis flyttas från källaren i Stora huset. Ett litet skjul med plåttak byggdes åt honom emot schejk Jarrahs mur. Då vi fick flera hästar, åsnor och kor utvidgades skjulet och taket, så att det sträckte sig längs hela östra muren mot helgongraven, där det fästes alldeles under krönet. Först hotades Kolonin av åtal för att man hade gjort åverkan på muren. Det var snarare så att man hade öppnat en väg för nattliga tjuvar. Mindre redskap och andra saker, som lämnats ute om natten, började försvinna. Men hoten om åtal upphörde därmed.

En dag hördes ett ljudligt bultande på plåttaket. Där stod den gamle schejkens dotter och försökte komma ner på Kolonins gård. Hon fick hjälp att ta sig ner. Det visade sig att hennes make, prästen, hade blivit så ursinnig att han svurit att skilja sig från henne med de tre ederna, om hon under de närmaste sex månaderna passerade tröskeln ut ur huset. Genom att ta sig över den höga muren ner på vårt stalltak i stället för genom dörren kunde hon gå ut som hon önskade, utan att upp-

väcka den oåterkalleliga eden. Att passera tröskeln tillbaka vållade inga problem. Under de följande sex månaderna hjälpte vi pojkar henne varje gång hon bultade på plåttaket.

Så småningom avtog prästens vrede. Eftersom han var angelägen om att inte reta upp sin svärfar alltför mycket var han av allt att döma belåten med att hans hustru lurat honom och kunde ta sig ut utan att han behövde uttala skilsmäsoeden. Enligt muslimsk lag kan en man, som har skilt sig från hustrun, bara gifta om sig med henne efter det att hon hunnit bli gift och skild från en annan man.. Det berättades om män som var så lystna på att få sina hustrur tillbaka att de betalade en man en stor summa för att gifta sig med henne och sedan skilja sig. . . bara för att upptäcka att hustrun och ”mellanmannen” trivdes så bra med sin nyfunna lycka att de lät den förste mannen skriva upp mer än en god hustru på förlustkontot.

Bland de nattliga tjuvar som klättrade över muren som katter var en gammal man, som överraskats flera gånger, då han var på väg över, och skrämts att hoppa tillbaka med ett enda jätteskutt. Han var en av den gamle schejkens tjänare och livvakter och hade tagit dit sin hustru från sin by. Han hade byggt ett litet hus av lera och sten på utsidan av vår västra mur. Det fungerade både som bakugn och som bostad och det tycktes alltid vara fullt av rök. Då vår arabiske medlem, Broder Elias, någon gång anklagade den gamle mannen för tjuveri svarade

denne: ”Kom själv och se efter om jag har något som är ert!” Men i hans rökfyllda, fönsterlösa grotta kunde Broder Elias inte hålla ögonen öppna tillräckligt länge för att hinna se något alls.

Vår tjuvaktige granne hade inga skrupler, då det gällde att tigga. Den svarta, vilda skepnaden kunde dyka upp utanför vårt köksfönster, klädd i en smutsig mantel, barfota och med en liten hätta över sitt flintskalliga huvud. *Ya sitt, ya sitt*, brukade han säga, ”bara ett ben åt mig och min familj!” Broder Elias brukade ge mannen matrester samtidigt som han förmanade honom för hans tjuveri. Men att stjäla från den hand som födde honom uppväckte inga samvets kval hos vår granne.

En kväll beslutade Broder Elias att ta den gamle skojarren på orden, då han bad om ”bara ett ben”. Han valde ut ett stort soppen, skrapade av varenda köttbit och lämnade över det. ”Här har du vad du bad om”, sa Broder Elias. ”Må Allah förlåta dig”, kom svaret, ”du vet väl att ben skapades för att ha något kött på sig!” Hädanefter kallades vår granne ”Benmannen”.

Så, en mörk fredagsnatt, fattade ett rum på tredje våningen i Stora huset eld. Det hade ursprungligen tjänat som haremssalong och hade trägolv. Det var stor risk att elden skulle sprida sig och alla medlemmarna gav sig ut, klädda och halvklädda. Men det var inte mycket man kunde göra. Hela östra delen av Stora huset omvärvdes av rök medan elden sprutade ur skorstenen. Man bildade en langarkedja med hinkar och plåtdunkar

från regnvattencisternen inne på gården, som bara hade en enda enkel handpump.

Eldpelaren från Stora huset kom snart att samla en stor skara folk. Bland åskådarna fanns över hundra ortodoxa judar, som ivrigt beklagade att de var oförmögna att hjälpa till med släckningen — det var ju sabbat! Från solnedgången på fredag till solnedgången på lördag fick de här ultraortodoxa judarna inte ens koka sig tevatten — de brukade komma till oss för att få litet kokande vatten att hälla över tebladen och vi pojkar brukade ofta tillkallas i hast för att vrida ner en rykande fotogenlampa, som fyllde rummet med sot, eller tända en lampa som hade slocknat. Under sabbaten kunde de inte själva ha att göra med eld och vi var de enda tjänstvilliga hedningar som fanns till hands.

Naturligtvis kunde de nu inte heller hjälpa oss att släcka elden, eftersom det var sabbat. Endast en av dem, Itzhak mjölkmannen, kastade av sig sin mantel och klev in i langarkedjan.

Vattnet började ta slut och elden fyllde de övre våningarna med svart rök, som hindrade alla från att gå in. Då kom den trasklädde Benmannen till platsen, barfota och barhuvad. Han hade bott i rök större delen av sitt liv och tårarna i hans gamla ögon hade för länge sedan torkat ut. Han grabbade åt sig vattenhinkarna så snart de kom fram till dörren, kröp på alla fyra och försvann in i den tjocka röken. Genom att hälla vatten direkt på eldhärdarna på golvet fick han elden under kontroll och

de bärande balkarna räddades.

Till slut öppnade Benmannen fönstren och visade sig där i triumf. Alla applåderade. Sedan den natten var det mera kött på de ben som han fick av Broder Elias. Och de saker som försvann in i hans rökiga grotta fick bli kvar där. Allt var förlåtet.

Senare, när Kolonin fick råd att anställa folk, var en av de bästa medhjälpare vi hade en yngling som fötts i Benmannens rökfyllda koja.

Skolan

Kolonins ursprungliga tillflyktsort var, som nämnts, Ali Bey Juzdars hus, kallat Gamla huset, som låg innanför Damaskusporten alldeles ovanför Salomos stenbrott på Bezethabergets högsta punkt. Då vi anlände till Jerusalem år 1896 hade Kolonin flyttat till Haj Rabas hus, Stora huset. Gamla huset togs i stället i bruk som skola åt de omkring 40 barnen i Kolonin.

Broder John Dinsmore, vår lärare, var en liten tunn man med ett stort huvud. Han hade varit lärare i grekiska, matematik, botanik och många andra ämnen vid Bowdoin College i Brunswick, Maine. Under en semester hade han rest till Grekland för att studera och fortsatt till Jerusalem, där han fick kontakt med Kolonin. Han förhåxades av fru Spaffords religiösa nit och anslöt sig till Kolonin.

Under den första perioden hade Kolonin varit emot formell utbildning — man väntade ju på ”Återkomsten”. Men då tiden gick och nya medlemmar anlände med barn blev det tydligt att man måste ge de unga någon form av undervisning. Broder John var som sänd av Herren och skolan organiserades med tanke på att också många av våra grannar skulle kunna utnyttja den för sina barn.

På morgnarna klockan 7.30 blåste Broder John i sin visselpipa och vi samlades för marschen två och två. Gamla huset var byggt alldeles intill stadsmuren. Några av de äldre barnen hade hört historier om Kolonins första tid, då man levde i fattigdom och ständigt utsattes för fru Spaffords hårda domar. De visade oss var i huset fru Spafford hade utkämpat sina duster med djävulen.

Vandringen till skolan i hettan och dammet kunde vara påfrestande, men vi pojkar klagade aldrig, eftersom vi visste att om vi bara kom fram till Gamla huset var det inte stor risk för att vi skulle bli kallade till något arbete. Då undervisningen någon gång skedde i Stora huset fick vi ständigt avbryta den för att hämta vatten, flytta möbler, bära säckar, skaka mattor och göra hundra andra triviala sysslor. Skolan fungerade som en sorts förmedling av fri arbetskraft.

Elevantalet blev allt större och det hände att det var flera ”utomstående” i klassen än Kolonins barn. Kolonin avstod helt från att bedriva någon form av kristen mission i Jerusalem — detta i motsats till alla andra missionsgrupper i staden, som av den anledningen behandlade Kolonin som ett slags paria bland alla de utländska kristna sekterna. I Kolonins skola fanns alltså både muslimer, sefardi- och ashkenazijudar, grekisk-ortodoxa, romerska katoliker, tyska lutheraner och templare, etiopier, armenier.

”Professor” Dinsmore måste engagera flera lärare och dessa var i regel medlemmar, som ursprungligen kom-

mit till Jerusalem för att undervisa i missionsskolor. Skolan blev en tillgång för Kolonin, som till stor del tack vare den så småningom accepterades av myndigheter på alla nivåer i Den heliga staden.

Kejsaren

Raden av pilgrimer till Den heliga staden var lång — den upptog helgon och syndare, präster och profeter, kungar, drottningar och prinsar. Nu utökade den tyske kejsaren, Wilhelm, den listan med sitt namn. Men under hans korstågskappa doldes mera politik än böner. Det var fråga om en helt ny form av *Weltpolitik*, särskilt beträffande Mellersta Östern.

År 1898 vaknade det ”Sovande Österlandet” och sträckte på sig. Också de av oss som bara hade haft två år på oss för att lära känna Östern visste att en stor, omvälvande händelse förestod och på ett eller annat sätt var vi alla inblandade.

Den första egentliga vägen till Jeriko byggdes nu. Damaskusvägen (senare kallad Nablusvägen), som gick förbi omedelbart väster om Kolonin, grävdes upp och breddades. En imponerande arbetarkår knackade sönder sten med järnhammare, medan bondkvinnor bar makadam i korgar på sina huvuden och stjälppte av den på vägbanan, som sedan täcktes med vit lerkross. När det blåste höljdes hela Kolonin i vita dammoln. Antika pelare kapades i lämpliga längder, man borrhade hål i centrum av båda ändar och slog in järntappar, fastgjutna med bly. Två hästar spändes för en sådan stencylinder,

som drogs fram och tillbaka över vägbanan tills denna jämnats ut. Framför vägvältarna sprang barfota bondkvinnor med vattenkrus och vattnade dammet, medan karlar spred ut lera över stenarna. För den tidens lätta trafik blev detta utmärkta vägar. Men på grund av de återkommande skyfallen måste de slutta så starkt åt bägge sidor att man fick införa hastighetsbegränsning också för vagnstrafik.

Arbetskraften rekryterades på armévis och varje arbetsför karl måste bevisa att han fyllt sin kvot, då det gällde material eller arbete. Men de som hade råd kunde hyra sig en ersättare, något som också var fallet då det gällde rekryteringen till armén.

Staden snyggades upp. Gamla gårdar och gränder, som hade sett en kvast på sekler, sopades rena ända ner till kullerstenarna. Träd planterades längs gatorna, även om chansen att de skulle överleva inte var stor. Varje erkänt bosättningsområde beordrades att bygga en lämplig valvbåge över torget. I det judiska kvarteret i Nya staden vid Jaffavägen byggde En dag fick vi ta på oss våra allra finaste skjortor med runda vita kragar och placeras på vår stenmur längs Damaskusvägen. På vägenman en båge av trä med texten ”Välsignad vare han som kommer i Herrans namn”.

Vem var då denne ”Messias”, denne betydande person, som orsakat alla dessa förberedelser och påverkat hela imperiet?

En dag fick vi ta på oss våra allra finaste skjortor med

runda kragar och placerades på vår stenmur längs Damaskusvägen. På vägen, uppifrån vägskalet vid Oljeberget, kom en lång kavalkad emot oss..I täten red två män med fladdrande vita mantlar, som nästan täckte också deras hästar. Runt omkring dem red turkiska lansiärer med sina fladdrande vimplar, tyska generaler och livvakter med uniformer, behängda med medaljer. Svärd och stövlara glittrade i solen.

Under ett par veckor hade vi övat oss för detta ögonblick och då vi fick signalen ropade vi tre gånger:

”Hip hip hurra för den tyske kejsaren!”

Anblicken av den västliga militärmakten och dess personifikation står lika levande för mig i dag som denna oktobermorgån år 1898. Kejsaren var på höjdpunkten av sitt liv och behövde bara skramla med sitt svärd för att hela den Gamla världen skulle reagera. Han hade redan lagt sig till med de där tvärt uppåtböjda mustascherna, som sedan blev ett kännemärke för klatschig militarism, en stil som övertogs av ungturkarnas ledare Enver Pascha och hans gelikar.

I den kristna världen presenterade kejsaren sig som ”Korsriddaren”. För den muslimska världen var han sultanens allierade och kallades Haj Mohammed Ghallun, vilket var det närmaste araberna och turkarna kunde komma den franska formen av Wilhelm. Många muslimer trodde fullt och fast att kejsaren skulle hjälpa sultanen att återuppväcka den teokratiska staten och återställa den till dess forna glans. Mera praktiskt inriktade

hoppades förmodligen att kejsaren skulle vingklippa de hotande moskoviterna i norr, tygla den brittiska imperialismens allt starkare fäste i Egypten och Irak, kväsa Frankrikes militära inflytande i Libanon och neutralisera Frankrikes ställning som den romerska katolicismens beskyddare i det osmanska imperiet. På ett eller annat sätt visade sig alla dessa förningar med tiden vara korrekta och nådde sin klimax i det första världskriget.

Det kejserliga besöket kom att få en oväntad betydelse för Kolonins framtid. Här gavs ett gyllene tillfälle att föreviga händelsen med kamerans hjälp. Broder Elias, eller Bombawi, som våra arabiska vänner kallade honom, hade ju haft många yrken i sin ungdom. Han hade bland annat varit fotograf.

Fotokonsten var ännu i sin linda och i Jerusalem hade man knappast hört talas om den. Var och en gjorde sitt eget kopiepapper, sin egen framkallare och till och med sin egen kamera. Fotoapparaterna var stora och klumpiga med handgjorda bälgar. Linserna var tjocka och skärpeinställningen skedde med hjälp av en halvgenomskinlig glasskiva under en svart duk — det var krångligt och omständligt. Varje fotografisk plåt måste sättas in i en särskild låda och det krävdes sedan stor skicklighet att föra över den till en Ijussäker kassett. Det fordrades både goda nerver och stor självsäkerhet av fotografen att rikta in en sådan apparat mot en kejsare. Den måste stå på ett klumpigt trebent stativ under den lång-

samma exponeringen.

Kolonins snickare gjorde i ordning en utmärkt fotoateljé med mörkrum och all hjälp gavs åt Broder Elias för detta nya företag. Andra unga män invigdes också i konsten och fungerade som assistenter och bärare av den väldiga utrustning som behövdes.

Kolonin hade vid det laget fått en ung tysk bland sina medlemmar. Det var Frederick Vester, vilkens far hade startat den första olivträindustrin i Jerusalem och drev en stor souvenirbutik, som det kejserliga sällskapet skulle hedra med ett besök. Unge Vester hade nyligen återkommit från sin militärtjänst i Dösseldorf, så Broder Elias hade inga problem med språket utan kunde med Vesters hjälp lätt kontakta de preussiska junkrar som omgav Hans Kejserliga Majestät.

Den nya tyska Förlossarens kyrka hade just fullbordats och skulle invigas. Platsen hade en gång varit högkvarter för Johanniterriddarna. Den överlämnades av sultanen och invigningen var en passande höjdpunkt för kejsarens visit.

Fastän det inte var fullt färdigt reste sig det snövita klocktornet över de 900-åriga murarna och ringde ut ”det sista korståget”. Dess vithet kontrasterade mot den grå och tidsåldrade Heliga gravens kyrka, som nästan försvann i skuggan av den protestantiska nykomlingen. Sedd uppifrån tornet låg Den heliga staden utbredd mellan de murar som byggdes av den turkiske sultanen Suleiman den store år 1543. Man fick en fågelvy över

tempelområdet och Omarmoskén, Davids torn och Sionberget. Från Oljeberget, Skopusberget och de omgivande kullarna var ”Kejsarens kyrka” det första i den gamla staden som föll i ögonen, ett jättelikt vitt ljus mot ett mörkt fält. Med användande av det som för oss var en ny metall, kallad aluminium, göts en stor medalj i Tyskland med kejsaren och kejsarinnan på den ena sidan och Förlossningskyrkan på den andra. Den distribuerades i massor bland befolkningen.

Fram till år 1898 svarade det österrikisk-ungerska imperiet för den tyska influensen och prestige. För turkarna och araberna var Österrike känt som ”el-Namnsa”. Men kejsarens besök kom att förändra allt detta. ”Allmania” överskuggade ”el-Namsa” fullständigt.

Kolonins fotografer arbetade oförtröttligt och följde den kejsarliga kavalkaden dag för dag, medan fotokopior i massor framställdes av hemmastaben. Våra fotografer följde med Prins och en annan häst mellan skaklarna till de vagnar, i vilka den utmattade kejsarinnan Augusta Victoria och många andra, trötta på att sitta i sadeln, färdades längs den specialbyggda vägen till Jeriko, där Deras Majestäter skulle tillbringa natten, innan de fortsatte till Jordanfloden följande dag.

Men det fanns en speciell plåga förknippad med namnet Jeriko — den så kallade Jerikoknappen. De flesta av dem som tillbringade vintern i den vederkvickande staden löpte risk att hemsökas. Denna ännu oidentifierade mygga hade för vana att sätta sig på nä-

san hos de sovande och på det sättet orsaka en infektion, som tog formen av en jättstor finne. Detta kunde öka ut den alltid stora arabiska näsan med en halv tum, vilket tvingade det förtvivlade offret att stanna inomhus under en ganska lång period. Det kunde också bli ett ärr efteråt, om inte näsan skyddades mot ljus under infektionen.

Vilken sort det nu än var fråga om i det här fallet, så var det ändå en mygga som inte visade respekt för den kejsarliga näsan. Och innan natten var över beordrade kejsaren ett omedelbart återtag till Jerusalem.

En vacker dag red det kejsarliga sällskapet till Betlehem, en sträcka på omkring tio kilometer längs härliga terrasser med olivträd, druvor och fikon. I öster skymtade Döda havet bortom den judeiska vildmarken och solen blänkte som smält metall i en degel. Vid horisonten syntes det toppformade Frankberget, döpt av korsfararna. Herodes den store hade huggit av toppen och grävt ut en amfiteater för de spektakel som ordnades för honom då Jeriko blev alltför hett. Han hade också valt ut den platsen till gravplats. I närheten fanns den hopgyttrade byn Tekoa, där profeten Amos en gång bodde tillsammans med sina herdekamrater. Sedan kom Betlehem inom synhåll, där det låg ovanför Fåraherdarnas fält precis som det hade gjort, då Herodes försökte mörda alla de barn som möjligen skulle kunna visa sig vara Fridsfursten.

Aldrig hade kejsaren skådat en fredligare scen. Kors-

fararna, som hade tvingats överge svärden, hade slagit sig ner i Betlehem och blandat sitt blod med betlemitiska kvinnor. Intill denna tid var Betlehem bebodd av betlemiter, som hade korsfararföfädernas namn och utseende. De har fortsatt att leva i fred med sina muslimska grannar. Födelsekyrkan i Betlehem är den enda heliga plats som undgått tidens härjningar i Det heliga landet. Precis som alla andra sabelskramlande despoter och enkla pilgrimer passerade kejsaren dörrens ”nålsöga” och måste böja sig för att inte stöta huvudet i det poletrade dörrträdet.

Kejsarens besök ändrade Den heliga stadens politiska status, men det ändrade också förhållandena vid Kolonin, som hade gjort stora pengar och för första gången avbrutit sin passiva väntan på ”återkomsten”. Arbetet med fotograferingen hindrade de unga männen från att gå till morgonbön. Andra blev alltför upptagna i mörkrummet för att gå till gudstjänsterna i det övre rummet.

Vi hade fått en glimt av yttervärlden. Våra horisonter vidgades. Utanför de murar som hade fångat oss i småsinthet och trångsynthet fanns en värld full av möjligheter för dem som hade ambition och framåtanda.

Affärsföretaget

Kejsaren hade kommit och rest och Kolonins fotografier distribuerade bilder av ”det germanska korståget” till London och Berlin via det österrikiska postväsendet. Detta bildreportage av det kejsarliga besöket skulle säkert i våra dagar ha kallats ett journalistiskt ”scoop”. Något liknande hade aldrig gjorts i Det heliga landet och resultatet var tillräckligt gott för att göra Kolonin till ett av Jerusalems affärsföretag.

Fotografin var ett nytt yrke och de som fick lära sig det drömde om en karriär som skulle befria dem från det myrstackslika släpandet i tröstlös meningslöshet i Kolonin. En del av arbetet var påfrestande. Det betydde att vistas i timmar i mörker med händerna i kallt vatten, då man sköljde kopiorna. Händer och naglar blev svarta, då det silvrade kopiepapperet skulle tillverkas och sedan hängas på linor som tvätt i mörkret tills det torkat. Men det var inte svårt att engagera ungdomarna i detta arbete, eftersom fotografen var deras första öppning till framtiden.

För att hindra att fotoföretaget skulle spricka som en bubbla, då intresset för kejsarens besök hade avtagit, började bröderna Samuel och Burnham under ledning av Broder Elias att bygga en stor ateljé med glastak och

ett mörkrum. Man hoppades på en mera varaktig fotografisk verksamhet. Men det upptäcktes snart att Kolonin låg alltför långt utanför staden, så porträttfotograferingen tynade bort. I stället visade det sig att de allt flera arkeologer, bibelstuderande, lärare och världsresenärer, som invaderade Det heliga landet, var intresserade av en annan typ av bilder. Kolonins fotografer hade snart fullt arbete med att fotografera de heliga platserna, arkeologiska utgrävningar, religiösa målningar i helgedomarna, arabiskt lantliv, beduinläger och sådant. I motsats till sina trosfränder motsatte sig beduinerna aldrig att bli fotograferade. Högskolor och universitet beställde snart tusentals ljusbilder och möjligheterna tycktes outtömliga. Ända tills Kolonin omkring år 1920 gav sig in på antikhandel och bilförsäljning var fotoavdelningen faktiskt dess viktigaste inkomstkälla.

För att sälja de fotografiska produkterna behövdes en lokal i centrum av staden, det vill säga nära Jaffaporten, som var centrum för turisterna. Ferdinand Vester-butiken låg ypperligt till alldeles under ”Grand New Hotel” (vilket, som turisterna ofta påpekade, varken var ”grand” eller ”new”). Vesterföretaget grundades på Ferdinand Vester Seniors idé att använda olivträ för möbler, skrivbord, spelbord och en mängd olika souvenirer och religiösa saker som kors och radband. Efter minst ett års lagring blev träet hårt och skört, men kunde poleras så att det blev nästan spegelblankt. Bara mittsektionen av

de urgamla olivträdens stammar valdes ut, delen närmast marken och de övre grenarna var alltför oljiga för att kunna användas till möbler. Det bästa virket kom från träd som var 80 år eller mer.

Lantbruket vid Beit Suseen hade betytt en stimulans för de amerikanska och svenska bönderna. Men för att bli framgångsrikt hade det behövts den sorts samarbete och satsning av kapital som hade gjort de tyska templarfarmarna till vinstgivande företag. Templarna var tillräckligt kloka att behålla ett element av personlig vinning, något som var totalt främmande för Spaffords. Dessa visste inte själva någonting om lantbruk, men kontrollerade ändå alla detaljer och väntade sig att bönderna och deras familjer skulle arbeta som munkar på en klostergård. All initiativkraft krossades.

Kejsarens besök hade nu fört Kolonin in på en affärsverksamhet och utvecklingen skulle fortsätta i den riktningen. Strax före 1896 hade Frederick Vester, yngste son till Ferdinand Vester Senior, invecklats i den celibatiska Kolonins första kärlekshistoria. På något sätt hade han och den äldre Spaffordssystem träffats och blivit förälskade — hur nu det varit möjligt i en omgivning som under 15 år åtminstone officiellt varit helt avsexualiserad.

Vester hade inte betalat någon ”insats” i Kolonin utöver sin fars namn. Han var ljushyllt och hade en mustasch ”ä la Kaiser”. Arabiska var hans andra språk.

Vester den äldre var gammal och sönerna hade skött

affärerna så illa att man var nära konkurs. Nu träffades ett avtal, enligt vilket Kolonin övertog den gamla firmans alla tillgångar med den yngre sonen som direktör. Hyreskontraktet övertogs från det grekiska klostret och hantverkarna nyanställdes.

Den nya firman, ”Vester & Co, American Colony Stores”, blev omedelbart ett givande företag. Liksom tidigare bönderna hade arbetat fritt i Beit Suseen hade man nu obetald arbetskraft till butiken — ingen annan affär kunde konkurrera med det! Vester tog varje dag kassan till Deutsche Palästina Bank utanför Jaffaporten. Inte förrän 33 år senare behövde han visa räkenskaperna för någon. Kolonimedlemmarna informerades aldrig om ekonomin. Fru Spafford hade fått ett ”budskap” om Vester: ”Han är er väktare”. Och det var tillräckligt för Kolonin. Ingen vågade kritisera.

Sju år senare avlägsnade fru Spafford giftermålsförbudet och Vester blev hennes svärson,

Butiken renoverades och förändrades fullständigt. Det fanns ”bröder”, som kunde snickra nya hyllor, diskar och skåp, ”systrar”, som kunde städa och skura, ”skolpojkar” som kunde springa ärenden och rycka in där det behövdes. Den första nyheten var en fotoutställning. Sedan tillkom en sektion med antikviteter, över 2 000 år gammalt glas och keramik, varor från Damaskus, silke, skinn och mässingssaker. Den ena väggen efter den andra togs bort under valven, sedan butiksägarna hade fått ersättning. Till slut var hela området under

Grand New Hotel en enda stor American Colony Store, ett veritabelt varuhus. Försäljningen sköt i höjden under den korta turistsäsongen.

Då turisterna såg ”American” på butiksskylten flockades de där för att köpa sina souvenirer. De arabiska köpmännen längs arkaden blev oroliga. De stod i butiksörrarna och ropade ut hur mycket billigare deras priser var och bokstavligen drog in turisterna. Men ”amerikanerna” hade alla trumfkort. Och för att ytterligare understryka det började man nu baka *doughnuts* och pump-pajer hemma i Stora huset — typiska amerikanska godsaker. I bleckslageriverkstaden tillverkades pajformar och de speciella verktyg som behövdes för att skära ut hålen i munkarna. För stekning och smaksättning kokade man smör och klarade det för att få bort den ”främmande” smaken. Man åstadkom snart lika goda *doughnuts* och pajer som hemma i Chicago och på gårdarna i Mellanvästern.

Vad kunde de övriga butiksägarna göra gentemot denna konkurrent, som lockade kunder med magiska *doughnuts* — ett ord de aldrig hade hört förr! Vägen till amerikanarens plånbok går — i ännu högre grad utomlands än hemma — via hans mage och arkaden ekade av arabiska eder över ”amerikanernas” affärsmetoder.

Den kulinariska avdelningen var inte i verksamhet bara under den korta turistsäsongen. Dessutom skapades en lukrativ lokal försäljning. Snart gick vi pojkar omkring och sålde kakor, sylt, gelé och saft till en stor

del av den europeiska befolkningen. Senare tvingade de dagliga leveranserna av ren komjölk oss pojkar att gå upp klockan fem nästan alla mornar i veckan för att sadla den grå åsnan och fylla trälådorna, som hängdes över dess rygg, med mjölkflaskor. Några kunder bodde mer än fyra kilometer bort. Vi kom sällan hem före klockan 9 på förmiddagen och då hade vi ytterligare en och en halv kilometer att gå till skolan i Gamla huset.

Kolonin började nu alltså tjäna pengar. Den första investeringen var inköpet av några *kirats*, andelar i Stora huset. I enlighet med österländsk sedvänja var varje värdegods uppdelat i 24 andelar — det gällde land, byggnader eller fullblodsston (guldtermen ”karat” kommer från ordet ”kirat”). En beduin sålde aldrig ett fullblodssto i dess helhet, enbart i andelar, som beräknades i föl, vilket innebar att några år måste gå innan uppgörelsen var helt fullbordad.

Genom arv var det nu många ägare till Stora huset som bara ägde delar av kirats, och var och en måste betalas separat. Lyckligtvis ägdes den största andelen, som bestod av tio kirats, av Haj Ragheb el-Khaldi, som hade ärvt den genom sin hustru. Han var både vänlig och resonabel och hade aldrig gett vika för pressen att höja hyran varje år, fastän han mycket väl hade kunnat göra det. Då han sålde sina andelar till Kolonin förklarade han att han inte behövde pengarna för egen del utan för sina söner:

”Jag var en fattig pojke och måste klara mig utan

modern utbildning. Nu skall jag låta mina söner utbilda sig i de skolor de själva väljer och om de då inte lyckas i livet må djävulen ta dem!”

Alla hans söner blev framgångsrika, Den mest kände var dr Khaldi, som var borgmästare i Jerusalem vid tiden för Kolonins upplösning.

En gammal änka med en och en halv kirat var ett större problem för Kolonin. Hon svor på att hon aldrig skulle sälja och hotade med att komma och bosätta sig i ett rum i Stora huset, motsvarande hennes andel. Men hennes söner gick alltid till Frederick Vester i butiken och lånade pengar tills lånet täckte värdet av moderns andel och hon tvingades sälja.

Det behövdes mer än tio år för att komma över alla de 24 andelarna. Under tiden gjordes många förbättringar och tomter runtomkring förvärvades. Alla handlingar registrerades av de turkiska myndigheterna i Frederick Vesters namn. Det fanns en turkisk lag som tvingade alla utlänningar som köpte land, inbegripet kyrkorna, att registrera det i en persons namn och inte som ett bolag eller samfund. Det fanns emellertid också ett tillägg, som fastslog att den person som nämndes i handlingen kunde vara ombud för en organisation. Kolonin bortsåg från detta tillägg med resultatet att Vester lagligen stod som ensam ägare till all den egendom som förvärvades. Han deponerade också hela inkomsten från butiken i sitt eget namn, vilket gjorde honom ensam ansvarig för Kolonins alla ekonomiska transaktioner.

Även om man nu började få det bättre ställt fortsatte majoriteten av Kolonins medlemmar att utföra sina dagliga sysslor utan en tanke på ersättning i form av pengar.

Bikupan

I början av 1900-talet liknade Kolonin en bikupa, full av aktivitet, men en bikupa utan drönare. Där fanns inget motstånd mot bidrottningens envælde. Under dygnets 24 timmar kontrollerades vad var och en hade för sig. Det var ett samfund, där medlemmarna bad tillsammans åtminstone en gång om dagen, åt tillsammans tre gånger om dagen, sov i sovsalar eller i avbalkningar och alltid var beredda att göra sina plikter, då de tillkallades. I ett sådant samfund visste ingen vad ”privatliv” var för något.

Med undantag för den ”inre cirkeln” tillfrågades ingen av de över hundra arbetarna i bikupan om sin åsikt. De kunde skiftas från ett arbete till ett annat, från en ställning till en annan, som pjäser på ett schackbräde. Inte ett öre av personlig vinst förekom, inga räkenskaper lades fram.

En vördnadsvärd tysk dam svarade en gång en amerikansk turist, som berömde Kolonins arbetsamhet:

”Ja, men detta är vitt slaveri.”

Hon tänkte inte på frasens dubbelmening.

Jordbruket drevs aldrig i någon stor skala efter Beit Suseen utan begränsades till produktionen av foder för korna och hästarna. Kolonins viktigaste inkomstkälla var butiken.

Och den fotografiska avdelningen var i alla hänseenden den mest livaktiga året om. Genom kontakter med tyska och brittiska firmor kunde man nu få färdigt framkallningspapper, skuret i format, och kunde sluta med det förhatliga arbetet att göra sådant för hand. Stereoskopiska bilder såldes i stora mängder, ljusbilder av glas skeppades i tusental till skolor och universitet runt världen. Tvåmetersförstoringar med vinjetterade panoramor av Den heliga staden, kopior av religiösa målningar, bilder av mosaikgolv och keramikklädda moskéer var andra produkter.

Så råkade man få besök av ett av de kringvandrande originalen från Tyskland, en världsuffare, som erbjöd sig att mot betalning lära ut hemligheten att färglägga fotografier. Bilder av de heliga platserna såldes lika snabbt som de kunde produceras. 60 år senare är färgen på de här bilderna lika klar som när de målades.

Efter några få år hade vi en komplett samling negativ, inkluderande Palestina, Synen, Egypten, Sudan och till och med Indien, i vår katalog. Det innebar också månadslånga resor under förhållanden som är okända för den moderna resenären. Initiativtagaren till Kolonins fotoindustri, Broder Elias, ställdes nu åt sidan för yngre män. Under nästan ett helt år reste till exempel Furman Baldwin i Indien. De alltid påpassliga Spaffords fick höra talas om de erotiska indiska tempelbilderna och gav honom bestämda instruktioner, så att han inte skulle fördärva Kolonins rykte.

Vesterbutiken, som varit bankruttmässig några år tidigare, var nu som en livlig metropol. Bibelexperter och andra resande kom för att göra beställningar. Där kunde man bland annat finna Palestinas mest kompletta herbarier, professionellt analyserade och klassificerade av Broder John Dinsmore. Man sålde kort med presade blommor levererade av en särskilt tränad infödd kvinna, som arbetade året runt för butiken. Under den korta våren kunde hela Koloniskolan ge sig ut på blomsterplockning.

Tid var pengar och grupper av manliga medlemmar var nu frånvarande vid morgonbönen. Våra arabiska vänner, som hade stått Kolonin nära ända från de första medlemmarnas ankomst år 1881, hade svårt att förstå förvandlingen.

”När ni är där uppe ber ni Kära Gud, kära Jesus,” sade en av dem. ”Men i butiken ber ni O guld, kära guld.”

Hol Lars Larsson började skapa den finaste bildsamling som någonsin åstadkommits i Palestina. Under 10 eller 20 år av sitt liv arbetade Kolonins unga män i mörkrummet eller vid staffliet. Ingen fick någonsin någon förtjänst av sitt arbete.

Kolonins synbara rikedom och den uppenbara fridsamheten bland medlemmarna fick utomstående att tro att hurdant systemet än var så fungerade det. Det hände faktiskt att internationella personligheter började komma till Kolonin för att se vad de skulle kunna lära av denna ”idealistiska apostoliska grupp”.

På något sätt hade fru Spafford lyckats trassla ihop Gud och Mammon i samma nystan. Men förr eller senare måste nystanet lindas upp.

Marknaden

Ibland fick två av ”systrarna” i uppdrag att undersöka kvinnornas och barnens personliga behov av nya underkläder och annat och skickades sedan ut på köprond i Gamla staden, där huvudmarknaden fortfarande fanns kvar.

De som främst sålde kortvaror var sefardijudar, som förutom sin kastilianska spanska talade arabiska som infödda och dessutom franska, som de hade lärt sig i den utmärkta skola som drevs av Alliance Israelite, en organisation med högkvarter i Paris.

Davidsgatan, trång och kullerstensbelagd, ledde först nerför den sluttning som delade Accra och Sion. Längs båda sidor hade den små livsmedelsbutiker, som nattetid stängdes med lätta vikdörrar. Under dagen satt köpmännen vid sina diskar eller på låga stolar mittemot sina konkurrenter. Ibland sträckte sig deras varulager långt ut i den redan trånga gatan. Under rusningstid var det ofta omöjligt att ta sig fram emot den mänskliga flod vilken pressades samman i en klyfta som knappt var tre meter bred. Ibland måste hela folkmassan stoppa tills en kamel eller en åsna med bred last hade passerat.

En anmärkning eller ett skämt av tvivelaktigt slag kunde spridas längs hela gatan, då varje köpman

skickade det vidare till sin granne. Ibland kunde ett slags dämpad vissling höras längs gatan, då någon vacker kvinna var i antågande. Bara de beslöjade muslimska kvinnorna var immuna. Säkerligen hade slöjan uppfunnits just för situationer som denna — i Koranen föreskrivs den inte.

Davidsgatan möter längre neråt ”Christian Street”, som leder upp mot den Heliga Gravens kyrka. Här blir den stenlagda gatan bredare och butikerna mera anspråksfulla. Där finns kristna köpmän, som säljer krucifix, radband, ljus och en stor sortering religiösa artiklar för pilgrimerna. Men majoriteten av handelsmännen är sefardijudar, som har tygpackar, kvinnokläder, tråd, knappar, parfym och krimskrams av alla sorter.

Innan de västerländska bankerna började invadera Den heliga staden var Kristna gatan också penningväxlarnas gata. Det fanns inga sedlar, men under diskar av tjockt glas kunde man se högar av sovereigns, turkiska lira, franska napoleoner och ibland ryska guldmynt. Vid dessa öppna banker sågs grupper av landsbor, som valde ut guld- och silverslantar för hemgiften åt bruden. Ett av penningväxlarnas mest betydelsefulla redskap var den noggranna balansvågen. När en guldslant köptes vägde växlaren den alltid för att exakt fastslå hur mycket den minskat i vikt. Det påstods att det var vanligt att penningväxlaren satte litet syra på tummen och pekfingeret för att kunna gnida bort en del guld, medan han undersökte en slant. Med tiden kunde han på det viset gnida bort

åtskilligt med guld, medan mynten gradvis löstes upp. Varje penningväxlare hade också ett av de järnbandsförsedda kassaskåp som på den tiden var mycket vanliga i hela Östem.

Det mynt som valdes ut för hemgiften fick en liten ögla fastlödd, så att det kunde fästas på en kedja eller sys fast på den ring som bars runt hårknuten under mantiljen. Kvinnorna lade i den mån de kunde till silvermynt av samma storlek, tills en hel ”gloria” av silver omgav huvudet. Inte ens maken hade rätt att ta pengar från denna silversamling och kvinnorna höll benhårt fast vid sin ”hemgift” för att ha den till hands om den fruktade trefaldiga skilsmäsoeden skulle uttalas av maken. Det ansågs samtidigt vara ett brott mot kvinnlig stolthet att använda ett sådant mynt ens i katastrofsituationer. Inte förrän i slutet av första världskriget kom sådana mynt i cirkulation, vilket visade hur akut katastrofen då var med missväxt, krig och sjukdom.

Det var från de judiska manufakturbutikerna på Christian Street som Kolonins kvinnor och barn försågs med kläder. Syster Tillie och Syster Carrie brukade få pallar att sitta på i de öppna butikerna, medan den tjänstvillige butiksägaren rullade ut sina tygbalar, tog fram underkläder, svarta strumpor och mycket annat. Liksom alla sefardiköpmän var han klädd i *morning suit*, en röd fez, och hade välansade polisonger, vilket gjorde honom omöjlig att skilja från en muslimsk *effendi*. Det var fortfarande ett fint kamratskap mellan muslimer, kristna och judar.

Då inköpen var gjorda brukade kolonisysterna lämna räkningarna till Frederick Vester i butiken och återvände med pengarna.

Vägen till Kolonin genom Den gamla staden gick under täckta arkader, som vintertid gav skydd mot regnet och sommartid erbjöd svalkande skugga. En dag, då Syster Carrie kom den vägen, gick hon förbi Hab Rummans matbutik i Bab Khan el Zej (oljemarknaden). Köpmannen lade märke till en lång garnända, som släpade efter henne. Chevalereskt plockade han upp garnändan och började nysta, medan han skyndade efter henne och ropade:

”Ya sitt, ya sitt!”

På de här trånga gatorna, där nästan enbart män var ute, stannade inte gärna en dam på uppmaning, tvärtom gick hon fortare. Syster Carrie skyndade alltså vidare. Snart ropade alla männen:

“Ya sitt! Ya sitt!”

Den gamle mannen hade fått ihop ett stort nystan, innan syster Carrie, röd i ansiktet, förstod att det var henne han ropade på och vände sig om. Där stod han då med nystanet i handen och försökte förklara varför han hade följt efter henne. Lyckligtvis var kjolarna långa på den här tiden — alltför långa för den steniga, smutsiga gatan. Det gjorde alltså inte så mycket att syster Carrie hade förlorat några tum av kjolfällan. .

En av de största innovationerna i mathållningen var den saltlakade oliven.

Av de 140 kolonimedlemmarna hade färre än tio någonsin smakat en oliv före ankomsten till Palestina. Men det var gott om stora vackra olivträd på de landstycken som Kolonin hyrde av grannarna, man såg oliver och olivolja överallt. Så Kolonin följde exemplet och gjorde oliver och olivolja till den viktigaste ingrediensen i mathållningen, näst efter bröd.

De gamla träden kallades *romani* av araberna, vilket sades innebära att de härstammade från 700-talet. Det kan också mycket väl ha varit så, eftersom olivträdet växer upp från en väldig rot, som kan täcka ett område med sju och en halv meters diameter underjorden. Nya skott skjuter upp vid sidan av en ruttnande stam, tar snart över och börjar bära olivskörd långt innan förfadern har fallit omkull. På det sättet var olivträden en evig källa till liv för dem som skötte dem.

Olja och vin har producerats i Palestina sedan historiens gryning långt innan Abraham anlände som illegal immigrant. Varje by hade ett ”loggolv” av sten med rännor för olivoljan. I tur och ordning tog byborna skörden av mogna oliver till ”loggolvet”, krossade dem med

en stenvält och öste upp den oljiga massan av bär och kärnor, som hälldes i behållare med hett vatten och gnuggades mellan handflatorna tills oljan flöt upp på vattenytan. På detta primitiva sätt producerades den bästa oljan, som förvarades i lerkrukor. Senare hade man djur med förbundna ögon att dra runt jättelika stenhjul, som pressade ut oljan. Och man fick också skruvpressar. De rikare köpmännen hade sina egna oljepressar och lagrade oljan i cisterner, uthuggna i berget. De mätte sin rikedom i ”oljebad” — ett bad var lika med omkring 20 liter.

I augusti och september skördades de gröna oliverna, innan de blev svarta — efter det användes de bara för olja. Ortsborna hade sällan stegar tillräckligt långa för de övre grenarna — de skakade i stället ner frukterna med hjälp av långa stänger. Nu tillverkade broder Samuel, vår snickare, över ett dussin långa stegar och på det sättet kunde de olivplockare som inte var alltför tunga nå frukterna också på de övre grenarna, fast kanske inte allra högst upp.

I olivplockningen deltog nästan alla Kolonimedlemmar utom de äldsta och de sjuka. De oliver som inte kunde nås ens från stegarna skakades ner och på marken formade man en cirkel och sökte sig in mot trädstammen. På det sättet plockades marken så fri från oliver att de plockare som kom efteråt inte kunde hitta något alls. Men våra arabiska vänner kritiserade oss för detta och påpekade att en så noggrann skörd var oför-

enlig med urgamla traditioner. Det fanns alltid plockare som Rut Moabitiskan, både på vetefälten och i olivträdgårdarna, och vi blev tvungna att följa Boas exempel och lämna en del av överflödet till dem som hade mindre.

Bären hälldes sedan upp på långa bord av bräder och sorterades för hand. De som inte dög till ”pickles” gick till oljepressarna. Detta arbete pågick i veckor och så gott som alla Kolonimedlemmarna deltog. De finaste bären placerades i kar eller träfat och sköljdes i kallt vatten, som byttes varje dag under tre dagar. Sedan var det dags att knäcka dem med klubbor av trä, som inte fick slå hårdare än att bäret sprack utan att krossas. På detta stadium var oliverna fulla av en ytterst bitter vit vätska, som stänkte runt omkring. De hälldes så tillbaka i tunnorna med färskt vatten och var färdiga för saltlaken efter några dagar.

För att få saltlaken lagom stark lade man ett färskt ägg i lösningen. När det flöt så djupt att bara en fläck stor som ungefär ett 25-centsmynt var ovanför ytan hälldes oliverna i och man tillsatte några lagerblad, kvistar av rosmarin, grönpeppar och rödpeppar. Det tog minst en månad, innan den bittra smaken hade försvunnit och flera månader innan oliverna var färdiga att äta.

Vissa år stod en rad av 190-literstunnor med saltade oliver i källaren och man undrade hur människor som aldrig tidigare smakat oliver skulle kunna konsumera en sådan kvantitet på ett år. Men utan att man visste om

det fick man smak på dem och förbrukningen av saltade oliver ökade stadigt — det var ju för övrigt dålig variation i mathållningen. Skolbarnen slog vad med varandra om vem som hade flest olivkärnor på tallriken. Mest förvånansvärt var hur förtjusta de äldre svenskarna blev i oliver. Gamle Broder Josef kunde inte undvara oliver en enda dag.

Olivoljan filtrerades och hälldes i noggrant rengjorda fotogendunkar, som löddes ihop lufttätt. I en kall källare kunde oljan förvaras på det sättet under långa tider. Längre fram producerades alltmera sylt, gelé, sirap och andra konserver av frukt, som vi plockade under sommarlovet i arrenderade vingårdar och fruktträdgårdar. Mindre konservburkar tillverkades av plåt från fotogendunkarna.

Det var faktiskt få uppfinningar som påverkade människornas dagliga liv mera än just fotogendunkarna. De kom ursprungligen, fyllda med petroleum från den ryska Svarta havs-hamnen Batoum. Under våra första år i Palestina hade träkol varit nödvändigt för både uppvärmning och matlagning. Det hände att hela familjer i staden omkommit av koloxid från träkol, men då den brann med en orange färg var den ett ekonomiskt och effektivt bränsle. Senare infördes europeiska järnspisar och kaminer, där olivträ brann utmärkt, vare sig det var färskt eller torrt. Men kostsamma skorstenar var nödvändiga och de spydde ut mörk sot. Alltfler frodiga trädgångar högs ned och konsekvensen blev att det också började

bli ont om den outhärliga olivoljan. Araberna förstod nog faran, men priset på ved var så fantastiskt att de inte kunde låta bli att hugga ner träden. En annan sak var att man därigenom också slapp den turkiska trädskatten. Precis som varje bonde beskattades efter det antal getter, får, kameler och kreatur han ägde beskattades också varje träd.

Resultatet blev nu att det ena landområdet efter det andra runt städerna rensades från träd som hade planterats för århundraden sedan.

Lyckligtvis infördes vid denna tid ett nytt bränsle på marknaden, nämligen fotogenet. Ryska fartyg kom med stora kvantiteter fotogen i dunkar till reddan i Jaffa och Haifa. Det nya bränslet kunde användas bara man hade installerat brännare. Snart hade fotogenet slagit ut både ved och träkol. Eftersom det inte fanns några lagringscisterner annat än i Ryssland och Rumänien byggdes *kazkhanas* utanför städerna, där de fyllda dunkarna lagrades. Resultatet var att *tanaken* eller dunken blev en viktig artikel i den nya civilisationen i Palestina. Så snart man hade använt innehållet i en fotogendunk övergav kvinnorna de stilfulla vattenkrukor av keramik som burits i otaliga generationer, och balanserade i stället ”tanaken” på sina huvuden. Man hade kommit in i ”plåtåldern”. Att se de fula dunkarna på kvinnornas beslöjade huvuden var att se århundraden av konstfärdighet och grace försvinna. Dunkarna användes tills de var alltför rostiga och fulla med hål. Men efter det klipptes de i

bitar och användes till tak och väggar på husen. Också i Det heliga landet växte ruckelstäder upp runt städerna.

Fotogenimporten gav alltså olivträden en respit även om Det heliga landet förfulades.

I Kolonins bleckslagarverkstad klippte den gamle sjökaptanen Larsson upp dunkarna i plåtar, som han rullade runt träcylindrar och lödde ihop till lämpliga längder. Han skar sedan ut cirkelformade bitar till botten i de hemmagjorda konservburkar, som fylldes med olja, frukt eller sylt. Slutligen löddes locket på och burken försågs med etikett. Vad gjorde det om Jaffa apelsinmarmelad ibland smakade Batoumpetroleum — konservburkarna var lika välgjorda som maskinellt tillverkade förpackningar och gjorde det möjligt att samla stora lager av olika frukt- och bärprodukter.

I mitten av år 1900 var Kolonin till stor del självförsörjande utan att behöva använda anställd arbetskraft. ”The Malakan”, ”The Americans”, ”The Spaffordites” eller — som den nu kallades — ”The American Colony” hade blivit ett slags centrum i Den heliga staden. Många europeer och amerikaner kom och for, men Kolonin blev kvar.

De beslöjade kvinnorna

Något som särskiljde ”The American Colony” från andra utländska religiösa rörelser i Jerusalem var den starka vänskap som Kolonin hade etablerat med sina muslimska grannar och med det arabiska samhället i dess helhet.

Till slutet av 1800-talet var en muslimsk kvinna i en stad den mest isolerade kvinnan i världen. Utomhus var hon övertäckt från huvudet till fötterna. Hon var tätt beslöjad. Ett svart eller vitt tygstycke hängde från hjässan över slöjan och draperades runt hela kroppen. Stycket hölls uppe med ett skärp och hölls framtill ihop inifrån med händerna. Slöjorna var tjocka och hade ofta ett blom mönster för att ytterligare hindra insyn. När de muslimska damerna var ute och gick höll de vanligen samman i grupper. Några steg bakom följdes de av obeslöjade bondflickor eller av en betrodd manlig tjänare. Det var i regel bara genom tjänaren som man kunde gissa vad som fanns inne i dessa vandrande tält. I de rikare hemmen fanns det i regel en slutet gård, där små plantor och vinrankor kunde odlas. En man i Nablus skröt en gång med att hans hustru inte hade varit utanför porten på 22 år!

Under turkarna var utbildningsväsendet primitivt och

det var dessutom tillgängligt endast för de privilegierade männen. Flickor i de övre samhällsklasserna var lyckosamma om de fick lära sig läsa och sjunga Koranen. Men nu ropade någonting i kvinnornas inre på en förändring, mer frihet och mera jämlikhet med männen. De arabiska fäderna i Kolonins grannskap ville att deras döttrar skulle lära sig inte bara Koranen utan också geografi, historia, språk, konst och musik — ”liksom damerna i Kolonin”.

Ismail Bey el-Husseini, en av Kolonins mest inflytelserika och även mest charmerande grannar, var chef för folkbildningen i *Mutassareflik*, det vill säga Jerusalems provins. Han stod på höjdpunkten av sin karriär. Men för oss i Kolonin var han alltid den vänlige gentleman, som var ivrig att lära sig engelska lika bra som han talade franska och turkiska. Samtidigt rådgjorde han ständigt med Kolonin om sina planer på utbildning av kvinnor.

Den enda skola som fanns för muslimska flickor i Jerusalem var Mamounia, belägen i en av Omarmoskéns valvtäckta ingångar. Där lärde sig flickor från överklassen att läsa och sjunga Koranen.

Ismail Bey var väl medveten om faran i att göra alltför stora och snabba förändringar i det teokratiska undervisningssystemet, särskilt i en skola där han bara kunde tala till beslöjade ansikten, vare sig de var lärare eller elever. Det blev därför beslutat att man först skulle starta undervisning i sömnad. Bertha Spafford skulle

fungera som halvofficiell rektor för en ny skolavdelning med hjälp av andra damer i Kolonin, som kunde svara för de praktiska demonstrationerna. Vi pojkar fick till uppgift att varje vardagsmorgon klockan 8 eskortera SittAfifeh, som Bertha kallades, till skolan, då hon red i damsadel på vår grå åsna. De andra kvinnliga lärarna gick till fots.

Vägen till den muslimska flickskolan gick österut förbi den muslimska begravningsplatsen och genom Herodesporten. Därifrån var gatorna stensatta och fortsatte som breda trappor, där det var som brantast. Husen låg tätt intill gatan med öppningar för trappor som ledde upp från gatan. De var enkla och hade i regel ett fönster och en blomsterhylla ovanför ingången. Där stod några krukor med geranium eller söt basilikört. Om en kvinna var ensam hemma besvarade hon aldrig en dörrknackning utan att först ha kikad ner genom fönstrets järngaller. Blomkrukorna kunde också användas till försvar, vilket kvinnan i Tebes bevisade för Abimelek, när han försökte ta sig in. En kvarnsten krossade skallen på honom och han gav sin vapendragare order att sticka svärdet i honom hellre än att låta det bli sagt att han dödades av en kvinna (Domarb 9:52, 53). Vi lärde oss att titta upp, innan vi gick alltför nära väggarna — vi kunde få en hink slaskvatten över oss eller en blomkruka i huvudet och ingen skulle ju kunna bevisa om det skett av misstag eller fullt avsiktligt.

Gatan gick brant neråt eftersom detta var Bezetaberget,

en av Jerusalems fyra kullar, men då man går genom Gamla staden märker man knappast dalarna eftersom valvbågar har byggts över ravinerna. Inte många som går på de här gatorna inser att de befinner sig omkring tio meter ovanför de äldre gatorna.

Den muslimska flickskolan växte i både inflytande och elevantal, då man bara hade kommit över den ofrånkomliga oppositionen från en del fanatiska kretsar. Så försiktigt som möjligt gjorde man sig av med de lärare som aldrig hade öppnat en lärobok, förutom Koranen, och som trodde att jorden var platt och att solen rörde sig runt jorden. I en av pojkskolorna fanns läroböcker i elementär matematik, geografi, naturkunskap och annat och dessa ställdes nu för första gången till flickornas förfogande. En upprörd mor kom till Kolonin för att fråga vad det här som dottern kallade ”geografia” egentligen var för något — i hennes öron lät det som katteri. Några föräldrar försökte hålla sina döttrar borta från skolan, men flickornas lekkamrater såg snart till att de kom tillbaka. På den tiden var det inget tal om att slopa slöjorna — det skulle ha varit alltför drastiskt. Flickorna var fortfarande lika väl beslöjade som sina mödrar, då de kom vandrande eller ridande på åsnor med familjens tjänare som eskort.

De första framgångarna kom i syklassen. Den undervisningen var ju inte det minsta kontroversiell. Och vilken familj skulle inte vilja ha sin egen sömmerska! Systemet Bessie, som var ansvarig, hade kommit från Sverige

via Chicago och kände väl till den tidens mode. Olyckligtvis var hennes arabiska ytterst begränsad och hon fann det helt omöjligt att uttala de gutturala ljuden. Det första ord hon behövde använda var *kheitan*, tråd. Det närmaste hon kunde komma var *sheitan*, vilket är namnet på själva djävulen. Sedan man hade skrattat färdigt blev det ännu ett problem med hennes namn. Skrivet på arabiska kan Bessie inte skiljas från *bisseh*, katt. Men araberna har en medfödd värdighet och det blev snart lugnt i klassrummet.

Rädslan för det okända och bristen på förståelse försvann snart och tack vare de muslimska mödrarna, som gav allt sitt stöd, fick Ismail Bey fria händer, då det gällde att reformera undervisningen för kvinnor i samarbete med Kolonin. Nya vindar blåste från väster, men det var Kolonin som först öppnade dörrarna till haremet och lät den friska luften strömma in.

För att uppmuntra de modiga mödrar som vågade bryta med traditionen inledde Kolonin också ett program i syfte att lyfta dem ut ur haremet trånga värld. Den stora salongen i Kolonin kom nu till bättre användning än tidigare, då den användes för inåtvända bönemöten. Kolonins unga medlemmar började arbeta på ett program med kadrilj och folkdanser, pantomimer och sketcher: ”Fjärilsvingar”, ”Mjölkerskans liv”, ”Blommornas dans” och många andra. De granna dräkterna och den livliga underhållningen bröt tvärt av emot den vanliga dystra stämningen i Kolonin. De gammaldags med-

lemmarna blev bestörta. Man bjöd in hundra muslimska kvinnor och ännu fler till salongen med dess stora polerade marmorgolv och öppnade en absolut ny värld av underhållning för dem. De kunde ta av sig sina slöjor och visa sina vackra silkeskläder utan att vara rädda för nyfikna manliga ögon.

Flickorna kunde naturligtvis fritt uppträda för muslimska kvinnor eller män. Men pojkarna måste vara tillräckligt unga för att kunna passera som barn inför en publik av obeslöjade kvinnor. Det var emellertid så att de kläder som Kolonin använde för pojkarna kom dem att se barnsligare ut än de var: kortbyxor och blus. Ljust hår och ljus hud gjorde också sitt till det pojkaktiga utseendet med påföljden att de muslimska kvinnorna tog av sig slöjan för oss, även om de inte skulle ha visat sig obeslöjade för arabiska pojkar.

Ibland kunde 150 kvinnor möta upp till en sådan underhållning eller *rakz*, dans, som de kallade det. Pojkar och flickor ”dansade” tillsammans och detta var något de aldrig hade sett tidigare, även om danserna i våra dagar skulle betraktas som totalt könlösa.

Pojkarna hade lärt sig att aldrig stirra på en obeslöjad kvinnas ansikte. Slöjorna dolde inga fula ansikten — tvärtom fanns det skönheter där som skulle ha vunnit skönhetspris i våra dagar. Många av dessa vackra kvinnor beslöjade sig aldrig för oss pojkar, då vi kom till deras hem för att hjälpa dem att låsa upp dörrar, öppna fönster eller reparera möbler. Men våra ögon sökte sig

aldrig längre än nödvändigt för att göra det arbete det var fråga om...

Framgången med underhållningskvällarna sporrade både gäster och värdar. Då de en gång hade besökt ”salongen” utan slöjor bad kvinnorna att få se också de utomhusfester som deras män hade berättat så mycket om.

Vi hade ordnat en avskärmning av tältduk för kvinnorna. De behöll sina vida dräkter men kastade upp slöjan på hjässan. Men då en gång det urgamla tabut hade brutits hände det ofta att de reste sig i entusiasm — huvudmanteln föll ner på axlarna, slöjorna fladdrade i vinden och deras huvuden och ansikten var fullständigt fria.

De glömde alldeles att manliga ögon vändes mot dem.

Man kan utan tvekan påstå att Kolonin bidrog till att lyfta slöjorna och avslöja all den skönhet som tidigare varit dold. På det sättet startades en utveckling som så småningom ledde till en viss frigörelse för de arabiska kvinnorna i Jerusalem

Pilgrimerna

I relativt begränsad omfattning hade pilgrimsfärder till Det heliga landet förekommit ända sedan 1000-talet både under den muslimska arabiska administration, som tog vid efter Saladins seger över korsfararna, och under de muslimska turkarna, som regerat sedan 1500-talet. Men då det turkiska imperiet på 1800-talet började sjunka under sitt högvattenmärke startade de västerländska makterna, Frankrike, Storbritannien, Ryssland och Österrike under religionens täckmantel ett intrigspel om det politiska inflytandet.

Turkisk lag gav den grekisk-ortodoxa kyrkan rätten till de talrika kyrko- och klosterruiner som byggts under Konstantins och Justinianus bysantinska välde. Frankrike krävde som den romersk-katolska trons beskyddare i Östern rätten till korsfararnas heliga platser, av vilka de flesta ursprungligen var grekiska. På det sättet inleddes den rivalitet och splittring som sedan dess har stigmatiserat kristenheten i Östern.

Medan Tsar-Ryssland gjorde anspråk på att skydda den grekisk-ortodoxa kyrkan, överlät Österrike som ett romersk-katolskt rike åt Frankrike att spela rollen som politisk beskyddare. Österrike skötte endast havs-transporterna mellan det osmanska imperiet och Väs-

tern och dominerade också posttjänsten. Samtidigt upprätthöll England de vänligaste förbindelser med Höga porten, särskilt efter Krimkriget, och spelade rollen av välvillig beskyddare av de protestantiska missionerna i Det heliga landet. England åtog sig också "beskyddet" av judarna i hela det osmanska imperiet som ett slags andligt anglo-israeliskt samvälde. Brittiska judar, som Montefiores och Rothschilds, var aktiva då det gällde att förbättra judarnas situation särskilt i Jerusalem.

Den största pilgrimsfärden var den årliga ryska valfarten, som startade i Odessa på ryska fraktångare och stod under beskydd av tsaritsan och den kejsrerliga familjen. Från alla delar av Ryssland tog sig enkla *musjiker* på olika sätt till Svarta havs-hamnen, klädda i sina traditionella stoppade och pälsutstyrda kläder, filtkängor, en pilgrimsstav i ena handen, en tekanna i den andra och en bäddrulle över skuldran. Deras viktigaste mål var dopet i Jordanfloden och påskceremonin i Den heliga gravens kyrka i Jerusalem.

De ryska båtarna ankrade på den öppna redden utanför Jaffa och pilgrimerna togs in till stranden, där de gjorde korstecknet, föll på knä och kysste den heliga marken utan att fästa sig vid de arabiska åskådarna. *Kavasserna*, konsulära vakter i granna uniformer med snoddar i blått och guld, ropade sedan ut marschordern på ryska och ledde pilgrimerna mot järnvägsstationen. Prästerna intog sina platser i den långa karavanen och kavasserna med sina hoprullade råhudspiskor, som var

tecknet på deras auktoritet, övervakade marschen och manade på de söliga. Hur fattiga människorna i hopen än var så hade de röster som orgelpipor och så snart som de kom ut från de övertäckta gatorna ljöd psalmerna. De hade nått ”Kanaans lyckliga strand”.

Innan järnvägen byggts hade pilgrimerna vandrat hela sträckan till Jerusalem till fots. Nu lastades de in i tredje klassvagnar och godsvagnar. Då de närmade sig Sions murar och torn kunde deras sång höras på långt håll.

Den ryska stadsdelen var en muromgärdat område, stort som åtskilliga stadskvarter. Den sträckte sig från Jaffavägen till S:t Pauls-vägen och var i lika hög grad en del av Ryssland som Kreml är det. Där fanns det ryska generalkonsulatet, Jerusalems ryska postkontor, Palestinasällskapet kontor, kyrkan, sovsalar, bageri, sjukhus, tjänstemännens bostäder, läkare, ärkebiskop och så vidare. Det var en fullständig kopia av Tsar-Ryssland och innanför murarna erkändes inte den turkiska överhögheten. Men fotgängare tilläts passera området närsomhelst utom en dag om året, då de höga järngrindarna stängdes.

Flera tusen pilgrimer kunde ges mat och husrum samtidigt, men på ett sätt som inte skulle godkännas av andra pilgrimer än musjikerna. Sovsalarna hade inga sängar utan kojer av trä från golv till tak, där sex eller åtta kvinnor eller män stuvades så tätt att de låg packade som sardiner — och det i en tidsålder då man aldrig hört talas om något sådant som luftkonditionering.

Pilgrimerna gick och sov i samma kläder under flera veckor. När de stackars kvinnorna råkade stanna bredvid någon av de sällsynta vattendragen i Palestina kastade de av sig sina kläder och satte igång att tvätta dem, utan att bry sig om de arabiska åskådare, som aldrig hade fått chansen att se sina egna kvinnor bada nakna.

Av alla de pilgrimer som samlades i Den heliga staden under dessa år var inga frommare än de ryska. Alla som kom i kontakt med dessa ytterst gudfruktiga människor kunde intyga den enkelhet och oskuldsfullhet som präglade både kvinnor och män.

En av de mest imponerande vallfärderna var den till Jeriko och Jordanfloden för trettondagsceremonin den 8 januari till minne av de vise männen. Det var också en högtid till åminnelse av Jesu dop. Den långa serpentinliknande truppen lämnade den ryska stadsdelen under ledning av svartklädda präster, gick österut nerför Jaffavägen och vände norrut vid Kamenitzhotellet (mitt emot det som senare blev säte för Barclays Bank). Den följde stadsmuren på Accraberget nerför den branta vägen till Nya porten, Damaskusporten, Herodesporten och sedan tvärt åt höger nerför nästa branta kulle till Jungfruns grav och Getsemanes trädgård. Den kortare och sämre vägen gick österut rakt över Oljeberget, men den nya gick runt bergets nedre sluttningar och vände österut till Betanias by. Här förrättades de första andakterna vid Martas och Marias hem, Lasarus grav och Simons hus, där Maria torkade Jesu fötter med sitt hår.

Det var bara en liten by med höga ruinmurar, lämningar av en tid mera i stil med idyllen i Marta och Maria och Lasarus hem, dit Jesus återvände varje kväll, då han var i Jerusalem, hellre än att tillbringa natten innanför stadsmurarna.

Liksom på Jesu tid fanns det inte en enda boplats mellan Betania och Jenko och liksom i liknelsen var den vägsträckan fortfarande en jaktmark för rövare. Det gick knappast en vecka utan ett överfall av något slag. Liksom också i liknelsen upptäcktes offren aldrig förrän banditerna hade försvunnit i den väglösa ödemarken.

Ungefär samtidigt som den nya vägen till Jeriko öppnades hade turkarna utnämnt schejken i Abu Dees, en by med bofasta beduiner nära Betania, som vakthavare. Många överfall hade härletts till den byn och i enlighet med den gamla visdomen att det krävs en tjuv för att fånga en tjuv, ansågs detta alltså vara den bästa lösningen. Turister på den tiden upplevde de framstormande ryttarna, som gick till ”attack” mot raden av vagnar. Med dragna svärd i stället för spjut som tidigare svepte de nerför kullarna och fick hästarna att tvärstoppa just som de tycktes vara på väg att flyga över huvudet på turisterna. De var naturligtvis mera beroende av drickspengarna de fick av turisterna än av den låga ersättning som hövdingen och hans kumpaner betalade. Vad beträffar de ryska pilgrimerna hade de ju de konsulära vakterna till beskydd på den ensliga vägen, och de hade för öv-

rigt knappast något av värde med sig som kunde locka rövare.

Enligt Bibelns beskrivning tog Jesus bara en gång den logiska rutten från Galileen genom Samarien till Jerusalem. För att undvika kontakt med de hatade samariterna tog judarna på Jesu tid vägen längs Jordanfloden, där den lämnade Galileiska sjön, förbi Enon nära Salem, där Johannes Döparen förrättade dop.

Pilgrimerna fann något slags logi i det grekiska klostret vid Jordanfloden. Vintertid var vädret mildt och malariamoskiterna inte så talrika. Många sov därför utomhus. Tidigt nästa morgon klädde de sig i sina skrudar och tog med sig andra skrudar för vänner hemma. De marscherade ner till floden genom dyn. Rep, som hade spänts parallellt med stranden, visade hur långt man kunde gå och där var snart en stor mängd troende, klädda i vitt. I en roddbåt, som ankrat strax intill, höll den grekiske arkimandriten av Jordan upp sitt kors, assisterad av Jerusalems ryske ärkebiskop. På en given signal doppade han det i floden tre gånger. Samtidigt doppade sig pilgrimerna så djupt de kunde och blev på det sättet döpta i Treenighetens namn. I kontrast mot den svarta gyttjan var skrudarna ”vita och skinande” och kunde torkas och tas hem till Ryssland för den sista ”nedsänkningen” i graven.

Då påsken närmade sig samlades de långa svarta kolonnerna åter i Jerusalem. Då de kom över Oljebergets krön och avtecknade sig mot Skopusbergets topp var

det en effektfull scen och sången ljöd mäktigt från tusen strupar. Bara araberna, som själva var fjättrade av sina turkiska herrar, kunde utropa: *Moskob Bakkar* — ryssarna är en kreaturshjord.

Påskan stod i fokus för alla kristna pilgrimsfärder. Alla vägar bar till Jerusalem, Den heliga gravens kyrka och Golgata. Under påskveckan kunde befolkningen inom murarna öka med 20 000 eller mer och på de blankslitna stenarna på Davids gata och Kristna gatan kunde man sällan se vad det var man trampade på. För att ge plats för alla dessa troende gjorde man upp tidtabeller för de olika sekternas besök på de heliga platserna och turkiska soldater såg till att tiderna hölls.

Den ståtligaste av alla påskceremonier var Den heliga elden på lördagen under den grekiska påskveckan, till minne av Den helige Andes himlafärd.

Graven står i Den heliga gravens rotunda under den stora kupolen. Det gick inte att uppskatta hur många människor som trängdes där, men det påstods ofta att om någon tappade fotfästet på golvet fick han det inte tillbaka under hela ceremonin. Ficktjuvar hade en stor dag. Dörrarna till gravkammaren var låsta. En utvald präst höll till i det inre kapellet och på en given signal, vanligen omkring klockan 3 på eftermiddagen, ringde alla kyrkklockor och en eldsflamma tändes i rotundan. Alla deltagare kämpade sig då fram för att tända sitt vaxljus och alla hämningar var borta. Det hände att kläder fattade eld, att skägg och ögonbryn brändes och att

små eldsvådor bröt ut. De turkiska gendarmerna kunde inte ingripa förrän alla deltagarna kommit ut på gården. Och de som hade tappat skor, kläder eller annat kunde aldrig få det tillbaka.

Sedan de fromma ryska pilgrimerna lämnat Jaffa på väg till Odessa tycktes det som om religionen hade försvunnit från Det heliga landet. De som hade drivit handel med ”musjikerna” bar sina kopek till bankerna för att få kopparn uppvägd, innan de började med de mera prosaiska aktiviteter som skulle ge dem deras uppehälle under resten av året.

Och de som hade tappat skor, kläder eller annat kunde aldrig få det tillbaka.

Sedan de fromma ryska pilgrimerna lämnat Jaffa på väg till Odessa tycktes det som om religionen hade försvunnit från Det heliga landet. De som hade drivit handel med ”musjikerna” bar sina kopek till bankerna för att få kopparn uppvägd, innan de började med de mera prosaiska aktiviteter som skulle ge dem deras uppehälle under resten av året.

Turisternas korståg

Under tidens lopp, allteftersom det religiösa nitet avtog, blev pilgrimen äventyrare, äventyraren förändrades till vetgirig resenär och resenären till ”turist”. Korset var fortfarande i någon mån en symbol men inte längre ledstjärnan.

Thos. Cook & Son of London var den första researrangör som öppnade en turistbyrå i Jerusalem. Den var belägen i början av Davidsgatan innanför Jaffaporten. Det första hotellet byggdes i samarbete med det grekisk-ortodoxa klostret, som ägde tomten, på grundmurarna av den tolfte romerska legionens fort mitt emot Davids torn.

Vid den tiden hade amerikanerna ännu inte blivit kända som globetrotters och därför lades tonvikten under dessa kryssningar på besöket i ”Bibelns länder”. Ombord fanns hela kyrkoförsamlingar, söndagsskolor och missionärsgupper. Vid många heliga platser hölls andaktsstunder, oftast under bar himmel som på toppen av Oljeberget och Betania. På sätt och vis var det alltså fråga om moderna korståg.

Kryssningarnas månad, oftast mars, var en höjdpunkt i stadens kalender. Alla Jerusalems invånare berördes på något sätt av detta stora tillflöde av kapital.

De pressande kraven på husrum gjorde att varje befintligt härbärke, kloster och så kallat hotell vändes upp och ner, renoverades och fick nya mattor. Desperata åtgärder vidtogs för att utrota eller åtminstone skrämja bort den ständigt och överallt närvarande sängloppan, som var så fast förankrad att araberna sade att ”bara ett dött hus saknar loppor”. Återigen var det endast tack vare fotogenet från Batoum som lopporna tog till flykten, åtminstone tillfälligt.

I detta läge hade Kolonin stora möjligheter. Den kunde skaffa fram fläckfritt rena rum, mat som smakade som amerikansk mat och *doughnuts* och pajer ”precis som mamma brukade laga dem”.

Men utrymmet för gäster var begränsat. Så snart ryktet hade spritt sig ville alla turister bo på Kolonin. Det var faktiskt så att urvalet gjordes redan långt före turisternas ankomst till Jerusalem och Kolonin fick ta hand om den tidens amerikanska ”kändisar”. Ju rikare turisten var, desto större var hans krav på researrangören, som inte hade något annat val än att placera de mest inflytelserika passagerarna på Kolonin.

I Kolonins butik blev omsättningen på mattor, antikviteter, olivträskulpturer, möbler och annat så stor att den som för dagen ansvarade för butiken måste tillbringa hela natten med att packa varor för transport till fartyget. Allting betalades i reda pengar eller American Express resecheckar. Turistmånaden gav Kolonin tillräckliga inkomster för de följande elva månaderna. Detta

möjliggjorde också Kolonins förvärv av det ena huset efter det andra.

Vad beträffar de medlemmar som vanligtvis bodde i huset utvecklades ett slags system för turistsäsongen. Pojkar och män sov i våningssängar i korridorerna, på vinden och i källaren. Kvinnorna gjorde sammaledes i andra tillgängliga utrymmen. Det var kanske tur att så få medlemmar hade privata ägodelar utöver kläder.

För oss pojkar var det som att leka myror. Vi släpade omkring på bördor som var större än vi själva — massor av madrasser, sängar och hemmagjorda skärmar. Alla mattor måste skakas och piskas för hand, gardiner tvätas och rummen målas vita. Plåtkaminer måste sättas in i alla rummen med plåtburkar under skorstenskrökarna, så att den droppande sot samlades upp. Det blev mycket sot, då man brände olivträ, och väggarna svartnade. Berg av hopsamlat olivträ måste huggas och sågas så att vedträna passade i de små kaminerna. Varje eftermiddag måste de pojkar som var för små att tjänstgöra som guider se till att lådorna med brännved var fulla. Och skolan — den tänkte man aldrig ens på under denna hektiska tid.

Cooks hade redan skapat en stab av anställda guider och färdiedare, *dragomaner*, som var en ståtlig anblick i sina nationaldräkter med fez, broderad jacka och pösbyxor. Kolonins guider hade den fördelen att de alla kunde engelska flytande och dessutom hade de fått den bibliska historien noga inpräntad under två timmar om

dagen. Clarkkontorets betalning var småpotatis jämfört med de gåvor som turisterna lämnade i dricks. Vare sig det var guldnapoleoner, gröna dollar eller checker vi fick gick emellertid varenda cent och centime direkt till Frederick Vesters kassaskrin i butiken. Kolonins guider var lika fattiga efter turistsäsongen som före. Behövde man ett par nya skor måste de komma ur samma tryne som nyss svalt drickspengarna.

De hårdaste karlarna att ha att göra med i Jerusalem var *arabanjis*, kuskarna. Det fanns bara en handfull privata droskor, ägda av högre regeringstjänstemän, några utländska konsulter, högre prelater och ett fåtal förmögna män. Den som ville resa utanför staden var helt beroende av *arabjah* eller *carossa* och en maffialik konspiration hade lämnat detta transportsystem i händerna på en eller två personer. Till och med på den tiden hade de analfabetjska bossarna lärt sig använda strejk som ett vapen, då det gällde att opponera sig mot regler eller skatter, som gick emot deras intressen. Kuskarna var helt obildade. De var helt beroende av *arrack* efter arbetsdagen och knappt en kväll förflöt vid Jaffaporten utan ett allvarligt slagsmål.

Skjul som såg ut att kunna falla ihop närsomhelst hade byggts över de stinkande avskrädeshögarna vid Jaffaporten och där bodde både djuren, djurskötarna och kuskarna.

Clarktureernas kontor låg vid lägre Jaffavägen. Den lokale direktören var en arab, Nakhie Kattan, och när

han var ute var jag ansvarig tills han kom tillbaka. Åtminstone en gång i veckan tog jag en check med Herbert Clarks namnteckning på till de judiska penninglåna-
rna på Christian Street för att hämta lönesumman i guld-
pengar. Jag hade ingen vakt med mig, då jag bar till-
baka 500 eller mer franska napoleoner och ibland eng-
elska pund i påsar. Jag gjorde inget försök att dölja min
börda.

Mitt andra jobb var att gå från Kolonin klockan 2 på
morgonen till Abu Shakirs stall på sophögen vid
Jaffaporten och väcka stailknektarna som i sin tur väckte
kuskarna, vilka sov i stallet under högsäsongen. Jag
måste sedan se till att droskorna och kuskarna gav sig
av till sina respektive hotell i tid. Mellan 50 och 100
droskor gav sig av varje morgon till Jeriko och Jordan
och tillbaka till Jeriko för natten — ungefär 65 kilome-
ter. Andra körde till Betlehem och Oljeberget. Under
dessa tidiga timmar kunde man höra mera svordomar
och eder, som en följd av föregående aftons arrack, än
under hela resten av året.

Att sexualdriften — ”köttet” — är roten till allt ont är
en dogm som många kristna sekter anslutit sig till allt-
sedan korsfästelsen. När Kolonin grundlades år 1881
hade man ett slags stridsrop: *Overcome* (övervinna).
Meningen av detta uttryck var så föga förstådd att
Kolonins byggnad kallades *House of the Overcomers*
(”Övervinnarnas hus”). Det namnet fanns till och med
på kartor över staden. Det som i övrigt präglade Kolo-
nin, tron på ”Kristi andra nedstigning”, det gemen-
samma hushållet och den gemensamma egendomen,
kännetecknade också många andra kristna sekter. Men
celibatet gjorde Kolonin unik bland de evangeliska
grupperna.

Att ”övervinna” betydde enligt Spaffords att ”förneka
köttet och alla dess verk”. Under 23 år var detta det
viktigaste kravet för medlemskap.

Omkring sekelskiftet var ett fåtal av de barn som följt
sina föräldrar till Jerusalem i tonåren. Flera utomstå-
ende barn kom till Kolonins skola. De hade mera ”nor-
mala” idéer, talade fritt och visade medkänsla för den
ungdom som skulle slösas bort. En del av föräldrarna i
Kolonin hade redan avlidit och i deras ställe hade bar-
nen fått övervakare, som utsetts av Kolonihierarkin. Det

gjorde situationen ännu värre. Man försökte förstärka övervakningen över de unga och utsåg vad som kallades *watchmen* (vakter) med uppgift att rapportera om ungdomarnas förehavanden. Om någon av de unga gått för att tala privat med en klasskamrat från utsidan kunde han bli tillrättavisad och förhörd i timmar i hopp om en bekännelse, vars innehåll ändå bara kunde ha uppkommit i vakternas inbillning. Detta var förmodligen ett av de grymmaste inslagen i ungdomarnas uppväxttid.

Där fanns några mycket vackra och begåvade flickor i vår generation. De hade utomordentliga röster, vacker hallning och figurer som man skulle ha lagt märke till i vilket samhälle som helst utom vårt. Men bevara dem om de försökte göra något för att attrahera någon av det motsatta könet eller om de återgäldade en blick från någon beundrare! De utomstående pojkar kunde inte förstå dessa onaturliga beteenden.

En av dessa vackra flickor var Lilly. Hon hade en så fin röst att hon oftast sjöng sopransolo perfekt, fastän hon aldrig hade tagit en enda sånglektion — bara döttrarna Spafford hade haft det privilegiet. En dag fick Lilly tag i puder och rouge. Hon blev omedelbart avslöjad. Hennes sångtalang började blekna bort, hennes hy förlorade sin friska färg. Hon började sitta och fundera för sig själv och klä sig underligt. Man upptäckte att hon stod liksom på tå — eftersom hon visste att hon inte skulle få vår skomakare att tillverka de höga klackar, som var moderna på den tiden, hade hon lagt trådrullar

i skorna. Det kom henne naturligtvis att snubbla omkring på ett underligt sätt.

Lilly var på väg raka vägen till sinnessjukhuset, då hennes gamla mor var förständig nog att ta med henne och hennes syster tillbaka till Chicago. Dit kom de så gott som utbiottade och modern måste återgå till ett hårt arbete. Mannen-fadern hade lagts till vila i en kista fylld med kalk efter att ha dött i kolera i Jeriko.

En annan flicka hade råkat ur balans på grund av det asketiska livet. Hon upprörde hela församlingen likt en jordbävning, då hon vid ett morgonmöte skrek: ”Vad är en man utan en kvinna!”. Hon kördes genast ut av sin stränga mor och en äldre syster. Hon sattes i ensamcell i det gamla medeltida fäste som Kolonin hyrt. Man rakade huvudet på henne och när hennes gråt och skrik kunde höras utanför fästningsmurarna sattes hon i tvångströja. Många år förflöt innan hon åter syntes i församlingen, men märkena av vad hon fått genomgå var beständiga. Närhelst hon talade med någon manlig individ var hennes blickar riktade mot fötterna snarare än mot ansiktet.

Trycket blev så outhärdligt att inte mindre än fyra familjer — änkor med sina barn — återvände till USA för att försöka starta sitt liv från början.

Men trots alla sina förebyggande och undertryckande åtgärder kunde fru Spafford inte förhindra förhållanden mellan könen, speciellt inte efter det att hennes egna döttrar började ”gå stadigt”. Påtryckningar utifrån på-

verkade henne också — hon förstod att ”äktenskapets tid” var inne och att hon inte längre kunde hindra utvecklingen. Alla visste att den äldsta Spafforddottern skulle gifta sig med herr Vester. Hon var ju mycket vacker och för Vesters vänner vad det ingen hemlighet att han gått med i den underliga församlingen enbart för Bertha Spaffords skull.

Fru Spafford hade aldrig några svårigheter att hastigt ändra uppfattningar. Nu förklarades det att en ”uppenbarelse” kommit med påbudet att äktenskapet skulle återinföras och att hennes dotter skulle bli den första att inträda i det äktaståndet. Nästan alla medlemmar hade lidit av splittringen av familjer, upplösningen av äktenskap och andra påbud. Men den nya ”uppenbarelsen” hälsades med stor lättnad och tillfredsställelse och med sann glädje och ärlig lyckönskan för det vackra paret. Detta äktenskap tycktes ju öppna en frihetens väg för alla de unga. Många av oss var visserligen alltför unga för att tänka på äktenskap, men vi fick en antydning om att vi trots allt höll på att bli medlemmar av den mänskliga familjen, och att det i stället för det utlovade ”lyckliga landet långt, långt borta” fanns ett ändå lyckligare liv här på jorden, som man kunde förbereda sig för.

Det blev ett tyskt bröllop: brudgummen var ju tysk, liksom marskalken Diecke, en skollärare, och vigselförrättaren prosten Bussman från den tyska Frälsarens kyrka. För att göra det hela legalt förrättade den tyske generalkonsuln också den första civila och lagliga vig-

seln för Kolonin vid sitt konsulat.

Det verkade som om Kolonin alldeles hade glömt bort hur en vigsel förrättades — man måste alltså ha hjälp utifrån. Det enda bidraget Kolonin kunde ge var en bön av Broder Jakob Elias.

Bröllopet var en minnesvärd händelse i Jerusalems historia under turkarna. Det förrättades i närvaro av militärguvernören i Jerusalem, Riza Pascha el-Rikabi från Damaskus, den förste arab som innehade den posten under turkarnas välde. Där fanns också schejker i vita och gröna turbaner med långa mantlar i blått och grönt, den arabiska överklassen, köpmän och vanligt folk med skarpt röda fezer, svarta fransar och tofsar. Där fanns muslimska kvinnor, tungt beslöjade i svart, och *fellahin* i sina bästa kläder med röda spetsiga kamel-skinnskor. Beduinhövdingar från Moab på andra sidan Jordanfloden kom klädda i full utstyrsel med kroksvärd och dolkar. Där var sefardiska och ashkenasiska judar.

Vad beträffar presenterna var det ingen ände på dem. Varje medlem av Kolonin hade anmodats att på något sätt erbjuda en del av sitt arbete, eftersom ju ingen hade något annat att skänka. De svenska systrarna använde de gamla vävstolarna från Nås till att väva gardiner till sängkammaren, överkast och mattor. Snickarna gjorde bord, stolar och skåp. Alla vi pojkar snidade ett stycke välluktande trä till ett stort sideboard för porslin och silver. En del av dessa snidade möbler var mästerverk och hade särskilt ritats av Broder Ernst medan Broder

Samuel svarade för det expertmässiga hantverket.

Prosten Bussman gav brudparet en Steinwayflygel, beställd från Tyskland, och våra arabiska vänner skänkte högvis med orientaliska mattor och siden från Damas-kus. Och denna väldiga samling gåvor fylldes så på med skrivbord, soffbord, hänglampor, koppar- och mässings-skålar, inlagda med guld och silver, och annat från Kolonins butik.

Riza Pascha el-Rikabi gav brudparet Meckakaffe, det bästa i Arabien, i fina vävda palmlövskorgar och vatten i flaskor från källan i Zemzen, från vilken Hagar tog vatten till Ismael, och som varje *hajji* måste dricka ur på sin pilgrimsfärd till Mecka.

Det nygifta paret måste ju få något av privatliv, vilket helt saknades i Kolonin. Gamla huset vid stadsmuren valdes för det första separata hushållet i Kolonins historia. När alla presenter, möbler och saker från affären placerats i de nymålade vita rummen med välvda tak såg det ut som ett välinrett museum. Alla sakerna måste släpas genom Damaskusporten eller Herodesporten på kärror och sedan bäras på de slingrande kullerstens-gatorna uppför berget Betesda. Bortsett från flygeln bars det mesta på våra ryggar. Det fanns bara en bärare i staden som kunde bära en flygel på ryggen, och var gång vi måste flytta en flygel uppför en trappa brukade vi kalla på honom. Han var bara 155 centimeter lång, men han var som en solid pelare av muskler och hans vador var hårda som krocketkiot.

De nygiftas bostad i Gamla huset blev ett vackert hem och en modell som gav inspiration åt andra par i Kolonin, då de drömde om äktenskaplig lycka.

Självordsförsöket

Det dröjde inte länge förrän det andra bröllopet ägde rum. Men eftersom brudgummen denna gång var en syrisk arab och turkisk undersåte, Farid Nasif, blev ceremonin inte på långt när jämförbar med det första bröllopet. Bruden, Flora Page, hade ju behandlats med förakt av fru Spafford. Våra arabiska vänner ställde emellertid upp med verklig entusiasm för att försöka göra detta andra bröllop lika ståtligt som det första.

Fastän alla bevakades och försågs med ”förkläden” började unga par ”gå stadigt”, som det numera kallas, men fortfarande måste de ha tillåtelse till det av fru Spafford, som inte bara var ”mor” till namnet utan också hade en moders rättigheter i strikt traditionell bemärkelse. Som en flicka uttryckte det: ”Mor anser att vi är förlovade” — och det var det. Fru Spafford hade inte gett efter för den ”nya förordningen” frivilligt. Hon insåg snabbt att resultatet av den kunde bli att hennes egen makt minskades. Därför bestämde hon att allt som diskuterades mellan pojkvän och flickvän skulle rapporteras till henne och endast med hennes medgivande kunde förlovning eklateras.

Som man kunde vänta sig medförde detta sorgliga konsekvenser och katastrofala följder. Det tycktes klart

för oss unga att Furman Baldwin och Grace, den yngsta dottern Spafford, skulle gifta sig. De for ofta ut tillsammans i vagn eller gjorde ridturer och allt verkade bra mellan dem. Så, en söndagseftermiddag, kom Homer Sekaly, en utomstående student, springande uppför trappan in i salongen, andlös och flämtande, och berättade att Furman hade skjutit sig.

I stället för att gå till morgonmötet hade Furman tagit en gammal pistol från Homers skåp och skjutit sig i högra tinningen. Hans rum låg i ett litet hus tvärs över huvudvägen, en sovsal för de unga männen. Kolonins män och kvinnor skyndade över till huset, förvirrade och utan att veta vad de skulle ta sig till. Furman visade livstecken. . Trots deras inlärda motvilja mot läkare var det ju nödvändigt att genast få Furman under vård. Sjukdomar kunde botas med böner och smörjelse, men sådana metoder måste man bortse från i det här fallet.

Det närmaste sjukhuset var ett italienskt hus i florentinsk stil, som låg vid S:t Pauls väg. Därifrån hämtades dr Mancini i Kolonins vagn. Han beställde genast is och vagnen skickades vidare till kvarnen i staden, som på den tiden kunde tillverka isblock. Den ägdes av Stachleffs, en bulgarisk familj som blivit rik genom att mala vitt mjöl och tillverka iskuber, utan vilka de pittoreska lemonadförsäljarna inte skulle ha kunnat sälja sina drycker. Det enda dr Mancini nu kunde göra var att lägga ett isomslag och ge tillsägelse om att det skulle ligga på tinningen dag och natt.

Att Kolonin drabbats av en kris av värsta slag var mer än tydligt. De enkla människorna stod i grupper runt Furman och försökte sätta sig in i den ofattbara situationen. Alla hade ju uppfattningen att en kula i hjärnan endast kunde betyda döden.

Furman låg medvetslös i flera dagar. Men på något mirakulöst sätt hade kulan missat hjärnans viktigare delar och han tillfrisknade för varje dag.

Fru Spafford kunde knappast undgå omvärldens kritik mot det envälde hon utövade och som till och med inbegrep kärleken. Självmordsförsöket hade avslöjat förhållandena.

Bakom skottet låg att Grace Spafford grymt hade avvisat Furmans kärlek. Nu spelade hon rollen som sköterska och fick det att se ut som om de båda skulle kunna återförenas. Men då patienten långsamt tillfrisknade blev han snart på det klara med att hans kärlek var hopplös. Under resten av sitt liv hade Furman en blå krutlinje på högra tinningen likt ett Kainsmärke. Kulan låg kvar innanför. Den andra inblandade i tragedin var ju en Spafford och kunde alltså inte göra något fel — Furman hade bara sig själv att skylla.

Furman hade knappast börjat gå efter sitt tillfrisknande förrän fröken Spafford började ”gå stadigt” med en annan man. Denna gång var det en ung svensk. Lars Larsson. Lika plötsligt blev han avvisad. Båda de unga männen hade försökt vinna henne i ett slags desperation — hon var ju en Spafford och vad kunde vara lyckligare

för en ung man än att bli ingift i den familjen?

Unga kvinnor och unga män flyttades omkring som på ett schackbräde, tills det hela på sätt och vis kom att bli så att de äldre parade ihop de unga så som de ansåg passande: ”Tror ni att ni ska gifta er bara för att ni är förälskade?” Andra skäl var avgörande för dem som hade bestämmanderätten. Inflytandet på äktenskapen var enda sättet för dem att bibehålla sin diktatoriska auktoritet. Av de 14 giftermål som följde det första år 1904 var det bara två som ingicks mellan kontrahenter som redan själva hade börjat ”gå stadigt”.

Då äktenskapen alltså inte hade kunnat undvikas blev nästa steg att göra det så obehagligt för de gifta paren att de skulle föredra att lämna Kolonin för ett friare liv. Samlag i annat syfte än för att föröka släktet förklarades vara en synd. I de fall då brott mot den bestämmelsen upptäcktes, i regel genom påtvingade bekännelser, tillrättavisades paren öppet av fru Spafford vid mötena. Detta stränga lagbud fick åtminstone fyra par att lämna Kolonin hellre än att underkasta sig, och därigenom gick de och deras efterkommande miste om all framtida arvsrätt till Kolonins tillgångar.

Hittintills hade ingen lyckats få ut något av vad de betalat in, när de gick med i Kolonin. I ett fåtal fall fick någon faktiskt en liten summa, närmast för att tysta opinionen. Men de ersättningarna räknades bara som en gåva utan hänsyn till vad vederbörande från början hade lämnat över till Kolonin och utan att man räknade med

åren av obetalt arbete. Det fanns visserligen medlemmar som aldrig bidragit med några kontanter. De hade förlorat allt de ägde genom eldsvådor, konkurser, genom att deras egna släktingar gjort dem arvlösa, eller kanske hade de aldrig haft några egna ägodelar. Men Kolonin var ju som en bikupa, där varje medlem lämnade sitt bidrag. Det var bara så att när biet kom för att få sin del av honungen upptäckte det att allt tillhörde bidrottningen och fördelades som hon behagade. Man kunde endast dra slutsatsen att elakheterna mot de nygifta avsåg att förhindra att den nya generationen skulle störta den regerande dynastin genom att kräva sina rättigheter. Men en del av de nygifta var ett bra stycke över 60 och hade sällskapat i över 30 år — de representerade inget problem.

När nu familjetanken återinförts till Kolonin borde det givetvis ha gjorts en översyn av gruppens ekonomiska ställning. Som ogifta hade medlemmarna närmast levt som munkar och nunnor. Som blivande familjeöverhuvuden hade det varit naturligt för de nygifta att kräva finansiellt oberoende. Många utomstående frågade senare: ”Varför gick så många mogna män och kvinnor omkring utan att kräva sin rätt?” Men det fanns inga domstolar under turkarna, som kunde handha sådana fall när det gällde utlänningar. Det fanns efter en tid inemot 20 gifta par i Kolonin och det skulle bli flera — bara inte de ogifta männen gav sig av, då de såg hur litet hopp de hade om en människovärdig framtid i Kolonin.

Vesters första barn blev rent otroligt bortskämda, som man ju kunde vänta sig i den ditintills celibatiska omgivningen. De var ju ”frukten av den nya förordningen” och därför på något sätt olika de förlorade generationer som kommit till världen efter Adams och Evas syndafall. De äldre i Kolonin, som fortfarande förtvivlat hängde fast vid varje uns av sin ursprungliga tro på fru Spafford, betraktade barnen närmast som övernaturliga varelser. Likt gamla människor på ålderdomshem kunde de inte undgå att njuta av åsynen av de små eller att röra vid dem.

Hitintills hade de barn som förts in i Kolonin av sina föräldrar behandlats som inkallade i en arbetskår. Lek och nöjen tilläts enbart efter det att alla de sysslor som övervakarna föreskrivit hade blivit utförda. Men det var naturligtvis klarlagt att de privilegierade barnen Vester aldrig skulle få valkar på sina händer i Kolonins arbetslag. Det var för övrigt så att det värsta lidande någon i Kolonin, ung eller gammal, drabbades av var det andliga förtrycket, som kom att lämna grymma minnen för evigt, och inte det hårda arbetet.

Medborgarskapet

Av amerikanerna och svenskarna, de nationaliteter som dominerade i Kolonin, hade de flesta varken pass eller andra identitetshandlingar. Före år 1900 förekom praktiskt taget inga födelsebevis i stora delar av USA, inklusive Mellanvästern. År 1896 var pass något så gott som okänt. Svenskarna var på ett sätt lyckligare lottade än amerikanerna. Varje svensk var ju nämligen antecknad i en kyrkbok och kunde på det sättet bevisa var och när han var född.

Efter tio år i Jerusalem hade de flesta av de äldre svenskarna arbetat så hårt med att lära sig engelska att svenska resenärer och turister som kom till Kolonin knappast kunde förstå deras svenska. Kolonimedlemmarna hade inte fått den ringaste uppmuntran att vidmakthålla sitt språk och alla tendenser att kalla Kolonin ”Swedish-American Colony” i stället för ”American Colony” hade omedelbart krossats av Spaffords. En svensk turist, fru Cassel, var så upprörd över att hon knappast kunde tala med sina landsmän att hon startade en kurs i svenska, trots det ogillande som mötte henne. Några av ungdomarna gick i hennes kurs och fick då användning för de gamla skolböckerna från Nås, som samlat damm i de stora träkoffertarna. Men vår lära-

rinna hade svårt att förstå den rädsla som höll de flesta av svenskarna borta från hennes lektioner.

Under många år hade alltfler arkeologer kommit till Jerusalem och startat olika skolor. Den förste professorn vid den tyska arkeologiska skolan var Gustav Dahlman. Hans mor var svenska och han hade tagit sin mors flicknamn. Han hade tillbringat många studieår i Sverige och blivit nära vän till kung Oskar. Tack vare Selma Lagerlöfs ”Jerusalem” kom alltfler svenska turister till Den heliga staden. På kungens begäran öppnade Dahlman ett svenskt konsulat, fick titeln generalkonsul och åtog sig att återupprätta det svenska medborgarskapet både hos dem som hade kommit direkt från Sverige till Jerusalem och hos dem som kommit dit via Chicago. Men han mötte motstånd: ”Varför bekymra sig om jordiska lojaliteter när tusenårsriket randas?” Att bli kallad ”The Americans” borde vara en ära för alla medlemmar.

Professor Dahlman var redan internationellt känd och respekterad för sina forskningar och utgrävningar i den nabateiska metropolen Petra. Han bodde i ett hus nära den Abessinska kyrkan, som var cirkelformad och alltså ”inte hade några höm där djävulen kunde gömma sig”. Vi levererade mjölk, bröd och annat till huset och fru Dahlman bjöd ofta in oss. Hon var en mycket behaglig och kultiverad dam, betydligt yngre än den raggige professorn. I hennes salong hängde ett stort porträtt i olja av hennes far, den preussiske generalen von Treskov.

Dahlmans hade bara ett barn, en son, som var den främste orsaken till våra mjölkleveranser. Man berättade för oss att hans barnsköterska var förbjuden att tala med honom — hans mor ville nämligen se vilket slags språk han skulle börja tala utan att ha hört någon språk. Vi pojkar tyckte förstås att det troliga var att han skulle bli stum. Hur det nu än var med det så utvecklade sig sonen, Knut Dahlman, till en arkeolog som nästan överträffade sin far. Han var ännu ung, då han ledde en expedition till de klassiska ruinerna i Troja. Där slutade hans karriär plötsligt, då han fick blindtarmsinflammation, som i brist på läkarvård följdes av bukhinneinflammation.

Professor Dahlman tog itu med konsulsysslan på sitt metodiska sätt och intervjuade varje svensk i tur och ordning. I en del fall kunde han inte förstå blandningen av svenska och engelska, fastän han talade båda språken flytande, utan måste tillkalla tolk. Han lyckades på det sättet lokalisera alla kungens medborgare och överlämnade svenska pass till dem. Vid första världskrigets utbrott insåg man till fullo betydelsen av hans arbete. De exterritoriella rättigheterna hade ensidigt upphävts av turkarna och alla unga män som saknade identitetshandlingar kunde antingen fängslas eller tvångsrekryteras i den turkiska armén. Men också dessförinnan hade de yngre svenskarna börjat förstå att deras svenska medborgarskap var något att vara stolt över trots medlemskapet i den amerikanska Kolonin.

Professor Dahlman gjorde vad han kunde för att återge svenskarna den identitetskänsla de hade förlorat under åren av statslöshet. Han bjöd in dem till sitt hem och kontor på de svenska högtidsdagarna, till exempel kungens födelsedag. Alla de svenska kolonimedlemmarna skrev under ett gratulationstelegram till kungen. Både professorn och hans fru var duktiga att spela piano och varje festlighet avslutades med den svenska nationalsången. Det måste dock sägas att den glädje som visades vid festerna hos den svenske generalkonsuln ingalunda var spontan, då det gällde de äldre svenska Kolonimedlemmarna. De hade lärt sig att undertrycka sina känslor för fosterlandet. Innan de begav sig till konsulatet sammankallades ett enskilt möte och gruppens talesman var en av Spaffords förtrogna. Då de sedan återvände från konsulatet måste de stå till svars för alla yttranden som ansågs alltför patriotiska. Andå gav dessa festligheter en möjlighet för de isolerade svenskarna att för första gången sedan de kom till Jerusalem träffa folk utifrån.

Fjärilsfångarna

Skulle det inte anses underligt i vilket samhälle som helst i dag om det inte fanns ett enda yrke som låg öppet för den växande generationen? Ändå var det så det var för vår generation. De ”yrken” som fanns för oss var endast jämförliga med lekbroderna i ett kloster. Vi tycktes dömda att fortsätta som vattenbärare och vedhuggare så länge vi levde.

Ändå var livet sällan hopplöst. Man kunde alltid ”stjäla” till sig möjligheten att läsa sig bort från okunnigheten. Men omkring 15 av ”pojarna” hade redan passerat 20-årsåldern utan att så mycket som ha skrivit på en check eller ha haft några egna pengar.

Så snart vi kunde möttes vi på bakgården för att spela långboll eller fotboll. I regel hörde någon av de äldre vårt stöj och kom för att plocka bort någon ur laget, men spelet fortsatte.

Vårt största problem var att komma ut från vår ”muromgärdade stad”. Vi längtade efter ett ställe där vi kunde bada. Några av oss var ju födda på stranden av en flod, men under årtal i Jerusalem hade vi nu aldrig sett en större vattensamling än i ett badkar, försåvitt vi inte hissades genom ett hål ner i någon smutsig underjordisk cistern för att göra den ren innan vinterregnen

skulle fylla den. Men äldre pojkar berättade att de hade varit där det fanns klara strömmar och rena pölar, som var tillräckligt stora att simma i.

Var gång jag ser en nutida skolklass, som får simlektioner i en bassäng med grunt vatten för nybörjare och djupare vatten för dem som lärt sig att dyka, tänker jag på vår utflykt till Am Faraha, som låg omkring 10 kilometer från Kolonin på botten av en 30 meter djup ravin. Vi måste gå upp klockan 4 på morgonen, äta den ofrånkomliga vetegröten, packa lunchen i ryggsäckar, fylla vattenkantinerna och vänta på visselsignalen till tecken på att vi skulle starta. Vi gick över Kidrondalen norrut och över Skopusbergets krön, där de skyttegravar som Vespasianus och Titus romerska arméer grävde under Jerusalems belägring år 70 fortfarande syntes. Över Moabs och Gileads berg såg vi det första dagsljuset medan ännu både Jordandalen och stigen bakom oss låg i mörker.

Profeten Jeremia måste ha vandrat den här vägen varje gång han kom från sin hemby Anatot för att varna och ömka huvudstaden Jerusalem för dess synder. ”Å, mitt stackars Anatot”, sade profeten och om byn var fattig då, så var den det utan tvivel nu — steniga fält med bara en handfull fikon- och olivträd. De skrovliga stenhusen hade byggts på en höft och det fanns ingenting som kunde kallas en gata. Endast byrackorna var vakna och snart skällde och ylade de alldeles förskräckligt. Då och då måste vi sluta oss samman för att avvärja attacker

med hjälp av käppar och stenar, som det lyckligtvis fanns gott om på vägen.

Då vi fortsatte längs den stig som Jeremia vandrat, låg i sydöst tvärs över den djupa ravinen byn Mukhmas eller Michmash, där David och Jonatan kämpade mot filistéerna och skapade det förbund som sedan dess har varit en symbol. Vart vi än såg låg öppna sidor ur Bibeln: Ai, Betel, Baal-Hasor, Mispa.

Sedan kom den plötsliga branta slutningen ner i ravinen. Tidigt på våren prunkade där cyklamen, anemoner, blodsdroppar, purpurröda orkideer och ormbunkar i färgrik kontrast mot de grå stenarna. Men på sommaren var alla blommor och blad förtorkade, till glädje bara för de äventyrliga getter som betade på klippslutningarna som om de vore fastklistrade vid dem.

Då vi kom fram till den glittrande dammen på botten av klyftan kastade vi av oss packningen, tog av oss kläderna och sköljde bort alla bekymmer och all trötthet. Men då hettan och hungern började märkas lämnade vi ”det kristallklara vattnet sött” och klättrade upp i de hålor, där rövare höll till på Herodes tid, för att äta lunchen.

Enligt de bibellärda var Am Farah platsen för den 23:e psalmen och när vi såg flockarna av får och getter samlas vid källan av herdarnas rop kunde vi föreställa oss David bland dem, då han ledde sina får till ”gröna ängar”. Varje flock gav sig bort med sin herde. då törsten hade släckts — varje flock reagerade endast för sin egen herdes rop.

Då vi klättrade uppför branten i solnedgången var det inte lika lätt som då vi gick neråt, och packningarna blev tyngre för varje steg på hemvägen.. Då vi såg bakåt ner i de mörka djupen hörde vi pinglande, då herdarna ledde sina flockar ut ur ”Dödsskuggans dal” till nattkvarterets säkerhet.

Därnäst kom den ungdomliga samlarvurmen — lusten att samla , kanske bara för att bryta monotonin och känna mer frihet. Och kanske också för att kunna gömma undan några skatter, som vi verkligen skulle kunna kalla våra egna. .

På grund av de stora höjdskillnaderna har Palestina inom sina trånga gränser större variation i flora och fauna än något annat land med jämförbar yta. Från havsytan och kustslätten vid Medelhavet reser sig de judiska bergen till omkring 1 200 meters höjd och sedan sjunker landet nära 1 600 meter på en sträcka av 40 kilometer under havsytan vid Döda havets stränder.

Eftersom vi inte hade några skjutvapen hade några av pojkarna gjort finurliga fågelfällor, men de tvingades att släppa fria alla utom de engelska sparvarna, som fanns i massor.De ansågs vara skadedjur. Hundratals av dem fångades i kycklingburar, nackades, rensades och grillades till en liten delikat läckerhet.

Vi görjade samla fjärilar. Eftersom floran var riklig fanns det också gott om olika arter och varianter av fjänlar. Det uppstod ett problem: några av de äldre ansåg det grymt att döda dessa vackra, harmlösa insekter.

Naturligtvis måste man sammankalla ett möte för att avgöra saken. Någon påpekade då att det fanns gott om gott om vita kålfjärilar. Ibland förstördes hela fält fullständigt av kålfjäfjärilslarver. Av alla fjärilsarter utgjorde kålfjärilen bara en bråkdel av en procent med anledning av dess dåliga rykte bedömdes fjärilsfångsten vara en tillåten sysselsättning. Snart viftade fjärilshåvarna runt huset som vita flaggor.

Fjärilsfångsten utvecklade sig till en lönsam syssla. Vi lärde oss att monteera fjärilarna attraktivt för butiken, där naturintresserade snart köpte dem. Det kom också order från museer och universitet utomlands. Vi pojkar fick naturligtvis ingen del av inkomsterna, men snart vandrade vi överallt i terrängen på jakt efter fjärilar. Vi gjorde många utflykter, alltid till fots, till "Salomos dammar", som bestod av tre väldiga reservoarer några kilometer söder om Betlehem. Den övre dammen låg nära en uråldrig karavanseraj, som liknade en medeltida fästning, där människor och djur hade funnit skydd under handelsfärderna från Jerusalem och Betlehem och söderut till Hebron, Bersheba och Egypten.

Dammarna och karavanserajen fanns här på grund av en underjordisk källa, som mynnade i den övre dammen och kallades den "Förseglade källan". Det ansågs vara den som texten i Höga visan 4:12 syftar på: "En tillsluten lustgård är min syster, min brud, en tillsluten brunn, en förseglad källa. Såsom en park av granatträd skjuter du upp..." Och platsen var verkligen likadan som

den beskrevs för 4 000 år sedan. Bräddvattnet från den övre dammen rann till de andra och tredje dammarna längre ner. Den lustgård detta vattensystem skapat var en av de härligaste dälerna i hela landet.

Med tiden blev vi kända som *AbuFirsah* ("fjärilens fader"), då vi for omkring med våra vita och gröna håvar. En av våra favoritplatser var Dilb, en frodig grön dal vid Jaffavägen nära den berömda byn Abu Ghosh, som i gamla tider hette Kirjath-jearim. Det var där Obededom bodde då han hade ansvaret för förbundsarken, som David hämtat tillbaka från filistéerna. Till minne av detta hade korsfararna byggt en vacker kyrka, som skyddades av ett slott. I Dilb, nedanför Abu Ghosh, hade ett rikt kloster legat och ruinerna av valvbågarna fanns kvar i den heliga eklund som sträckte sig någon kilometer nedåt dalen. Dessa sällsamma ekar, resterna av de urgamla ekskogarna, tycktes ha haft en hypnotisk effekt på dem som satt under dem, både kanaaniter, israeliter och de nuvarande araberna. I gläntorna hittade vi de vackraste fjärilar vi någonsin sett — den vita och röda amiralen, sköldpaddsskalfjärilen, den gula svavelfjärilen med sina utsökta lövtecknade vingar och många andra.

En dag då vi kom till detta sagoland mötte vi en lång rad karlar, som höll ut sina blottade vänsterarmar. Just ovanför överarmsmuskeln hade armarna lindats hårt med ett rep. En hedervärd långskäggig *mullah* med tjock grön turban höll en skarpspetsad kniv i handen. Efter att ha

läst en bön stack han kniven djupt i varje uppsvälld arm i tur och ordning tills omkring 15 kraftiga män sprutade sitt mörka blod i vida bågar. Det var en syn vi aldrig sett tidigare och aldrig mera fick se. Moderna medicinska metoder hade börjat göra slut på den gamla åderlåtningsskuren. Men att se denna muslimska ”religiösa” ceremoni under det gamla korsfararklostrets ekar var en oförglömlig upplevelse.

En dag år 1918, efter det att de brittiska armeerna svept fram över detta område, där det var stor brist på bränsle, återvände vi till vårt ensliga ”sagoland” — och hade svårt att fatta det vi såg: inte ett spår fanns kvar av den heliga skogen. Den hade eldats upp under engelsmännens tekittlar.

Antikviteterna

På den tiden användes beteckningen ”antikviteter” för relikier och konstprodukter, som var minst 1 500 år gamla, och inte som nu för möbler och hushållsaker, glas och tallrikar, som bara var 100 år gamla eller så. Vi var intresserade av romerska och ändå äldre antikviteter. Vi levde ju i Bibelns historia, som romarna bundit samman med grekerna, babylonierna, kanaanéer, filistéerna och egyptierna 4 000 år tillbaka. Och alla hade lämnat sina minnen i Det heliga landet.

Några pengar att köpa sådana relikier för hade vi ju inte — vi var hänvisade till att samla sådant som vi kunde hitta själva. Men möjligheterna var stora och lönande i den trakten.

Många av de vägar vi vandrade på hade aldrig blivit ombyggda sedan romersk tid. Själva dammet som täckte dem var detsamma som för tusentals år sedan. Mellan Kolonin och Gamla staden var den grå vägbanan täckt av aska från de många katastroferna och det viktigaste vi plockade upp där var små mynt. Vinterregnen spolade tidvis bort en del av vägbeläggningen och små kopparmynt kom i dagen. Jag minns att jag efter ett skyfall plockade upp minst 20 romerska mynt på en sträcka på omkring 800 meter från Kolonin till Herodesporten.

Så snart vi hade en möjlighet försökte vi hitta saker i de gamla gravar som fanns i övre Kidron eller Wad el-Jose (Valnötsdalen), som identifierats med De döda kropparnas dal i Bibeln. 1 regel letade vi förgäves fastän vi kröp ner i varje hål och tunnel vi kunde finna. Denna Jerusalems nekropolis hade inte använts under århundraden och gravhålorna hade för länge sedan tömts på alla föremål. Det hände att vi fick vart straff för att vi inkräktade i dem. Under regnstormar hände det att herdarna drev sina flockar till gravarna för att söka skydd där. Myriader av getloppor låg och väntade på oss, då vi kröp ner. Attackerna var så plötsliga och vilda att vi måste rusa ut och slita av oss alla kläder.

På sätt och vis levde vi de vuxnas liv innan vi hade blivit tonåringar. Det var ett allvarligt, händelselöst och inåtvänt liv. Det var faktiskt så att allting i Österlandet var uråldrigt. Även skämt och stoj var allvarligt och präglad av dysterhet. Det fanns ingen ungdomstid, bara barn- och vuxenliv. Vårt tidiga intresse för fornlämningar hade delvis sin förklaring i detta.

Jag minns en dag i tioårsaldern, då jag hittade ett litet stenfragment. Det var en cirkel och några ekrar inskurna på stenen. De som jag visade mitt fynd för gjorde narr av det, men jag behöll det i fickan. En dag långt senare inbjöds Fader Vincent från det dominikanska S:t Stefansklostret till Kolonin för att bedöma några antika fynd, innan de skickades till butiken för försäljning. Jag tog mod till mig och bad honom titta på min stenskräva.

Några dagar senare fick jag den tillbaka med ett brev: ”Märkena på stenen representerar den feniciska Astarte- eller Ashtarothsymbolen, fruktbarhetens och fortplantningens gudinna, jämförlig med planeten Venus.” Min lilla sten hade kanske inget större värde, men för mig betydde den min första kontakt med en mycket skicklig arkeolog och den gav mig ett intresse för arkeologi som har hållit i sig i hela livet. Under åren lärde jag känna många av världens mest framstående arkeologer.

Åsnan

Under tusentals år var Palestinas ekonomi beroende av åsnan. I detta fattiga, mestadels backiga och steniga land var åsnan suverän. Vildåsnan, som var känd för sin snabbhet, tog det betydligt lugnare efter att ha blivit ett husdjur — det var åsnans första knepiga drag. Varför skulle man vara lika snabbfotad i träldom som i frihet! Det är det misstaget hästen fortfarande får betala för.

Den vanliga rasen kallades i Bibeln ”den arbetande åsnan” och arbeta var allt man någonsin såg den göra. Endast hos de mera högtstående och större raserna, som tränats som riddjur, fanns det någon likhet med hästen. Arbetsåsnan var det vanliga transportmedlet. Den hade knappast 90 centimeters mankhöjd och dess proportionellt längsta delar var öronen och svansen. Den var från alla synpunkter det mest ekonomiska fyrfota husdjur som fanns — den behövde varken stall, sadel eller skor och åt halm eller ogräs, grönt eller torkat. Vete- och havresäckar som vägde 80 till 100 kilo kastades utan besvär över dess rygg och bars säkert i timal mellan vattenplatserna utan att ens bindas fast med ett rep. Säckarna var hemvävda av gethår och tillräckligt långa för att hänga jämnt över åsneryggen som sadelsäckar. Jerusalem med omnejd var nästan helt och hållet beroende

av säd från Transjordanien. De lastade åsnorna passerade över Jordanbron till Jeriko och sedan vidare uppför bergen. I regel gick de långa åsnekaravanerna under månljusa nätter — tyst rörde sig åsnorna uppför och nedför branterna.

Sädesmarknaden låg vid Damaskusporten och konvojerna anlände före soluppgången. Säckar lastades av och de uttröttade åsnorna fick bakbenen ihopbundna eller bands med ett bakben i ett rep, som passerade genom flocken. På morgonen var hela området ett virrvarr av åsnor, rep, gödsel, säckar och folk som sov på säckarna — allt i en enda röra som om det hade inträffat ett skeppsbrott. Litet krossad havrehalm kunde kastas ut, men det var allt vad den arbetande åsnan kunde vänta sig i fråga om foder.

Kolonins första åsna var grå och tillhörde den högtstående ras som kallades ”Cypernåsna”. Dessa djur var ungefär två gånger så stora och tunga som arbetsåsorna, som de avskydde, och måste ha havre och hö lika regelbundet som vi fick vår vetegröt. En ryttare satt lika högt över marken som om han suttit på en liten häst och kunde rida nästan lika snabbt som på en häst fast mera bekvämt, eftersom åsnan tränats till den mjuka korta galopp som var ett kännetecken för denna ras. Detta var förmodligen en anledning till att denna speciella ras hade valts till riddjur för domare och ämbetsmän i Bibelns tid. Abdon, domaren, ”hade fyrtio söner och trettio sonsöner, vilka plögade rida på sjuttio åsnor” (Domarboken 12:14).

Medan arbetsåsnan var tyst och timid kunde dessa speciella åsnor vara ilska och hade ett fruktansvärt skri, som hördes minst fem gånger om dagen. På natten var åsnans luktsinne och känsla för vibrationer så stark att den ofta fungerade som nattvakt. På våra utflykter kunde ”Grå” lätt hålla samma takt som en häst och om den var tjudrad nära ett tält kunde ingen hyena, schakal eller annan marodör komma närmare än 20 meter utan att bli upptäckt. Men en kanin, vessla eller sork kunde bli orsak till samma öronbedövande skri, så vi måste vara mycket utmattade om vi inte skulle hållas vakna hela natten.

Vår Grå blev vår ”expresshäst” som svarade för leveranser överallt i staden. Den kunde ridas i den Gamla staden, där de hala kullerstenarna gjorde det omöjligt för en skodd häst att ta sig fram utan att halka.

En dag måste Broder Clarence ha fallit i sömn några ögonblick på Grås rygg, då han plötsligt vaknade och fann att hans brödlåda hade försvunnit men att han själv satt kvar på åsneryggen och kastades upp och ner ovanför några hundra arbetsåsnor, som nyss hade levererat säden vid Damaskusporten. Broder Clarence och Grå var mitt i ett stormigt hav — Grå skriade, sparkade och bet och hade avbrutit hela sädesmarknaden och skickat köpmännen på flykten. Till slut var röran så fullständig att det behövdes många män för att skära av, knyta loss och reda ut rephärvan.

En turist som för första gången såg Grå avlossa ett av

sina skrin måste tro att djuret var på väg att spränga magen. Sidorna arbetade ut och in som en väldig blåsbälg, svansen sträcktes rakt ut, bakbenen kastade och käkarna öppnades och stängdes i en vinkel som föreföll fullständigt omöjlig. Efter det spasmodiska skriet kunde det ta flera minuter innan alla dessa rörelser hade stannat av. Det var en sådan åsnas käkben som Simson plockade upp: ”Och han fick fatt i en åsnekäke som ännu var frisk; och han räckte ut sin hand och tog den, och med den slog han hjäl tusen man” (Domarboken 15:15).

Alla åsnor, bade de stora och de små, hade en sak gemensamt: brevduveinstinkten som gjorde att de alltid hittade hem i vilket väder som helst, dag eller natt, utan order från ryttaren. Som det står i Jesaja 1:3: ”En oxe känner sin ägare och en åsna känner sin herres krubba”.

Inte många djur har så söta ungar som åsnan. Fölet föds med så långa öron att de i regel måste sys ihop i spetsarna och det är lika lekfullt som en katt. Under några månader är håret krulligt.

I Fjärde Mosebok berättas om Bileams asna, som blev historiens mest berömda åsna, då den protesterade mot den omänskliga behandlingen: ”Men Herren öppnade åsninnans mun och hon sade till Bileam: ‘Vad har jag gjort dig, eftersom du nu tre gånger har slagit mig’.” (Första Mosebok 22:28). Under det turkiska väldet var den oskyldiga åsnan utan tvivel det mest misshandlade djuret och också det som hade minsta möjligheterna att

försvara sig. Slagen av hårda käppar på åsneryggarna hördes varje dag. När bönderna red hem hade de för vana att låta benen sparka i åsnans mage oavbrutet. Och det hände att de drog ut en lång sadelnål från turbanen och stack det stackars djuret mellan skulderbladen. Många åsneryggar var ständigt blodiga. Våra försök att få stopp på djurplågeriet möttes med fullständig oförståelse: ”Det är ju ett djur, det känner ingenting”. Efter Bileams åsna har ingen åsna kunnat uttrycka vilken smärta den känner.

Arbetsåsnan var en symbol för freden. Hästar, mulor och de större åsnorna kunde användas i fältslag, men vilken befälhavare skulle kunna förutspå i vilken riktning, om någon riktning alls, den otyglade arbetsåsnan skulle röra sig?

Det var alltså inte bara en tillfällighet att Jesus gjorde sitt triumfartade intåg i Jerusalem på en av landets stenigaste vägar på en åsna, som trippade fram mellan stenarna med försiktiga steg. “Och se Jesus . . .”

Inte många västerländska barn har växt upp utan att ha någon kontakt med hundar. Men för oss var hundar länge tabu och med undantag för några raser, som tagits till Det heliga landet av européer, såg vi bara blandrashundar.

Den främsta anledningen till hundförbudet var att rabies frodades och naturligtvis var Pasteurympningen ännu inte känd.

Ett annat skäl till att vi förvägrades vänskapen med en hund var den vitt spridda arabiska uppfattningen att hundar var orena. Att kalla en man ”son av en hund” var den värsta oförskämdhet man kunde kasta ut. I hela Bibeln ges samma uppfattning av hunden. Hundar hade skapats som asätare och var därför orena. I stället borde ju hunden kallas människans bästa vän, eftersom den under tusentals år motverkade epidemier.

Vi vågade aldrig gå ensamma på gatorna nattetid i Jerusalem och vi måste ha påkar med oss till skydd. Runt köttmarknaden sov hundarna under dagen i närheten av får- och getkropparna, som hängde utanför slakteributikerna. Men nattetid rensade dessa privilegierade hundar upp gatan från blod, ben och osäljbara köttdelar, som skurits bort. På morgonen återvände slak-

taren och fann att trottoaren framför butiken städats upp utan kostnad.

Jerusalem var på 1890-talet fortfarande en liten stad med outvecklad landsbygd. Hyenor och schakaler höll till i utkanterna och letade efter avskräde. Sjuka rävar och schakaler drevs bort från flocken och då de slogs mot stadshundarna smittade de dem med rabies.

Så en dag lämnade en hund sin flock, då vi var ute på fjärilsfångst, och kom mot oss med svansen mellan benen. Till slut satte den sig framför oss som om den bad om barmhärtighet. Hunden hade aldrig sett oss förr och förmodligen inte heller någon annan främling. Den kröp närmare på magen och vi bestämde oss för att adoptera den här byrackan, vad som än hände. Det fanns ingenting annat att göra! Han fick smaka våra smörgåsar och kom allt närmare, tills vi kunde klappa honom. Det var säkert första gången han hade känt av en kärleksfull klapp. Ditintills hade han varit en utstött, tvingad att stjäla maten från byns sophög. Nu fick han mat från en mänsklig hand.

Då vi gav oss av hemåt hade vi redan döpt honom till Snip. Han följde oss i hälarerna som om han var rädd för att den brutala hundflocken, som han just hade övergivit, skulle komma och ta honom tillbaka. Inte förrän Snip hade gömmts bakom vår stalldörr tog vi upp saken hos de äldre. De hade inget annat val än att gå med på att han fick stanna. Snip växte till sig, fick gott hull och blev vår ständiga kamrat och livvakt, som alltid talade

om för byrackorna på deras eget språk att de skulle respektera dem som visade dem respekt.

Det finns en universell medkänsla för den underlägsna stackaren. Vi upptäckte att en speciell hund hade lyckats göra sig själv till ”maskot” på marknaden vid Darnaskusporten. Hunden var invalid — bakdelen och bakbenen var förlamade sedan den blivit överkörd av ett vagnshjul. Hur illa skadat ett djur än blivit kunde en arab aldrig döda ett husdjur. Den här hunden hade med en otrolig envishet lärt sig att gå på frambenen. Den stödde sig skickligt med huvudet och framkroppen och höjde på baken med benen dinglande tills den kommit i balans på frambenen som en akrobat som går på händerna. Ingen kunde låta bli att ge en matbit åt detta okuvliga djur. Och inga andra hundar försökte någonsin stjäla den från honom. Så varje dag, då vi gick till skolan och passerade Damaskusporten, hade vi med oss en godbit bara för att få se hunden gå på frambenen.

Efter 30 år

Kolonin hade utvecklats till ytterligare ett av de talrika främmande samfundet i Den heliga staden. Ifråga om storleken, knappast mer än 100 medlemmar, var den visserligen betydelselös, men under åren hade den kommit att fylla en särskild plats i stadens liv. Den skilde sig från alla de andra samfundet på det sättet att den inte var underställd någon särskild kyrka eller missionsrörelse utan helt och hållet självförsörjande. Den hade dominerat den lokala turishandeln i souvenirer, orientaliska mattor, mässingssaker och sådant. Den hade installerat det första telefonsystemet i Jerusalem. Den kunde erbjuda den bästa inkvarteringen för turister, även om utrymmet var alltför begränsat. Den fotografiska avdelningen var enastående i hela Mellanöstern. Den botaniska samling som Broder Dinsmore katalogiserat var den mest kompletta över floran i Det heliga landet.

Till och med stilen på kvinnornas kläder i Jerusalem hade influerats av Kolonins ”systuga” och Kolonins skola hade fortsatt att ge utbildning åt ungdomar utan hänsyn till deras religion.

Med tanke på det trånga religiösa ändamål som Kolonin hade då den bildades år 1881 var den metamorfos

den genomgått före 1914 ytterst märklig. Men ingenting av detta berodde på Spaffords.

Trots sina begränsningar släppte fru Spafford och hennes två döttrar emellertid inte för ett ögonblick efter på sitt religiösa envælde över samfundet. Att de hade kunnat behålla sin absoluta kontroll berodde till stor del på att alla de medlemmar som hade blivit anklagade för ”vänster”-tendenser summariskt förvisades, en i taget eller familj för familj. Och detta skedde alltid innan de hade lyckats få något stöd bland andra medlemmar. Förvisning var fru Spaffords främsta vapen, då hon ville göra sig av med någon individ eller familj, som hon inte tyckte om, och det skedde utan så mycket som ett förhör. Efter 1904, då äktenskapet återinfördes, fördes förvisningsrätten successivt över till fru Vester, den äldsta dottern, som trädde i stället för sin åldrande mor som självutnämnd ledare.

För många utomstående, som hade varit i nära kontakt med Kolonin under åren, var det obegripligt att vuxna män och kvinnor kunde finna sig i detta. De hade donerat allt till Spaffords men inte alls bevakat sina rättigheter under dessa 30 år, och de hade inte det minsta inflytande på sitt eget öde.

Vesters och Spaffords kunde påstå — och påstod det också — att de höll med mat, kläder och husrum, vilket betydde att medlemmarnas hårda arbete, som hade skapat Kolonins hela välstånd, gjordes för det ändamålet, precis som slavar som arbetade för sitt uppehälle. Men

sedan ungturkarna tog över 1908 uppträdde en medvetenhet om en annan värld, de religiösa grunderna började falna och den yngre generationen började sträva efter en egen identitet.

Under de första åren efter ankomsten från Sverige, särskilt under den tid övergången till det engelska språket pågick, hade ungdomarna i Kolonin inga egna själar. De var avstängda från föräldrarnas ledning och kärlek. Man försökte föreställa sig en osäker utbildning i en okänd framtid, men man rörde sig i ett absolut tomrum. Men när sedan världsliga affärer blev en del av Kolonins liv kunde man få tid för enkla nöjen, spel och utflykter och till och med dans på gammalt sätt — fast aldrig i frihet. Allting måste planeras och censureras och allt som bröt av från ordningen måste rapporteras till högkvarteret. Eftersom vi inte visste någonting om världen utanför och vad som fanns där var vi ändå nöjda med vår lott.

Svaret på frågan ”Fanns det någon lycka i Kolonin?” är alltså: Ja, för barnen, innan de hade kommit alltför nära mogen ålder. Uppenbarligen finns det inga barn i helvetet men om det funnes skulle de säkert på något sätt ha hittat så mycket lycka att man skulle kunna förväxla helvetet med himlen.

Celibatets upphävande 1904 betydde en viktig förändring i Kolonin. Livet blev mera normalt, säkert till glädje för våra vänner utanför. Moraliska skeptiker var förvånade över att det inte hade förekommit ett enda

bevisat fall av utomäktenskapligt havandeskap under celibattiden 1881-1904. Men detta var en tidsålder då ”köttets synd” betraktades som kardinalsynnen och Kolonin var ett hårt kontrollerat samfund, där spioneriet frodades.

Kolonjns största villfarelse, när det gällde giftermål, var ledarens anspråk på att hennes dotters giftermål var inledningen till en ny era, då ”Evas synd”, som hade legat över världen ända sedan ”syndafallet”, hade upphävts. Men de nygifta måste vaktas noggrant.

Före 1904 tilläts inga mediciner av något slag för medlemmarna. Men när förlossningsläkaren tillkallades måste han ju få föreskriva vad han ville och vid det laget vägrade förmodligen ingen medlem att ta den medicin som doktorn gav dem. ”Handpåläggning” och ”smörjelse med olja” övergavs så småningom.

Men i praktiken var det ändå så att Kolonimedlemmarna inte hade vunnit någonting. År 1914 var de fortfarande lika förslavade, religiöst och ekonomiskt, som de hade varit på 1880- och 90-talen.

Första världskriget

Alla i det osmanska imperiet kände chocken av skotten i Sarajevo den 28 juni 1914, och allra mest kanske de utländska grupper som var bosatta inom riket. Var och en försökte bedöma möjligheterna med utgångspunkt från vilken sida han stod på och vilken sida som kunde förväntas bli segrare.

Den första fasen av det ”Stora kriget” var ett virrvarr. Resor stoppades och censur infördes. Tillgångar beslagtogs och konsulaten belägrades av dem som ville ge sig av, men inte hade pengar till resan.

Sedan de allierade fartygen hade tagit ombord så många som möjligt av sitt folk rensades kusterna från alla handelsfartyg. England var fortfarande havets härskare och de österrikiska och italienska fartygen flydde till sina egna hamnar, med påföljd att Palestina och Syrien effektivt avskars från resten av världen. Egypten styrdes av England och var skilt från arabvärlden genom Sinaiöknen, vilket betydde att ris, socker och andra varor inte kunde sändas till Palestina, som måste importera alla livsmedel uom Jaffaapelsiner.

Kolonin gjorde som Josef i Egypten och började genast lägga upp förråd av vete med tanke på de magra år som säkert var att vänta. Från lokala sädeshandlare och

från våra beduinvänner i Transjordanien kom åsnor och kamelkaravaner genom Koloniporten, lastade med vete. Ett av rummen vid sidan av gården gjordes i ordning som sädesmagasin. Vi pojkar var stuvare. Denna säd skulle komma att livnära Kolonin under tre krigsår. Vi kunde inte ta risken att transportera den till någon kvarn att malas. Det mesta av den maldes därför på bibliskt sätt av ”två kvinnor vid kvarnen”.

Under några år hade Kolonin av hänsyn till våra muslimska vänner bara haft ett fåtal grisar, men nu utökades svinstian och alla matrester gick dit. Man räknade med att korna kunde beslagtas men turkarna skulle däremot knappast röra de ”orena” grisarna.

De första egendomar som beslagtogs av turkarna var franska och brittiska, främst kloster, skolor och sovsalar, som kunde användas som arsenaler och truppförläggningar. Munkar och nunnor packades ombord på järnvägslinjen till Jaffa. En sällsam syn var Karmeliternunnornas uttåg från sitt kloster på Oljeberget. Dessa nunnor, som sällan sågs utanför kapellet, var inlindade i vita lakan och lika tätt beslöjade som muslimska kvinnor då de skickades i *carossas* till järnvägsstationen. Då den långa raden passerade Kolonin såg vi dessa kvinnogestalter för första gången, fastän vi hade varit till deras kyrka på andakt vid hundratals tillfällen. Det var också första gången de såg en glimt av yttervärlden, sedan de hade intagits i Karmeliterorden, vitklädda i kistor.

Araberna följde samma mönster som alla folkmassor i alla länder när de såg en chans att plundra och förstöra. En eftermiddag i början av kriget råkade jag vara vid S:t Stefansporten och bevittnade hur en skrikande hop gav sig in i det algeriska området, där Betesdadammen och S:t Annakyrkan är belägna. De ”Vita fäderna” hade där ett stort antal kristna arabpojkar, de flesta föräldralösa, som utbildades för missionen i Algeriet. Den vackra Korsfararkyrkan hade restaurerats och den krypta där Joakim och Anna, Jungfruns föräldrar, låg begravda hade liksom den delvis utgrävda Betesdadammen blivit ett mål för pilgrimer och turister.

Längs kyrkan fanns en mycket vacker trädgård, omgiven av ett järnstaket, och på en pelare i centrum stod en byst av ordensgrundaren kardinal Lavigerie. Folkmassan, som bestod av både män och kvinnor, rev ner staketet, slet upp plantor och buskar, tog blomkrukorna och vräkte omkull de många pelarna. Under tiden hämtade några män rep, kastade lasso om kardinalens byst och drog ner den på marken, medan de spottade och skrek över ”den otrogne”.

Egendomen övertogs nu av den religiösa myndigheten som säte för ett muslimskt propagandaseminarium med särskild tonvikt på språk. Avsikten var att förbereda de unga muslimska prästerna för koranmission inte bara i den oomvända delen av världen utan också i de muslimska länderna, som skulle ges nytt liv. Som en sista utväg skulle ett *Jehad*, heligt krig, inledas för att försvara Turkiet.

De romersk-katolska lärjungarna efterträddes nu av muslimska studenter med vita turbaner och svarta långa rockar. Turkvänliga lärare anlände från Indien, Afghanistan, Bokhara, Samarkand, Egypten, Tunisien, Marocko och Sudan. Jamil Beh, som var Jamal Paschas utbildningsminister, begärde att Kolonin skulle svara för en engelsklärare, eftersom alla engelsmän hade lämnat landet. Jag fick den posten. Min egen lärare, broder John Dinsmore, var gammal och kunde inte ett dussin arabiska ord. Att plötsligt fylla rollen som ”professor” var inte lätt. Textböcker saknades och läroplanen måste göras upp på basis av de bibliotek som beslagtogs i de stängda engelska skolorna.

En av mina första uppgifter var att skapa något slags sammanhang i en grupp som inte kunde tala ett ord engelska. Det föll mig in att de skollekar vi hade lärt oss kunde vara en möjlighet. De vita fädernas gård lämpade sig inte för lekar och tidsfördriv — där var alltid fullt av allvarliga ansikten under vita turbaner. En av de vackraste platser vi visste var den grekiska patriarkens sommarresidens vid Katamon och ungefär två gånger i veckan gjorde vi en utflykt dit. Ingen av dessa ungdomar från 14 till 18 års ålder hade någonsin spelat ett ordnat spel. De flesta av dem hade bara haft kullerstensgatorna som tillhåll och lekt ett slags ”hoppa hage” där. För övrigt ägnade de sig bara åt att spela kula.

Då de nu tagit av sig sina svarta tunikor och vita turbaner lärde de sig snart sådana lekar som ”räv och gäss”,

”sista paret ut”, ”hoppa groda”, korta löpningar, fotboll och andra spel. Jag använde givetvis engelska termer.

Möjligheten att slippa militärtjänst sporrade naturligtvis pojkarna att göra sitt bästa i skolan och trots den korta tid som gick, innan de brittiska styrkorna erövrade Jerusalem, noterades avsevärda framgångar både i fråga om studier och idrott. Och när de sedan kom till brittiska mandatskolor och privata skolor blev många arabiska ungdomar riktiga överdängare i olika sportgrenar.

Under de litet mer än sex månader jag undervisade vid den muslimska skolan arbetade jag också hårt för att förbättra min egen arabiska grammatik och syntax, läste Koranen och böcker av välkända arabiska författare. Under tiden arbetade jag både dag och natt som sjukvårdare på våra militärsjukhus.

Militärdiktaturen

Krigsutbrottet år 1914 skapade förvirring bland araberna. Kommunikationerna med Egypten försvårades och de kände sig instängda. Turkiet var tekniskt neutralt till den 5 november, då Frankrike och England förklarade krig.

Jamal Pascha utsågs till överbefälhavare och i praktiken diktator över Palestina, Syrien och Arabien. Han fortsatte att fylla funktionen som marinminister i ungturkarnas regering, men den obetydliga flottan var instängd i Marmarasjön mellan brittiska och ryska krigsfartyg.

Jamals första åtgärd, då han kom till Jerusalem, var att beslagta Augusta Victoria Stiftung och inrätta sitt högkvarter där. Detta väldiga byggnadskomplex på Oljebergets norra utlöpare hade uppförts på kejsar Wilhelms order till åminnelse av hans ”pilgrimsresa” till Jerusalem och döpts efter hans gemål. Som vanligt på den tiden hade de skriftlärde letat i Bibeln för att se om denna underliga koloss, vars make man aldrig sett i Den heliga staden, kunde vara omnämnd där. De hittade ett passande bibelord:

”Och sina palatstält skall han slå upp mellan havet och helgedomens härliga berg. Men han går till sin un-

dergång, och ingen skall finnas, som hjälper honom” (Daniel 11:45).

I den engelska bibelöversättningen är det annorlunda: ”mellan *haven* i de härliga heliga bergen” (*between the seas in the glorious holy mountains*), vilket ger en helt annan betydelse åt bibelcitatet: de gamla kanaanéerna och judarna räknade med bara två hav, Det stora havet eller Medelhavet i väster och Döda havet i öster.

Jamal Pascha fann detta ”tabernakel” i utmärkt skick och slog sig ner där som om han hade varit ägare till det. Han var kortvuxen och skulle förmodligen ha varit mycket lik Napoleon, om det inte varit för hans helskägg och mustasch. Hans svarta stickande ögon påminde om en huggorms och satte skräck i alla som stod till svars inför honom. Modiga män sågs sjunka ihop och darra framför honom, då hans ögon och röst genomborrade dem.

Jamal Pascha levde som en kejsare i det tyska byggnadskomplexet. Då han färdades ner till staden i sin eleganta vagn passerade han varje gång Kolonin. De första kontakter vi hade med honom var genom den fotografiska avdelningen, som han ofta anlidade. Varje gång han mottog en ny medalj, ett besök av någon högt uppsatt person från Konstantinopel eller kungjorde en ny proklamation skickade han efter Kolonins fotografer för att ta bilder. På det sättet blev H.L. Larsson och jag själv ”hovfotografer” åt diktatorn.

Under återstoden av år 1914 for Jamal fram och till-

baka genom sina arabiska territorier, synbarligen för att göra upp planer för marschen till Suezkanalen och Egypten. Enligt tyskarnas uppfattning var detta Jamal Paschas allra viktigaste uppgift, för om kanalen kunde stängas stoppades brittiska truppsändningar och förråds-transporter från Indien, Australien, Nya Zeeland och Fjärran Östern. Men Jamal ansåg att araberna måste underkuvas på nytt och alla förrädare elimineras, innan han var beredd att ta order från den tyska generalstaben på samma sätt som Enver Pascha gjorde i Konstantinopel. Det var denna strategiska paus som gjorde det möjligt för det hårt pressade Storbritannien att bygga upp sitt försvar i Egypten.

Den första arabstat som fick känna av diktaturens tunga hand var Libanon, som hade haft viss autonomi inom imperiet alltsedan Napoleon III marscherade in i Damaskus 1860 efter massakern på de kristna. Turkiet tvingades då erkänna Frankrikes särskilda rättigheter i provinsen. Jamal utfärdade nu ett förbud mot import av vete från Synen, en åtgärd som skulle orsaka svält i det bergiga landet, som inte hade någon jord för sädesodling.

Jamals nästa steg var att i alla administrativa områden i arabvärlden sätta kvoter för leverans till hans depåer av vete, havre, majs, olivolja, torkad frukt och annat, liksom tomma fotogendunkar för transport av vatten i öknen. De regioner som inte kunde producera dessa varor tvingades ändå leverera dem genom att köpa

dem. På en bestämd dag skulle också kameler, hästar, mulor och åsnor överlämnas till militären tillsammans med sina kuskar. För denna halvmilitära tjänst höjdes åldersgränsen från 45 till 60 och alla män — muslimer, kristna och judar — var inberäknade utan möjlighet att komma undan. Genom denna order nåddes svältgränsen snart inte bara i Libanon utan också i Synen och Palestina. Bara en seger för de allierade skulle kunna förhindra ett fullbordat folk mord.

I början av 1915 hade ingen kunnat undgå att känna av kniptången på ett eller annat sätt. Alla män måste anmäla sig till militärtjänst, ofta långt borta från hemmen. Gasa och Beerseba blev uppsamlingsplatser för proviant, vattenbehållare och dragdjur. En tysk militär styrka under ledning av general Kress von Kressenstein hade satt upp sitt högkvarter i Gasa, där minareten i den centrala moskén användes som observationspost.

I det centrala Sinai finns inget drickbart vatten efter Beerseba — de ”sju brunnarna” som sades ha blivit grävda av Abraham. Vid kusten bevakades bra källor, som el-Arish, ständigt av brittiska krigsfartyg. Packdjur måste användas för transport av ammunition, proviant och tält och kunde inte avvaras för att bära tomma fotogendunkar från Jerusalem till Beerseba, en sträcka på nära 100 kilometer. För Jamal var den enklaste lösningen att använda arabisk arbetskraft — ju mer de kunde förödmjukas och ju flera som omkom desto bättre.

De äldre männen inkallades till en särskild brigad, som

senare kom att kallas ”åsnebrigaden”, för att bära de tomma plåtdunkarna på sina ryggar till Beerseba. Dunkarna samlades in vid Jaffaporten och en gång i veckan staplades ett antal fyragallons-dunkar på dessa gamla och ofta orkeslösa män, som skickades iväg till nästa anhalt som kulier. En gång upplät en av bärarna med bitter humor ett åsneskri, då han gav sig iväg med ett krumsprång. Många av gamlingarna klarade inte de åtta kilometerna till Betlehem.

Vid Jaffaporten sattes galgar upp och en gång i veckan hängde unga män där i snarorna med plakat som hade texten *Farrar* (desertör).

Den morbida nyfikenheten var lika stark i krig som i fred och offrens egna förtryckta landsmän bildade alltid stora åskådarmassor. En gång hängdes Muftin av Gasa och hans son, dömda som ”förrädare”. En mufti i islam är jämförbar med en biskop i den kristna hierarkin. Från Jaffaporten till Hotel Fast, en sträcka på 450 meter, var det då en kompakt massa av jerusalemiter som försökte få se en glimt av avrättningen.

Bombräden

Då de mest framskjutna turkiska patrullerna hade nått tillräckligt långt västerut för att få en glimt av kanalen hade den arabiska befolkningen för länge sedan tappat tron på segerrapporterna. Men det var samtidigt fullt klart att turkarna förberedde en större attack. Turkiska och arabiska regementen passerade genom Jerusalem varje dag och nattetid kom kilometerlånga kamelkaravafler. De flesta araber hade bara känt till den enpuckliga dromedaren. Nu kom de raggiga tvåpucklade baktiariska kamelerna från Turkestan och det var en nyhet som väckte samma uppseende som en sensationell ny bilmodell. Slutligen ansåg sig Jamal tillräckligt stark för att göra en verklig attack mot Suezkanalen.

En av underläkarna vid sjukvårdsavdelningen, som organiserats av personal vid det amerikanska Beirut College, skulle återvända till Beerseba. Eftersom det stod utom tvivel att en ”stor seger” skulle rapporteras från högkvarteret oavsett hur det gick gav jag honom ett vykort med neutral text, adresserat till mig, och bad honom posta det med frimärket uppochned om det blev nederlag.

Under flera veckor hade man fraktat pontonpråmar

söderut. Då natten var som mörkast mellan den 22 och 23 februari var det meningen att de pråmarna skulle sjösättas mitt emot Ismailiah. Man räknade med att de brittiska utposterna skulle sova. Men enligt senare rapporter sov däremot inte hundarna i Ismailiah utan väckte soldaterna med sitt oväsande. Britterna tände strålkastare och sänkte de flesta pråmarna. De turkiska truperna skickades tillbaka till Beerseba i oordnad flykt. Några dagar senare fick jag postkortet — med frimärket uppochner. Under de kommande veckorna firades ”den stora segern”, men sanningen avslöjades då de skadade soldaterna kom tillbaka. Turkarna hade förlorat det mesta av sina tyngre vapen.

Ungefär samtidigt började brittiska flygplan uppträda över öknen för första gången. Det var en ny utveckling av kriget — alla trupprörelser kunde ju nu noteras. Turkarna hade inte ett enda flygplan och inga luftvärnskanoner.

År 1916 upplevde Den heliga staden sin första flygräd. Klockan 6 en morgon väcktes vi i pojkarnas sovsal av en kraftig explosion och från vårt östra fönster kunde vi se att det var Augusta Victoria Stiftung, Jamal Paschas högkvarter, som attackerades — och anfallet hade bara kunnat komma från himlen. Efter varje explosion trodde vi att byggnaden skulle vara försvunnen, men då röken drivit bort var den fortfarande intakt.

Plötsligt insåg vi att Vesters äldsta barn var i byggnaden, dit hon inbjudits av en turkisk flicka. Det var för-

modligen för sent att rädda henne, men två av oss gav oss ändå iväg. Vi sprang till stallet, spände hästarna för Kolonins vagn och åkte upp på Oljeberget så fort vi kunde få hästarna att löpa.

Uppe vid stormuftins hus hade några turkiska kompanier slagit läger och vi var rädda för att vi skulle stoppas. Men tvärtom låg alla soldaterna platt på magen och undrade vad vi var för galningar, som for fram på den vita makadamvägen utan något skydd alls. Då vi kom nära Skopusbergets topp kom ett av de två planen flygande lågt och släppte en bomb.

Då vi nådde högkvarterets järngrind kikade två män ut från vaktrummet, men var tydligen alltför chockade för att röra sig, så vi körde rakt in. Då vi passerade arkaden över huvudentrén föll ytterligare en bomb och det var svårt för min kamrat, som höll i tömmarna, att hindra hästarna från att skena.

Jag hoppade ner från den höga vagnen och sprang mot den stora dörren av ek och järn, beredd att bli stoppad av en vakt. Men där fanns bara Syster Theodora, den tyska husmodern som varit vid stiftelsen långt innan Jamal Pascha beslagtog den. ”Var är flickan Vester?” frågade jag. Det tycktes som hon inte låtsades min fråga: En bomb föll på taket”, sa hon. ”Var snäll och gå upp på översta våningen och titta om det brinner där.” Jag sprang uppför trapporna och genom korridorerna. Till min hjälp stod alla officerarnas dörrar på vid gavel, skrivborden var fulla av dokument och jag kunde inte se en

själ. Det var en drömsituation för en spion! Det var ju generalhögkvarteret för hela Sinaiöknen och Turkiets palestinska armé!

Då jag kom allra längst upp såg jag att en liten bomb faktiskt hade träffat skiffertaket och gått rakt igenom det. Men det brann inte och bomben var av allt att döma en blindgångare.

Jag sprang ner igen, fortfarande utan att se en människa, och hittade Syster Theodora. Då jag hade rapporterat till henne frågade jag: ”Men var är flickan? Var är alla människor?” Jag kan fortfarande se vämjelsen i hennes preussiska ansikte, då hon pekade neråt och svarade: ”I källaren!”

Då jag var på väg ner mot källaren exploderade ännu en bomb alldeles utanför med en fruktansvärd smäll och jag hörde gälla skrik från källaren. Den var full av män, kvinnor och barn, alla i nattdräkter, och jag såg inte en enda uniform bland de mer än 40 personer som måste ha varit där. Det skulle ha varit en syn att få se Jamal Pascha, överbefälhavaren, där i sin nattskjorta, men den brittiska underrättelsetjänsten hade gjort ett litet misstag — han råkade vara på annat håll den morgonen. Flickan Vester var där välbehållen.

Ytterligare några bomber exploderade sedan. Av de 20 som vi antog hade fällts var det bara en som inte briserat, och det var bara den som hade träffat själva byggnaden. Vi fick senare veta att fem plan hade flugit från Kanalen. Tre hade nödlandat i öknen. Av de två

som nådde Jerusalem återvände bara ett till basen. Efter det försöket användes flygplan bara för luftspaning.

Gräshopporna

Till krigets olyckor i Palestina lades missväxt och tyfus-epidemier och sedan ytterligare en hemsökelse. Sommaren 1915 kom moln av gräshoppor flygande från den arabiska öknen, dolde solen som om det varit solförmörkelse och slog ner på träd och buskar, som täcktes av en matta. Vi hade varit med om åtskilliga gräshoppsinvasioner, men den här gången var det tusenfalt värre. Araberna tillämpade samma strategi som människor i andra delar av världen: de försökte skrämman bort dem med oväsen. Man tog ut kastruller och pannor och slog på dem. men den här gången var det lönlöst. Gula mantlar täckte oliverna, fikonen, granatäpplena, cypresserna och till och med kaktusbuskarna. Någon gång kunde massan lyfta som en magisk matta och slå sig ner på nästa tillgängliga ställe. Gräshopporna åt inte bara upp löven utan också den fina barken på de nya grenarna och ödelade på det sättet fruktsättningen nästa säsong. Befolkningen greps av hopplöshet, då de drabbades av denna nya olycka.

Då de övermätta gräshopporna gav sig iväg upptäcktes det att de slog sig ner på den kala marken utanför städer och byar. Här borrhade gräshoppshonan ett cylindriskt hål, ungefär 45 millimeter djupt, och lade

ner en pennformad hylsa, täckt av ett slemmigt nät. Den innehöll mellan 100 och 200 ägg.

Äggläggningssområdena kunde identifieras ganska bra. I Jerusalem fanns det största ungefär tio kilometer öster om Oljeberget. Det var nu tydligt att den verkliga gräshoppsinvasionen inte skulle komma från himlen utan bestå av myriader av glupska larver, som krälade på markytan. I likhet med sin despotiska faraoniska motsvarighet utfärdade Jamal ett påbud, som beordrade alla vuxna och ungdomar att gå till äggläggningsplatserna och gräva upp ett halvt kilo gräshoppsägg per person! Ett galnare påbud var knappast tänkbart. Befolkningen var förstummad. Hur många spadtag kunde en medelstark man över huvud taget ta i den hårda sten-grunden! Utan redskap och efter 20 kilometers fotvandring i den steniga terrängen! Äggen skulle kläckas inom två eller tre veckor och innan ordern kunde beivras eller återkallas kom syndafloden.

Medan vi såg på bubblade marken bokstavligen upp som sjunkande sand. Myriader av svarta larver kröp ut ur de skyddande kapslarna och började röra sig, ledda av en instinkt som förde dem dit där det fanns något att äta. Det spirande gräset var just lagom för dem — larverna klättrade i hela flak över stenar och murar och lämnade bränd jord efter sig. Varje dag blev de små larverna grönnare och större. De delade in sig i armé-avdelningar, varav en invaderade Gamla staden genom Jaffaporten. De kröp över Davidstornets skyddsvärn tills

varje sten upp till 18 meters höjd var täckt av en krälände massa. De välldes in i Davidsgratan och tusentals krossades på kullerstenarna, som blev riskabelt hala. Det blev en fruktansvärd stank. Man berättade historier om hur larvhoparna kröp in i hus och åt upp dibarnens ögon — förmodligen en överdrift, men ändå tycktes allt möjligt i denna hemska syndaflod av gräshoppslarver.

Strömmen av larver hade sprutat upp från underjorden som lava från en vulkan och plötsligt var den överallt. Folk försökte barrikadera sina hem med plåtar och gamla bräder. Men erövringståget fortsatte och landet kapitulerade sedan alla försök till motstånd hade misslyckats.

Det var naturen själv som proklamerade vapenstillestånd. Som genom ett under frös gräshoppsarmén till stillhet. Larverna slutade äta och satte sig fast på döda kvistar, stenmurar och varje ställe som kunde ge skydd. Där föll de i koma, sedan de hade spunnit in sig i en tråd, som i en vågrörelse nedåt förvandlades till ett kristallhårt skal. Larverna hade försvunnit och i deras ställe hängde puppor liksom bitar av grenar och torra löv och gungade i brisen.

Sedan kom återfödelsens mirakel. Skinnet sprack och de nya gräshopporna visade sig. Först syntes huvudet, sedan frambenen, med vilka den nya varelsen drog sig uppåt. De sköra vingarna spreds ut i solen och vinden och metamorfosen var fullbordad. Efter några slag för att pröva vingarna var de nya flygarna beredda att ge

sig av till grönare fält.

När solen steg på himlen nästa dag hade de nya gräshopporna övergivit sina gamla puppor och samlats i träden och på väggar och murar ovanför marken. De var röda och hängde i tjocka klumpar som såg ut som rått kött. Sedan, liksom på en signal flög alla upp med ett susande och gav sig av som flyttfåglar.

Vi hade genomlidit krisen, men för varje fas i sin utveckling hade gräshopporna minskat i antal. Storken, som araberna kallar *Abu Saas* (hjälpens fader), och andra fåglar gjorde sin plikt. De kunde ses kliva omkring havssovande i denna ocean av insekter, alltför trötta och mätta för att gitta plocka upp en enda till. Kråkorna tog sin ranson och i hönsgården låg hönor och kycklingar platt på marken med krävorna sprängfyllda. Aggulorna hade fått en röd färg och en genomträngande smak, som gjorde dem svåra att äta.

Kolonins fotografiska avdelning hade gjort det bästa av situationen, då vi upptäckt att det var lönlöst att försöka kämpa emot gräshoppsinvasionen. H. L. Larsson var uppe bittida och sent för att dokumentera gräshoppans livscykel i bild. Sedan de olika faserna hade fotograferats togs de till ateljén, där jag lade dem i kloroform och sedan kopierade de exakta färgerna.

Gräshoppsplågan hade ytterligare förvärrat eländet för de stackars människorna i Palestina. Profeten Joels beskrivning år 800 före Kristus stämde exakt:

”Ty ett folk har dragit upp över mitt land, ett mäktigt,

ett som ingen kan räkna, det har tänder liksom lejon och dess kindtänder likna lejoninnors. Mina vinträd har det förött och mina fikonträd har det brutit ned och det har skalat dem nakna och kastat dem undan, vitnade äro deras rankor” (Joel 1:6, 7).

Terrorn

Jamal Pascha hade redan slösat bort det mesta av sina styrkors militära kraft, då britterna började visa större aktivitet öster om Suezkanalen. De tusentals kameler som hade beslagtogs från sina stackars ägare var nu till större delen utspridda på Döda havsslätten, lämnade att dö. De lokala matförråden var tömda ("Vad som blev kvar efter gräsgnagarna det åt gräshopporna upp", säger Joel). Utsvultna människor föll omkull på gatorna och armédesertörer höll sig gömda i garderober och bakom murar i sina hem.

De tyska krigsbulletinerna beskrev framryckningen på Västfronten i Europa, men vad som hände utanför vår egen tröskel visste vi ingenting om. Också rykteskvárnarna hade slutat mala och skrällen tystade alla munnar.

Tyskarna hade börjat ta över. Tyska lastbilar med järnhjul hade kommit i stället för kamelerna. Det var tydligt att det nu var den tidigare översten, numera generalen Kress von Kressenstein som i praktiken var överbefälhavare.

England har aldrig varit så populärt bakom fiendens linjer som hos de arabiska invånarna i Palestina, varav många redan hade bevisat detta med sina liv. Då folk

någon gång vågade tala fritt var det dominerande samtalsämnet: "Hur snart kommer de att vara här?" Tusentals liv hängde på utvecklingen av kriget kring den uråldriga lilla staden Gasa. Ett genombrott skulle rädda tusentals människor från sväldöden och ändå flera från galgarna.

Vi kände inte till var Sir Archibald Murrays armé var, men för första gången visades fångna brittiska soldater upp i Jerusalem. Deras solhjälm var söndertrasade, några hade blivit av med sina kängor och tunikor, de var orakade och rufsiga, det var en sorglig syn. Men fastän avsikten hade varit att förödmjuka dem var det inte många araber som reagerade på det sätt turkarna hade hoppats.

Bulletinerna utfärdades vid den tyske generalens högkvarter och innehöll äntligen något av sanning. Sedan von Kress övertagit befälet hade staden Gasa blivit medelpunkten för de turkisk-tyska styrkorna. Enligt rapporterna hade britterna omringat staden, men en attack den 26 mars hade skickat dem på flykten efter ett relativt kortvarigt slag. Den 17 april attackerade general Murray med mycket större styrkor. Den sydvästliga vinden den eftermiddagen förde krigslarmet ända till Jerusalem. Under två dagar var kanonmullret som musik för våra öron — fältslaget var signalen till Det heliga landets befriande. Sedan kom en olycksbådande tystnad och allt hopp krossades. Förstämningen präglade allas ansikten. För våra effendi-grannar betydde det som

skett, ett brittiskt nederlag, att den grymma förtryckaren skulle dra till rännsnaran ännu hårdare och att allt hopp var förlorat. Muslimska inbördeskrig hade utkämpats tidigare, men det här var första gången som ett muslimskt folk hade litat till en kristen armé för att räddas från sina muslimska bröder, turkarna. Araberna i Palestina hade ingen anledning att vänta sig att de skulle förlora sitt hemland och sina elementära rättigheter till självbestämmande som tack för detta helhjärtade samarbete.

General Murray gav upp den ena segerrika positionen efter den andra ”på grund av felaktiga informationer från brittiska befälhavare”. Resultatet var att Palestinas folk tvingades uthärda det yttersta elände under ytterligare ett år och tio månader. Jamal kände sig nu säker och tyskarna inkräktade inte på hans diktatoriska regemente. Von Kress kunde sola sig i glansen av en seger som krävt 2 000 brittiska offer i döda, sårade och fångar, medan den tituläre överbefälhavaren använde sin energi åt att krossa det som hade kunnat utveckla sig till ett allmänt arabiskt uppror i Syrien och Palestina samtidigt med revolten i södra Arabien, som redan hade startat under ledning av emiren Faisal och överste T. E. Lawrence.

Britterna hade återvänt till Kanalen och från tyska källor fick vi veta att läget på Västfronten i Europa gjorde det omöjligt för engelsmännen att skicka flera trupper till Egypten.

Arabernas värsta farhågor, då deras enda ”allierade” — britterna i Egypten — nu hade dragit sig tillbaka, besannades snart i både Palestina och Syrien. Ingen vågade ens fråga vart deras ledare hade försvunnit, förrän de fick se dem hängande i galgarna. År 1915 och 1916 svepte en våg av ”panturkianism” genom imperiet och man började deportera massor av icke-turkiska element, som fanns innanför de turkiska gränserna. De värsta grymheterna drabbade de armeniska undersåtarna. Av 1 700 000 armenier massakrerades 600 000 utan förbarmande och resten togs från sina hem och lastades som kreatur på gamla boskapsvagnar för transport till Aleppoområdet i Syrien. Hur många kroppar som kastades av under vägen kommer aldrig att bli känt. Jamal Pascha var säkert inte ensam ansvarig för deporteringen, men Enver och Talaat lämnade åt honom att göra med flyktingarna som han ville. Några sökte sig till Jerusalem. Ingen av dessa flyktingar sågs någonsin tigga eller antasta någon, men den amerikanska hjälporganisationen, American Near East Relief Society, måste ha räddat tusentals liv. Det var i arabiska länder som dessa kristna flyktingar gavs asyl och tilläts bygga upp sina liv på nytt. När brydde sig den kristna världen ens om att erkänna denna handling av broderskap?

År 1916 var landet nästan oigenkännligt — sädesåkrarna, trädgårdarna, vingardarna, olivträden — allt hade förstörts. Svälten var katastrofal. Manga livsmedelshandlare hade stängt sina butiker. Varje fa-

milj hade bommat för dörrar och fönsterluckor för att försöka livnära sig på den säd, de torkade fikon och den olivolja de hade sparat, innan gräshopporna kom.

Tyfusepidemin rasade. Liken lades på skottkärror och fraktades bort från gatorna. En morgon låg tre små barn bredvid sin döda moder på gatan mitt emot Kolonin. Innan febertoppen hade passerats hos en tyfussjuk kunde bara en läkare avgöra om patienten var död. En granne berättade för oss att han vaknat bredvid en hög lik, som just skulle brännas, och bara hade tillräcklig kraft för att krypa därifrån.

I detta mörker fanns bara en ljuspunkt: *It-tikieh*, ett muslimskt soppkök, som hade distribuerat en mörk soppa av linser och bönor under nästan tusen år. Rika familjer gav en del av sina tillgångar till halvprivata muslimska institutioner, som gav ett gratis mål mat om dagen till dem som bad om det. Liksom många tyranner före honom hade Jarnal inte vågat röra denna fond. Nu bad borgmästaren, Hussein Effendi el-Husseini, Kolonin att ta hand om matdistributionen. Köerna var långa och myndigheterna menade att det var bra om en neutral institution, som redan hade folkets förtroende, kontrollerade fördelningen. På det sättet fick Kolonin också en möjlighet att återgälda den stora skuld Spafforditerna haft till araberna alltsedan sin egen fattigdom på 1880-talet.

Det var Kolonins systrar som trotsade tyfusrisken och turades om att distribuera maten i denna urgamla

muslimska välgörenhetsorganisation.

Kolonin tog också en del egna initiativ för att hejda svälten. Många soldater i uniform stannade vid Kolonin och bad om mat — de hade inte fått annat än stenhårda brödlimpor att äta. Nästan allt det vete, som fanns kvar i landet efter det att gräshopporna förstört skörden 1915-16, hade beslagt tagits av militären och bakats till limpor, eller *bakusmat* som turkarna kallade dem. Men stora kvantiteter av detta bröd hade möglat och måste kastas. Vi fick nu tillstånd att samla upp detta oätliga bröd att användas som svinmat. Men de bästa limporna sorterades ut, blöttes i rent vatten och bakades om i Kolonins ugnar. Kolonin beslöt att sätta upp även ett eget ”soppkök” och delade varje dag ut hundratals portioner till stadsborna.

Militärsjukhuset

Nästan ett år hade förflutit, sedan general Murrays kanoner hade tystats vid Gasa. Nu sågs tecken till att en ny brittisk offensiv höll på att förberedas. Några brittiska krigsfångar marscherade genom Jerusalem och fler och fler turkiska sårade anlände.

Strax efter krigsutbrottet hade turkarna plundrat de utländska sjukhusen på alla deras instrument, som tagits till fältsjukhusen i öknen. Konsekvensen av detta var att Jerusalem nu saknade möjligheter att vårda de sårade och tyfussjuka. I april 1917 var det inte längre något tvivel om att stora brittiska styrkor gått in i öknen. Turkiska sårade fyllde sjukhusen och Jamal visste att han inte kunde få frivilliga araber att hjälpa till, hur svår situationen än blev.

Den 6 april kom en kurir från Jamal Paschas högkvarter till Kolonin, som ombads att skicka representanter till en överläggning. Det var naturligtvis detsamma som en order. Spaffords for dit och mottogs av Jamal som sade: ”Jag frågar er om ni är villiga att öppna de utländska missionssjukhusen och överta ansvaret för all sjukvård i staden.”

Kolonin svarade omedelbart ja. Jamal fortsatte:

”Tidigt i morse informerade mig regeringen om att

Amerika hade förklarat krig. Vill ni fortfarande göra dessa tjänster, fastän ert land är i krig med oss?”

Det fanns bara ett svar på det — Spaffords sade ja och Jamal uttryckte sin tacksamhet. Hemma väntade medlemmarna ängsligt på besked. De amerikaner som var i värnpliktsåldern hade varit rädda för deportering till de ökända krigsfängelägren i Anatolien, varifrån ingen någonsin kommit levande. Nu kunde de andas ut.

Inte en enda medlem av Kolonin hade sjukvårdsutbildning — församlingen hade ju varit motståndare till allt som hade något samband med medicinsk vård. Genom åren hade Kolonin blivit en integrerad del av Jerusalem, trots att den var kristen. Men att skadade turkar och brittiska krigsfångar nu överlämnades i Kolonins vård utan någon inblandning alls från de turkiska makt-havarnas sida var ändå något av ett mirakel.

På det sättet startade Kolonin ett frivilligt arbete, som pågick under åtta månader, och drev sex militärsjukhus i tidigare hotell, kloster och sjukhus. Vi hade en karantänstation, där alla skadade turkar och araber från Sinai-fronten passerade. Kolonin lämnades stöd från myndigheterna. Turkarna gav oss — svenskar och amerikaner — allt de kunde undvara och när det tog slut på lysolja, medicin, bomull och bandage slet vi sönder gardiner till bandage, använde mjukt papper i stället för bomull och brände vaxljus och stickor att värma vatten över.

Med bistånd av några av de äldre arabiska läkarna

delade vi upp oss i medicinska patruller och förberedde oss för arbetet så gott vi kunde. Vad vi emellertid inte var förberedda på var de skadades tillstånd, då de anlände till mottagningsstationen. De hade fraktats genom öknen på kameler till Beerseba och sedan vidare med den ytterst långsamma järnvägen. De flesta hade försökt förbinda sina sar själva och när vi tog bort bandagen visade sig såren vara fulla av mask. Några av de skadade låg i koma och alla var så fulla med löss att de först måste läggas på en stenhäll, där vi skar bort uniformerna.

Det kom fler varje dag och varje dag lyfte vi och bar de skadade. Så snart vi fick tillfälle slet vi av oss våra kläder och kokade dem för att döda lössen, som spred tyfus. Fem av våra medlemmar fick ändå sjukdomen och det tog månader, innan de tillfrisknade. Några tapgade allt sitt hår och det verkade som om sjukdomen angrep alla inre organ.

Ån en gång hörde vi kanonmullret, men nu visste vi att briterna hade en stor armé. Vi fick in soldater med färska sår. De flesta var anatoliska turkar — de arabiska truppena deserterade i stora grupper till briterna.

Vid sjukhuset försökte vi få våra arabiska vänner att hjälpa till. Den vanliga ursäkten var att de inte ville tas tillfånga tillsammans med turkarna, då briterna anlände. En dag råkade vår vän slaktaren, Haj Ishak, passera och vi övertalade honom att ge oss ett handtag. Han var över 1.80 lång, trygg och vänlig, och vi räknade

med att han i varje fall inte skulle påstå att han inte tålde se blod. Men när han såg det första bandaget tas bort föll han omkull som en timmerstock — denne man som i årtal hade slaktat minst 50 getter och får dagligen. Vi fick tag i honom i sista minuten och när han kvicknade till sa han: ”Ni förstår., jag tål inte att se *mänskligt* blod.”

Då antalet sårade ökade tog våra förråd slut. Vi hade ingen annan belysning än solen och bara en enögd läkare att sköta operationer. Han pekade på de svullna, missformade lemmarna hos de sårade och ropade åt oss: ”*Pansman effendi* (herr sjukvårdare) skär bort det, skär bort det!” Högen av avsågade lemmar på gården liknade en vedtrave. Men få av patienterna överlevde.

Vi hade besök av Jamal Pascha och andra turkiska myndighetspersoner, som alla uttryckte sin belåtenhet över vad som åstadkoms under de ytterst svåra omständigheterna. Men en dag kom en delegation av tyska officerare och vi luktade omedelbart bekymmer. De motsatte sig att amerikaner skötte turkiska och brittiska skadade och krävde hos Jamal Pascha att få ta över både sjukhuset och Kolonins byggnader. Den turkiske guvernören Izzat Bey avstyrde det hela. Han tillkallade en delegation från Kolonin och gav dem en av krigets klassiska förklaringar;

”Vad tyskarna egentligen är ute efter är Kolonins svin, kor och hästar, i första hand svinen. Det som startade det här kriget var svinen. Serbien är ett svinuppfödande land och Österrike behövde deras svin, det var därför

österrikarna gick till angrepp. Nu har jag sagt åt tyskarna att de kan få era svin, men ingenting mera. Så när de kommer ska ni låta dem ta svinen och ge sig iväg.”

Tyskarna kom med sina militärlastbilar och tog 21 feta grisar. Vi hörde aldrig något mera hot om förvisning.

Då kriget kom allt närmare var det tydligt att turkarna beredde sig för att uppge Den heliga staden. Vi fick order att förbereda de skadade, som kunde gå med eller utan kryckor, för transport till Nablus eller Jeriko. I takt med att de evakuerades kom emellertid nya skadade. Det var november och nätterna var kalla och fuktiga och det var inte många som överlevde.

Under en vecka såg vi bergstoppen Nebi Samwil med en moské och en minaret beskjutas av det brittiska artilleriet. Sedan röken efter varje salva klarnat såg vi den vita minareten som en mast i en storm. Men då den svarta röken en gång försvunnit var minareten borta. Med kontrollen över denna bergstopp, bara omkring tio kilometer från Jerusalem, dominerade det brittiska artilleriet hela området.

Den kvällen kom de sårade till sjukhuset direkt från slagfältet, ånga av dem utan rockar och skor och halvt ihjälfrusna.

8 december 1917

Det var den sista dagen i en påfrestande vecka vid sjukhuset. De gamla myndigheterna hade redan försvunnit och inga nya makthavare hade ersatt dem. Izzat Bey, civilguvernören, hade gett sig av till Jeriko i Kolonins vagn, som vi ställt till hans förfogande med hästar och kusk som en erkänsla för det remarkabla stöd han gett Kolonin mot de tyska kraven.

Fastän turkarna av allt att döma insett att de skulle förlora Den heliga staden hade en order kungjorts tidigt på dagen med innehållet att de ämnade slåss ”gata för gata till sista man”. Men Jerusalem var i verkligheten en död stad.

Vid sjukhuset började dagen på samma sätt som den föregående slutat: med jämmer och skrik på hjälp från över 200 svårt sårade. Nu gav också den siste läkaren sig av och hela ansvaret för patienterna lämnades till Kolonin. Det var inte mycket vi kunde göra och med tanke på risken för artilleribeskjutning gav sig de flesta av oss hem för att vara tillsammans med sina familjer. Vi var sex ogifta som stannade, bland dem jag och min blivande hustru. Vi kunde åtminstone försöka ge någon lindring. Vi hade lärt oss en del turkiska och vi kunde kanske uppfylla de sårades sista önskningar, vilket öde

som än stod i beredskap för oss. Och vi hade tre brittiska krigsfångar, som vi gömt undan i ett särskilt rum, sergeant Garwood, korpral Barwick och menige Taylor. Vi hade bestämt oss för att överlämna dem till deras kamrater i Londonregementet.

Hela dagen letade sig sårade till det sista sjukhus som fanns. Vi kunde åtminstone ge dem sängar att ligga i. Nära solnedgången hade den siste patienten tagits om hand och dörrarna stängdes för natten. Vår enda uppgift var nu att försöka hålla ett par lampor med sesamolja brinnande till gryningen.

Då natten föll fylldes rummen av människors jämmer. De var alla kraftiga anatoliska turkar, som hade måst bäras bort från slagfältet. Deras rop på ”Morfin, morfin” kunde vi bara besvara med en kopp vatten — vårt medicinförråd var för länge sedan slut.

Kl 22.30 hördes en häftig artillerisalva, så nära att den måste ha varit i utkanten av staden. Var det ett preludium till de gatustrider som kunde väntas? Nej, skotten tystnade lika plötsligt som de startat.

Nästan exakt vid midnatt hördes ljudet av hästhovar och trampet av tunga kängor från Jaffaporten, och från balkongen över Davidsgatan kunde vi skimra en officer till häst, följd av ett kompani till fots. I stället för att fortsätta längs gatan stannade gruppen, officeren steg av hästen och gick uppför vår lilla gata till huvuddörren. Jag hade ingen föreställning om vad som kunde hända. Sedan hördes en olycksbådande ljudlig knackning på

dörren. Jag sprang nerför trapporna och ropade på arabiska att de inte skulle väcka hela sjukhuset. Då jag öppnade möttes jag av en ståtlig turkisk officer som talade franska och med ett vänligt leende sade att han hade kommit för att hämta tre av sina skadade subalterner, som hade tagits dit tidigare under dagen. Han frågade artig om vi skulle vilja klä dem så snabbt som möjligt. Sedan gav han oss följande information:

”Artillerielden ni hörde för en halvtimme sedan var bara ett knep för att dölja vår reträtt. I morgon bitti kommer det inte att finnas en soldat kvar här, när britterna marscherar upp för det slag de väntar sig innanför murarna.”

Han berättade att han och hans kompani var de sista turkar som lämnade staden och att britterna skulle bli förvånade då de upptäckte att de kunde marschera in utan motstånd. Detta var ju de allra bästa nyheter vi kunde ha väntat oss. Men det var bara vi på sjukhuset som visste vad som var att vänta och vi kunde inte meddela oss med någon eftersom de få telefonledningar som fanns hade skurits av.

Så snabbt vi kunde klädde vi på de tre skadade turkarna och lämnade över dem med kryckor och bårar. ”Vi ger oss av genom Sionporten och ner till Jeriko. *Tcheckeradarum* (jag tackar er)!” sa officern, steg till häst, ledde sina män så tyst han kunde genom de ekande tomma gatorna och försvann i mörkret.

Jag kommer alltid att minnas denne högt kultiverade

officer. Då jag stod där och såg efter honom tänkte jag på att han ju hade Den heliga stadens öde helt i sina händer. Han hade kunnat plundra och bränna, stjäla de ovärderliga skatterna från de heliga platserna — ingen skulle ha kunnat hindra honom och hans män. Minnet av honom står i skarp kontrast till allt det elände och de grymheter som hade vållat floder av blod på samma gator vid de oräkneliga tillfällena, då Jerusalem hade bytt härskare. Då han förde den sista truppen av soldater bort från staden hade hans sista ord till oss varit: ”*Tcheckedarum*” — och en epok var slut, efter 400 år kunde staden gå över från turkar till briter över natten utan att ett enda skott lossades.

Det var en underlig slump att trots Jamal Paschas pampiga högkvarter, den militära staben och de civila kontoren i det som en gång var Pontius Pilatus romerska högkvarter låg ändå det slutgiltiga högkvarteret nu i ett nödsjukhus. Dit hade Hans excellens, hans stabsofficerare och den turkiska civila ledningen kommit under det turkiska våldets sista dagar och innan de flydde hade de anförtrott de sista av sina landsmän i den svensk-amerikanska Kolonins vård. Och ansvaret för militärsjukhuset under denna sista natt av turkiskt välde hade tre svenskar och tre amerikaner. Vi var den sista ”turkiska” administrationen i Jerusalem, vi avslutade 400 års turkisk ockupation av Den heliga staden. Vad skulle Suleiman den store ha sagt om det?

9 december 1917

I den tidiga gryningen gick jag ut på balkongen för att övertyga mig om att de upplysningar vi fått av den turkiske officeren verkligen var sanna. Jag såg inga uniformerade män, bara några araber som betedde sig som om det varit en helt vanlig dag.. Brödförsäljaren kom ut ur mörkret på Davidsgatan. Två smutsiga turkiska eftersläntare med gevär kom in genom Jaffaporten och fick syn på honom. En av dem lyfte brödfatet från hans huvud, satte det på ställningen och båda två fyllde sedan sina fickor med de små runda bröden. Inte ett ord växlades. De hängde åter bössorna på axeln och marscherade nerför gatan. De kunde ha rånat vem som helst av dem som var på gatan, men de gick tysta vidare och mumsade på brödet.

Då de första solstrålarna bröt fram bestämde jag mig för att gå hem och rapportera hur Den heliga staden förskonats från gatustriderna. Vi kunde ändå inte göra något på sjukhuset annat än vänta på de brittiska styrkorna. Vi hade bokstavligen uttömt alla våra resurser.

Jag gick gatan förbi det latinska patriarkatet mot Nya porten, men mötte bara två nunnor på väg till kyrkan. Vid Nya porten syntes tydliga tecken på turkarnas flykt natten innan. Den branta sluttningen mot Notre Dame

var full av telefonledningar, som hängde som spindelnät över den gytta som bildats av ett lätt regn. Jag tvingades leta mig fram i röran som en skyttel i en vävstol. Då jag fortsatte genom Musrarakvarteret såg jag fortfarande inte ett livstecken. Jag stannade vid Vesters hus på Nablusvägen och ringde på klockan. Där fanns Spaffordgruppen och jag berättade för dem att turkarna hade gett sig av. Det blev naturligtvis stor glädje och medlemmarna började sjunga hymnen: ”Prisa Gud från vilken alla välsignelser flödar”.

Dörrklockan ringde då på nytt — utanför stod Hussein Effendi, stadens borgmästare, med omkring ett dussin unga män, släktingar och grannar. ”Säg till mor”, sade han och menade förstås fru Spafford, ”att jag ger mig av till Schejk Badr för att överlämna staden.” Därpå gav han sig av med sina kamrater. Det har påståtts att han kom in i huset och deltog i lovsången, men det är rena fantasier: borgmästaren hade bråttom att ge sig iväg och skulle för övrigt ha gjort sig skyldig till kätteri om han, i egenskap av muslim, hade prisat ”Fadern, Sonen och den Helige ande” — och hans engelska var perfekt.

Jag gick ner till Stora huset för att meddela dem nyheterna. Det moln som hängt över oss i tre och ett halvt år hade lyfts som genom ett under, våra vedermödor och bekymmer hade försvunnit som sommarens dimma och ”Nya Jerusalems” tidevarv randades — det var så vi tänkte då.

Jag var fast besluten att se så mycket jag kunde av

detta historiska tillfälle och gav mig tillsammans med min fotografkollega H. L Larsson och en ung medhjälpare, som bar fotoutrustningen, till den punkt på Jaffavägen som kallades Schejk Badr (fullmånens helgon). Staden låg fortfarande livlös. Då vi närmade oss Schejk Badr stod borgmästaren där med två vita flaggor, gjorda av lakan från det italienska sjukhuset, som Kolonin också haft kontrollen över. Mitt emot honom stod två brittiska sergearter — Hurcomb och Sedgwick från Londonregementet — och försökte översätta det kapitulationsdokument som skrivits på arabiska på uppdrag av den avgående guvernören Izzet Bey. Borgmästaren berättade senare för oss att han inte visste om de var meniga eller officerare. Men sergearterna förklarade att de inte hade befogenhet att acceptera några dokument utan väntade på sina högre befälhavare, medan de stod beredda med sina gevär.

Britterna erkände senare att de blev fullständigt överraskade av turkarnas plötsliga reträtt och att de ända till detta ögonblick väntade sig en strid om Den heliga staden. Efter ungefär 15 minuter kom kapten F. R. Barry från kungliga fältartilleriet upp bakom en terrass och borgmästaren försökte förklara sitt ärende, men fick åter beskedet att han måste vänta på högre officerare. Därefter kom ett artillerikompani under ledning av överstelöjtnant Baily. Borgmästaren stod fortfarande med sitt kapitulationsbrev, som ingen ville ta hand om. Överstelöjtnanten talade med oss och borgmästaren på engel-

ska och tycktes mycket belåten över att turkarna inte tänkte bjuda motstånd. Den militära underrättelsetjänsten hade tydligen råkat ut för ett fullständigt sammanbrott — det hade nu gått mer än tolv timmar sedan jag rapporterade turkarnas reträtt till våra medlemmar.

Till slut kom en brigadör ridande på en gammal arméhäst — vi fick senare veta att han var generalbrigadör Watson, kallad ”Windy Watson” i indiska armén. Han hade upprättat sitt högkvarter i byn Kolonia och då han hörde att borgmästaren väntade på honom hade han fått tag på en artillerihäst och gett sig av över kullarna — turkarna hade sprängt en bro och han kunde därför inte komma fram med sin bil.

General Watson lyssnade, medan Hussein Effendi översatte innehållet i brevet. De två vita flaggorna, som satt på kvastskäft, gjordes fast på en mur vid vägen och borgmästaren gick sedan bredvid den beridne brigadören till Wallachs sjukhuset i närheten. På sjukhusgården läste Hussein upp det formella kapitulationsbrevet och överlämnade det till brigadör Watson, som hade satt sig i en stol, omgiven av sin stab. Då generalen passerat en av flaggorna hade han slitit den till sig, rullat ihop den och överlämnat den till sin adjutant.

Vi skyndade tillbaka till mörkrummet för att framkalla de filmer vi hade exponerat under ceremonin, men då vi var i färd med att snabbtorka negativen hörde vi att ytterligare en ”kapitulation” skulle ske. Det var divisionsbefälhavaren general John O’Shea, som för-

sökte arrangera den på order av överbefälhavaren general Allenby. Då han fick veta att hans underordnade brigadör redan hade stulit denna show greps han av ilska och beordrade borgmästaren att göra om alltsammans. Men det var för sent, denna pantomim slutade i fiasko.

Vid tvåtiden på eftermiddagen hade vi kopierat en fin uppsättning ”kapitulationsbilder”, som vi hoppades kunna sända till vår representant på Fleet Street i London, Harold Stepstone, med militärpost. Vi trodde general Shea skulle bli mycket nöjd med resultatet. Men i stället kom den hetsige irländske divisionschefen stormande ut genom en dörr som en tjur i en porslinsbutik och gav oss order att förstöra både bilderna och negativen.

Vi tog saken under övervägande. Enda möjligheten för oss att få bilderna till London var genom militärposten. Kanske, tänkte vi, skulle general O’Shea i besvikelsen över att ha gått miste om krigets höjdpunkt ändå låta oss skicka den bild vi tagit av de två sergianterna, som först mötte borgmästaren. Vi fick slutligen det tillståndet och på det sättet bevarades det enda foto som finns av detta historiska tillfälle.

Men vi hörde senare att generalbrigadör ”Windy” Watson hade ”bannlysts” av general O’Shea och skickats till den minst eftertraktade posten i den indiska militärtjänsten.

Medan generalerna grälade om vem som hade befo-

genhet att motta stadens kapitulation kom en ensam obeväpnad officer genom Jaffaporten. Det var divisionsöverläkaren överste Layton från Guy's sjukhus i London. Han visste att tyfusedepidemin fortfarande härjade i Jerusalem och ville själv bilda sig en uppfattning om situationen. Han var med säkerhet den förste brittiske officer i general Allenbys armé som kom in i Den heliga staden. Han kontaktade vår sjukhusstab vid Jaffaporten, såg de tre brittiska skadade, lovade att skicka medicinsk hjälp senare under dagen och att han tidigt nästa dag skulle evakuera alla våra skadade.

Så slutade den nionde dagen av december nittonhundrasjuttion.

Överste Layton tog befälet över sjukhuset. Han var barsk och sammanbiten och hade ingen tid att förlora. På eftermiddagen den 10 december hade ett antal lätta Fordlastbilar kört fram på gatorna runt sjukhuset för evakueringen. De hade kommit med general Allenbys styrkor från Suezkanalen.

Ännu var det knappast någon jerusalemit som visste vad en "Ford" eller för den delen vad en bil var för något. Nu kom de segerrika britterna åkande i dem, åtminstone officerarna och de sårade. Visserligen hade engelsmännen lagt ut en järnvägslinje, då de ryckte fram från Suezkanalen, men förmodligen hade ingenting betydelse så mycket för segern som T-Forden. Det var Forden som gjorde det möjligt för armén att sprida sig i alla riktningar. Fastän bilen var lätt sjönk dess hjul visserligen djupt ner i sanden, men man hittade en lösning på det problemet: vanligt hönsnät. Två parallella rullar hönsnät lades ut i sanden och på dem kunde en bil ta sig fram 10 till 15 gånger så fort som en kamel. Under många år efter kriget användes dessa enkla hönsnätsvägar för trafiken mellan Jerusalem och Kairo.

Nu tog vi bärarna från bilarna och lyfte upp de skadade på dem. Stentrapporna hade blivit så impregne-

rade med sesarnolja att det var farligt att gå på dem. Dr Layton skrek hela tiden ut sina order till oss, som om vi hade varit hans underlydande. Han hade naturligtvis ingen aning om hur nära fullständig utmattning vi var. Då jag lyfte upp en bår i axelhöjd för att kompensera för den branta trappan halkade jag en gång och föll raklång på ryggen. Den stackars skadade for rakt över mig utför trappan. Jag kom kvickt upp och väntade på ett rytande från vår nye chef, men den gången sa han bara: ”Plocka upp honom”.

Då dagen var slut hade vi levererat alla de skadade turkarna till de brittiska bilarna och visste att även om deras chanser att överleva fortfarande var små, sa hade de ändå ökat avsevärt. Vi hade hållit det löfte vi gav Jamal Pascha samma dag som Förenta staterna gick med i kriget: ”Vi är beredda att tjäna mänskligheten.”

Två dagar efter ”kapitulationen” kom general Allenby i bil till stadens västra ytterområden, stannade där de vita flaggorna hade markerat det historiska tillfället och red sedan till häst genom gatorna. Vid Jaffaporten steg han av och gick in i Gamla staden till fots, följd av sin stab. Förmodligen hade britterna aldrig tidigare erövrat ett land vars invånare var vänligt inställda till 100 procent. För araberna betydde det befrielse efter 400 års slaveri. Men för judarna betydde det en seger för sionismen .

Med tanke på tyfusrisken fick de brittiska soldaterna order att hålla sig borta från Gamla staden de första da-

garna. Där startade plundring i stor skala, men utan våldsamheter. Arabkvinnorna bar bort allt det turkarna hade lämnat kvar — tomma fotogendunkar, korrugerad plåt, taggtråd, ruttnande mat, trasiga uniformer och skor. Men värst av allt var att de bar bort sängar och madrasser från de sista sjukvårdsstationerna. De var fulla med löss och nedsmittade och de skulle ha bränts upp.

Inte förrän omkring en månad senare kom de första grupperna av brittisk militär för att beskåda de heliga platserna och senare kom mängder av soldater med fickorna fulla av pengar. Det dröjde inte länge förrän stadens ekonomi åter blomstrade. Araberna tog ägg och kycklingar till lägren och återvände inte bara med silver utan också med köttkonserver, te och socker. Välstandet återvände och folk dansade av glädje. Jerusalem har sällan, om än någonsin tidigare, upplevt en så glädjeric tid och kommer förmodligen aldrig att göra det igen. Ras, religion, ålder, hälsa eller sjukdom spelade ingen roll — alla samlades i en explosion av tacksamhet: *al-Hamdulillah, al-Hamdulillah* (prisa Allah) var på allas läppar. Den väldisciplinerade brittiske soldaten var som en rik onkel, som köpte småsaker, vykort, radband och öppnade sin hand full av silver och lät säljaren ta för sig vad han ville. Nästan över en natt blev engelska det officiella spraket och turkiskan glömdes.

I Kolonins butik dammade vi av hyllorna och upplevde en köprush utan like, då grupper av ”Tommiess

betalade rundhänt för det som fanns kvar sedan turismens tid. Allt som det stod "Jerusalem" på gick åt. De olivträsnidare vi kunde hitta engagerades på nytt med stor brådska. Pärlemormakarna i Betlehem fick stora order. Urgamla olivträd föll på nytt för yxan och sågades upp till virke för snickare och konsthantverkare. Antikhandlarna återuppstod ur gravar och utgrävningar.

Dagen efter jul ordnade Kolonin en mottagning för general Edmund Allenby och hans stab. Alla medlemmar bidrog till att göra detta tillfälle till en av de mest minnesvärda händelserna i Kolonins historia. Stämningen var god. Festen hade pågått en stund, middagen var över och några av de unga flickorna underhöll med en dansuppvisning, klädda i stjärnbanerets färger och med frihetsgudinnan som centralfigur, då plötsligt ett dån av kanoner skakade byggnaden som en åskknall. Överbefälhavaren och hans stab gav sig skyndsamt iväg. Var det verkligen så att den brittiska krigsledningen hade varit ovetande om att en stor turkisk attackstyrka fortfarande fanns bland kullarna strax norr om Jerusalem?

Kanonmullret pågick i två timmar och när det sedan blev tyst kunde vi konstatera att de brittiska styrkorna i varje fall fanns kvar på Skopusberget.

Nästa morgon, den 27 december, kom bud från general Sheas högkvarter med begäran att vi skulle komma och ta bilder på slagfältet. Larsson och jag for norrut på Nablusvägen till byn Shaafat, där vi stoppades. Ett stycke längre bort mötte vi bårbärare och på ett fält låg döda

turkiska soldater tätare än vi någonsin sett tidigare. Några höll fortfarande krampaktigt i handgranater av tysk typ eller gevär med påsatta bajonetter. Begravningstrupperna berättade att de hade räknat över 500 döda i "Ilderim"-bataljonen, som hade bjudit briterna det hårdaste motståndet sedan Gallipoli. Det var också faktiskt så att en del av den turkiska elitkåren, "Blixtbrigaden", som år 1915 slagit tillbaka en brittisk styrka i den europeiska delen av Turkiet, hade satts in i Palestina med sin befälhavare Mustapha Karnal Pascha. Attacktrupperna fick order att försöka göra ett genombrott genom general Allenbys linjer. Men det hade varit förgäves: det brittiska artilleriet hade mejat ner dem som stjärklar på ett majsält här vid kullen Nob., dit David fört Förbundsarken 1 000 år före Kristus och där han och hungrande män hade begått helgerån genom att äta det syrade brödet efter att ha slagit ner filistéerna på samma sätt som general Shea nu hade massakrerat turkarna.

I början av januari 1918 hade briterna avancerat ungefär 40 kilometer norr om Jerusalem. En halvmilitär administration inrättades i Augusta Victoria Stiftung, där Jamal Pascha hade haft sitt högkvarter. Några veckor senare kom generalernas döttrar för att hälsa på sina fäder och det tyska "palatset" blev ett centrum för sällskapslivet i hela provinsen. Då Kolonins unga män utmanades till tennismatcher av de brittiska officerarna och gav dem så gott motstånd vi kunde, var det som om

vi hade gått igenom en metamorfos: vi hade hamnat i en idyllisk, fredlig värld, som vi inte trott existerade. Det var som om vi hade blivit födda på nytt.

I det avgörande slaget om Palestina berördes knappast Jerusalem, inte förrän de långa raderna av turkiska krigsfångar marscherade genom gatorna på väg till lägren i Egypten. Det stora slaget vid Harmagedon (Megiddokullen), som bibellärde och siare genom århundradena har beskrivit som den ”slutgiltiga striden” mellan gott och ont, ”vunnet med svärdet av honom som sitter på hästen”, vanns i verkligheten av general Allenby, en kavalleriofficer, även om det är troligt att han ledde sina trupper från ett motorfordon och via fälttelefoner och inte med sitt svärd medan han satt till häst. Genom att tränga genom Megiddopasset på Karmelbergets östra del omringade general Allenbys vänstra flank de turkiska arméerna i Nablusområdet.

Under de nio månader som den brittiska ockupationen pågick reste sig södra Palestina. Nya hus byggdes i askan, skolorna öppnades på nytt, också för de fattiga. Arabiska landägare fick fabulösa summor för sina landområden, i synnerhet de sandiga markerna runt Tel Aviv. Vad gjorde det att de som köpte marken mest var judar — landet var ju brittiskt?

Fastän de hade 95 procents majoritet gjorde araberna på den tiden inget anspråk på att få bilda en egen stat. Efter 400 års förtryck under turkarna var de nu fullt tillfredsställda med att lyda under ett rättvist och neutralt

Storbritannien. Men de fem procenten sionister använde alla tänkbara propagandamedel för att sprida uppfattningen att Palestina var *Eretz Israel*. De ville inte veta av några palestinska skolor, där arabiska och judiska barn kunde sitta sida vid sida, de dödade det embryo till ett förenat Heligt land, som fanns.

Men år 1919 började de palestinska araberna inse att de var utsedda till ”offerlamm”. Varje dag såg de sina rättigheter i sitt eget land vittra sönder genom den ökande judiska immigrationen. Underjordiska sionistiska terrorgrupper hade börjat lägga upp vapenförråd, till och med i synagogorna. Inte ett år hade gått efter general Allenbys triumfatoriska intag i Jerusalem då det första arabupproret utbröt i Gamla staden. Det tog formen av ett anfall mot den judiska befolkningen innanför murarna.

Då kriget var slut och de brittiska soldaterna reste hem lämnade de efter sig tusentals fallna kamrater. Det talades redan om att de hade offrat sina liv förgäves i ett krig som inte avgjorde någonting utan i stället bara hade betytt inledningen till den långa rad av krig som skulle följa. Ändå var det så att de brittiska soldaterna hade gjort mera i Palestina för att utplåna rasistiska och religiösa fördomar än alla missionärer åstadkommit under ett århundrade. Men 1919 inrättades så ett politiskt system, präglad av mera falskhet, lömskhet och split än Det heliga landet väl någonsin bevittnat. Det brittiska mandatet.

År 1924 var de ”sju feta åren” över i Palestina. Mot-

sättningarna skärptes mellan de fyra inblandade parterna: judar, araber, Storbritannien och Nationernas Förbund. Hädanefter skulle de aldrig kunna nå någon enighet. Vad ”mandatet” egentligen var visste ingen och ingen ägnade det heller något större intresse, allraminst briterna. Var dess auktoritet började och slutade var det inte heller någon som visste. Den enda påtagliga makten var den så kallade ”Jewish Agency” (Judiska byrån), som hade emissarier i London, Genève och Washington.

De judiska och arabiska byråerna hade uppfunnits av mandatmakten i ren desperation för att ge ett sken av att de båda parterna hade ett inflytande, att de alltså hade proportionell representation i regeringsmakten. Men detta var ingenting annat än humbug. Det förekom aldrig ett parlamentariskt val i Palestina och detta av den enkla anledningen att den överväldigande arabiska minoriteten annars skulle ha kvävt sionismen, som Storbritannien redan hade fattat ståndpunkt för, i dess linda.

Med undantag för ett århundrade av korsfararvälde hade Palestina varit arabiskt i 1 300 år, till och med under de 400 åren av turkiskt välde. Araberna var där innan Abraham kom som ”illegal immigrant” från sitt hemland Ur i Mesopotamien. Bland araberna fanns också 100 000 kristna araber, som hade försvarat kristenhetens heligaste platser och vidmakthållit sin tro under 1 600 år.

Från 1918 till juli 1922, då Förenta Nationerna erkände det brittiska mandatet, beräknas 65 000 judar ha

invandrat illegalt. 1 augusti 1920 hade 16 500 judar fått ”officiella” inresetillstånd utan de palestinska arabernas godkännande. 1933 utfärdades 30 000 inresetillstånd, 1934 42 000, 1935 61 000. Men dessutom landade tusentals illegala invandrare på sandrevlar och stränder. Det blev sedan en nedgång och år 1935, då Mussolini invaderade Etiopien, var det för första gången flera judar som lämnade Palestina än som anlände. I och med Hitlers maktövertagande i Tyskland ökade så den judiska invandringen på nytt.

Plötsligt och oåterkalleligt ändrade Palestina karaktär — jag kunde inte längre känna igen det land jag växt upp i. Före 1914 skulle Jesus själv ha kunnat hitta till Jerusalem längs Oljebergets steniga väg till Lasarus hus, Marta och Maria. Med undantag för Omarmoskén, som hade kommit i stället för Herodes tempel, skulle han ha kunnat se ut över en stad som knappast förändrats sedan han grät över den. Landet var som en reliefkarta över Gamla och Nya Testamentet. Men på mindre än tio år förvandlades det nu av ”skyskrapor”, stora block av hyreshus, breda gator.

Skidfärden

De ortodoxa judar som bodde i närheten av Kolonin var gadditer — ättlingar till Mosebäckernas Gad. De var utskott från den huvudgrupp som anlant från södra Arabien i början av 1800-talet och slagit sig ner i den arabiska byn Siloam. I de tidiga Spafforditernas ögon var dessa återvändande judar förtruppen till de ”förlorade tio stammarna”, som inte var ansvariga för korsfästelsen, men nu hade kommit för att bevittna Messias återvändande. Deras ankomst var därför en bekräftelse av profetiorna.

Gadditerna hade funnit mera broderskapskänsla bland araberna än hos sina judiska trosfränder och hade alltså bosatt sig i den arabiska byn. Men det kom att uppstå särskilda band mellan dem och Spafforditerna på grund av det de hade gemensamt: att de hade följt de bibliska profetiorna och att de hade avvisats av sina respektive trosfränder. Gadditerna vördade fru Spafford nästan som ett helgon och de gick så långt att de varje sabbat läste en särskild bön för Horatio Spafford i den enkla synagoga de hade byggt.

Gadditerna blev föremål för något som måste ha vant helt unikt i Det heliga landet, nämligen en räddnings-expedition på skidor. Det var år 1921 som Jerusalem

drabbades av en av de värsta snöstormarna i mannaninne. Den våta, tunga snön låg kvar i mer än tre veckor i meterhöga drivor. Överlastade kupoler och tak rasade samman, vilket åstadkom stort elände bland befolkningen. Det var alldeles omöjligt för människor och djur att ta sig fram.

För de svenska immigranterna var snöfallet en påminnelse om hembygden. Med hjälp av Broder Josef, den siste överlevande av de vuxna svenskarna, överföll de äldre pojkar praktiskt taget bröderna Samuel och Burnham i deras snickarbod, tvingade till sig lämpliga träbitar och började hyvla till skidor att fara till Siloam på för att bringa hjälp åt våra gadditiska bröder.

Med Broder Josefs hjälp placerades skidspetsarna i tunnor med kokande vatten och när de var mjuka böjdes de och fästes vid en lämplig form och lämnades över natten. Nästa dag slipades skidorna noga och oljades in. Sedan vi hade samlat ihop lämpliga läderbitar hos vår anställde skomakare, Musa, spikade vi fast tåremmar på skidorna. I köket packade under tiden Syster Emelia och Broder Elias de gamla skinnryggsäckarna från Sverige med bröd, sockerstycken, små påsar med torrt te, litet konserverad mjölk för barnen och andra varor. Några av de svenska gossarna hade ännu kvar sina fäders präktiga handsydd läderpjäxor från Nås. Klockan 8 på morgonen gav vi oss av. Ungefär åtta ynglingar stakade iväg mot Siloam, en sträcka på omkring sex kilometer men med stor höjdskillnad.

Snön hade ännu tunn skare, vilket gjorde det ganska behagligt att skida på de jämna slutningarna. Landskapet såg ut som ett vitt Sahara och inte en själ syntes, bara de gamla stadsmurarna. Tornen och minareterna avtecknade sig mörka mot den snöreflekterande himlen, då vi styrde söderut ner i Jedoshafats dal med Oljeberget på vår vänstra sida.

Då vi nådde vårt mål fann vi att våra gadditiska vänner var i stort behov av hjälp. De frös och huttrade i den våta kylan. Familjer vilkas hus hade störtat samman hade flyttat in hos grannar. Vi behövde ingen presentation — överallt var vi ”amerikanerna”. Det vi hade kunnat ta på ryggen räckte inte långt, men den goda viljan fanns.

En av männen började läsa en bön på hebreiska. Vi förstod mycket litet av den, tills han nämnde namnet Horatio Spafford. De hade fortsatt vörda honom och bedja för honom under de gångna 36 åren!

Det hade tagit oss en timme att fara ner till byn, men det tog oss ungefär fem timmar att återvända hem. Solen smälte den tunna skaren och gjorde den djupa snön allt mjukare.

Fru Spaffords död

Kolonins allt påtagligare kommersialisering, som hade börjat före kriget, upphörde 1914, då Palestina blev avskuret från de allierade makterna, inklusive USA. Turisttrafiken tog slut, de turkiska hamnarna i Mellanöstern stängdes, landet isolerades och handeln avstannade. Det gällde nu först och främst att lagra tillräckligt med mat för att föda omkring 100 personer under ett nödläge som ingen visste hur länge det skulle vara.

Butiken vid Jaffaporten var fortfarande öppen, men mera som ett ställe där man uppehöll kontakt med händelserna än som ett affärscentrum, eftersom det inte fanns några turister och ingen kunde tänka på att köpa annat än mat. Innan kriget slutade hade så gott som alla medlemmar av Kolonin gått ner i vikt så mycket att det var fullt märkbart. Under de långa krigsåren var fotograferingen Kolonins enda inkomstkälla.

Liksom under de första åren inriktade sig Kolonin på ett inåtvänt liv med humanitär utblick. Varje medlem var på något sätt engagerad i ansträngningarna att föda de svältande, vårda de sjuka och kläda de frysande. Genom dessa gemensamma ansträngningar kom Kolonin utan tvivel att uppleva sina mest ärorika dagar, då man arbetade mera effektivt och praktiskt än någonsin tidigare.

I detta krisläge blev fru Spaffords trångsynthet lättare att leva med. Det var svårt att dra en medlem som hade mycket att göra inför rätta för att han hade ”onda tankar” eller att förvisa någon på vittnesmål från angivare. Från gryning till skymning var alla i färd med att utföra sina plikter, trots minimal sömn och ringa närande föda.

Detta var sista möjligheten att omorganisera Kolonin till en riktig kommun, där alla delade lika och varje medlem var likvärdig. Men detta skedde inte eftersom en sådan utveckling skulle ha hotat fru Spaffords religiösa maktställning och därigenom också familjen Spaffords kontroll över finanserna. Det skulle ha flyttat ner fru Spafford från hennes tron och gjort henne till inget mera än en fåraherde över en jämnklippt hjord.

Inom ett par veckor efter Jerusalems erövring var handeln åter i gång och Kolonins butik vid Jaffaporten var dess centrum. År 1919 kastade sig Kolonin in i stora affärer och från den tiden betraktades den mer som ett affärsföretag än som en religiös församling. Den brittiska arméns T-Fordar hade gjort så bra reklam för bilen att Dodge Brothers erbjöd Kolonin rätten att sälja deras fordon i Palestina. De som ledde butiken var glada över denna möjlighet till utvidgning. Araberna, som ansågs vänja sig vid nymodigheter långsamt, var som förtrollade av hastigheten och användbarheten hos *trombilen*, som de kallade automobilen. Faktum var också att bilen var mycket lämplig för den tidens branta och hårda

vägar. Vester & Co, American Colony Stores, gjorde stora affärer, då man sålde Dodgebilar till alla grupper, inklusive de judiska kolonisterna. Alla unga män i Kolonin hade nu för första gången något som kunde kallas fast arbete i butiken och bilavdelningen, men i övrigt ändrades inte systemet. Alla intäkter gick in på Vesters personliga konto.

Krig, oroligheter, epidemier och olika naturkatastrofer har alltid tytts som tecken på att världens ände närmade sig. Kolonins medlemmar hade under alla åren sjungit psalmer ur en psalmbok, som i huvudsak var skriven av Horatio Spafford, och nästan alla hymner handlade där om ett stort krig, det sista av de krig som skulle föregå det tusenåriga riket. Men även om kriget förött världen och Det heliga landets öde stad fästas vid Bibelns ”Harmagedon” (Megiddoberget) visade sig första världskriget bara ha varit ett ”vanligt” krig. Kolonin återgick till rutinen, men kanske med en förändrad föreställning om världen.

Fru Spafford var 75 år gammal, då britererna erövrade Jerusalem, och 36 års enväldigt religiöst ledarskap hade satt sina tydliga spår hos henne.

Hon hade ju lämnat kyrkan för bibelprofetiornas skull och hon ansåg sig själv utsedd av Gud att förklara de profetiorna. Att de inte slog in under hennes sista år måste ha drabbat henne ända in i själens djup. Det var fullt tydligt att hon började tackla av. I stället för fredens tusenårsrike fick hon nu bevittna ”judarnas åter-

komst”, men betraktade det som ingenting annat än en skoningslös politisk sionism. Då inte en enda av hennes profetior slog in hamnade hon i en personlighetskonflikt. Det hon sade ena dagen kunde hon ha glömt nästa dag, då hon sade något helt motsatt. Hon fick fortfarande ”budskap” ovanifrån, men de gällde endast för stunden.

För de utomstående kunde fru Spafford förefalla ytterst vänlig och hjärtlig och de muslimska grannarna, som inte visste något om vad som försiggick bakom Kolonins murar, respekterade henne högt därför att hon aldrig gjort något försök att påverka dem religiöst

En serie hjärtattacker ökade ytterligare fru Spaffords förvirring. Medlemmarna såg allt mindre av henne. De anhöriga förde henne ut till lantgårdar, så att hon skulle hållas borta från Kolonimedlemmarnas stirrande blickar. Många medlemmar kunde helt enkelt inte tro att fru Spafford kunde vara dömd till samma öde som andra människor — de trodde väl snarast att hon hade ett evigt liv. Då hon dog år 1923 kom det som en chock. Vad medlemmarna än tänkte då de defilerade förbi hennes öppna kista måste de flesta av dem ha känt det som de blivit moderlösa, ur stånd att förstå det förflutna och utan möjlighet att förutse framtiden.

Fru Vester tar över

Under de följande sju åren var Bertha Vester, fru Spaffords äldsta dotter, allenarådande i Kolonin på samma sätt som hennes mor hade varit. Tack vare Jamal Pascha hade Kolonin bibehållits intakt under hela kriget, då alla andra europeiska bosättningar förstörts av den ena eller den andra av de stridande parterna. Kolonin bemöttes fortfarande med stor respekt. På de officiella kartorna kallades den delen av staden ”American Colony” fastän det rätta namnet egentligen var ”Sheik Jarrah Quarter”. Vid alla officiella tillfällen representerades Kolonin av fru Vester. Under de första årens militära förvaltning, innan de brittiska tjänstemännens hustrur förenat sig med sina makar i Jerusalem, var hon värdinna vid de brittiska tillställningarna. Hon hade kvar sin berömda skönhet och spelade sin roll perfekt.

Hon hade också stor nytta av den lojala församlingen, vars medlemmar sällan syntes utåt men med kort varsel kunde skaffa fram den allra bästa förplägnad, dekorera matsalarna och rycka in som serveringspersonal. Fru Vesters enda bekymmer var att hennes make var tysk — de antityska känslorna var fortfarande påtagliga. Men hon klarade av också det problemet.

Jag hade under en tid ansvaret för Kolonins skola,

men då herr Vester fann att affärerna tog alltmer av hans tid bad han mig att ta ledningen av den mekaniska avdelningen. Därigenom kom jag att bli den ende utanför familjen Spafford som hade någon insyn i finanserna. Varför valde man inte i stället herr Whiting, den yngre Spaffordsystem Graces make? Nej, fru Vester hade andra planer för sin sväger.

Grace Whiting hade egentligen ett närmare förhållande till medlemmarna än Bertha Vester, men led av svag hälsa. För att verkligen göra kusten klar beslöt fru Vester nu att öppna en filial i New York för orientaliska varor under Whitings direktörskap. Han var den förste Kolonimedlem som var född i Jerusalem, han älskade Österlandet, talade vardagsarabiska som en infödd, reste vida omkring i landet och skrev artiklar åt National Geographic Magazine. I New York skulle han vara bortkommen och han försökte motsätta sig planerna, men förgäves. Tillsammans med makan och barnen flyttade han till USA. Därigenom var fältet fritt för fru Vester.

New York-filialen blev en affärsmässig katastrof. Den tjänade endast syftet att ge familjen Vester möjligheter att resa fram och tillbaka och att låta sina barn utbildas i New York på Kolonins bekostnad. År 1927 bad mig herr Vester att resa till New York för att bedöma situationen rent affärsmässigt. Jag rapporterade att hela företaget var ett fiasko och rekommenderade att filialen skulle läggas ner, så att vi skulle kunna koncentrera våra krafter på verksamheten i Jerusalem, som var vår in-

komstkälla och där vi hade ont om personal. Han accepterade mitt förslag, men fru Vester avlog det av orsaker som senare blev fullt uppenbara — det klarlades att New York-filialen hade tagit emot varor till ett värde av 200 000 dollar från butiken i Jerusalem utan att ha remitterat en enda dollar till Jerusalem som återbetalning.

I Jerusalem blomstrade emellertid Kolonins affärer under hela 1920-talet. Medan turistnäringen långsamt minskade blev den mekaniska avdelningen, det vill säga bilagenturen, Kolonins stora inkomstkälla. Men trots de finansiella framgångarna fanns det inte en enda ung man eller kvinna i Kolonin utöver Spaffords barn, som fick någon formell utbildning. Många av våra arabiska grannar hade sänt sina söner till universitetet i Beirut och de var redan läkare, apotekare, advokater, bokhållare och lärare. Men Kolonins ledning tänkte bara på att dra fördelar av den fria arbetskraft som fanns tillgänglig.

En gång erbjöd sig en vänskapligt sinnad turist, en änka, att skänka 25 000 dollar till Kolonin som grundplåt för en "kapellfond". Hon menade att Kolonin skulle bygga en kyrka, där gudstjänsterna kunde förrättas i stället för i den salong som fortfarande användes i Stora huset. Det var en avsevärd summa för ett klart angivet ändamål och för första gången tvingades medlemmarna nu fråga sig själva: "Vad slags religion har vi egentligen?"

Fru Vester hade inte tagit över moderns andliga ledarskap, hon var endast intresserad av finanserna. Hon tog ingen ställning till frågan om en ”kapellfond” utan överlämnade det ärendet till en av sina nitiska unga beundrare, medan hon själv höll sig utanför. Jag tillfrågades om jag ville vara kassaförvaltare för ”kapellfonden”. “Vilket kapell?” frågade jag. “Vilken sorts kapell? Nej, jag vill inte ha någonting med det att göra.”

Vid samma tid hade fru Vester gjort klart för medlemmarna att det var hennes son som skulle föra sin morfars religiösa arv vidare genom att ta en kurs i teologi. Detta var bara en förklaring till att hon bekostade hans utbildning i New York. Men varken den sonen eller något annat av Vesters barn hade någonsin visat intresse för det teologiska. Något ”kapell” blev aldrig byggt och vad som hände med gåvan på 25 000 dollar lyckades jag aldrig utröna.

Om någon hade föreställt sig att ”American Colony” skulle leva vidare som en religiös sekt fanns det en person som varit självklar att bestiga predikstolen: Broder Jacob Eliahu Spafford. I hela sitt liv hade han tillbett fru Spafford. Han hade varit hennes talesman, läst evangeliet på morgnarna, predikat och lett bönen. Men efter fru Spaffords död kopplade fru Vester abrupt bort Broder Jacob från allt inflytande.

Broder Jacob hade god utbildning och talade flera språk flytande. Alla besökare vid Kolonin imponerades av denne hängivne man. Nu hade världen rasat för ho-

nom. Ändå försökte han fortsätta morgonandakterna, men ofta var han alltför gripen för att kunna tala. Han stördes av de ungas världslighet. Rökning, som ingen haft en tanke på under fru Spaffords levnad, hade nu blivit vanlig. Man drack ”cocktails” efter amerikanskt exempel. Och den sexuella återhållsamhet som dittills krävts också av gifta par avskaffades. De äldre var stumma av häpnad och för Broder Jacob var ”emancipationen” en outhärdlig styggelse.

Broder Jacob inbjöds senare till New York av Nathan Strauss, en känd filantrop och främjare av Kolonin. Men chocken av fru Spaffords död hade varit för stark. Han återvände efter några månader till Jerusalem och fortsatte sin klagan över ungdomens leverne. Fru Vester bad mig dela rum med Broder Jacob i hopp om att jag skulle kunna hjälpa honom att anpassa sig till den nya tiden. ”Försök få honom att sluta banna barnen vid mötena”, sade hon. Jag svarade att jag inte tänkte försöka påverka honom. Vi diskuterade aldrig den nya situationen i Kolonin och vanligen drog han sig tillbaka tidigt på kvällarna utan att säga ett ord.

Kort därefter inträffade den första schismen, då jag bröt med Kolonin. En av medlemmarna berättade senare för mig att en resepredikant som bott på Kolonin år 1932, hade inbjudit Broder Jacob att åka med honom till Jaffa i en T-Ford. Då de körde i de branta kurvorna, som kallas De sju systrarna, ovanför Kolonia, tappade predikanten kontrollen över bilen. Broder Jacob slunga-

des ur sätet och hans skulle krossades mellan fordonet och en sten. Före begravningen bad den dominikanske prästen, Fader Vincent, att få vara ensam för att be över den avlidne. Det blev klarlagt att Broder Jacob hade omvänt sig till katolicismen och att han hade besökt mässorna i S:t Stefanskyrkan. Under 40 år hade fru Spafford fördömt den etablerade kyrkan och i synnerhet den katolska kyrkan. Och ändå blev hennes adoptivson och talesman den förste kolonimedlem som döptes till den katolska tron. Den andra blev fru Vesters andra dotter, som gifte sig med en romersk katolik i S:ta Katarina-kapellet i Betlehems Födelsekyrka.

Vesters hem mittemot S:t Georgs pojkskola sköttes fristående från Kolonin. Där fanns en kock och en infödd betjänt, två infödda husjungfrur och två systrar från Kolonin att se efter barnen, sköta tvätt och övriga hushållsgöromål.

Fru Vester hade en plan. Hon förstod att det för länge sedan var slut på den religiösa fanatism som Kolonin ursprungligen hade byggt på, och i och med det fanns det ingen direkt anledning för medlemmarna att bo kvar i Jerusalem. De äldre var inte längre i stånd att tjäna sitt uppehälle och hade inga band kvar med sina hemländer USA och Sverige. De var tvingade att leva sina liv till slutet i Kolonin. Men några av de yngre, de icke önskvärda och de som hade stora familjer, skulle man göra sig av med. Inte ens offren för utstötningen tycktes riktigt förstå vad som var i görningen, men fru Vester över-

tygade fruarna om att det nu var tid att återvända till de ursprungliga hemländerna.

Som händelserna utvecklade sig politiskt i Palestina kunde denna nya politik tyckas vara riktig, men bara om familjer som skickades ”hem” hade fått sin rättvisa del av Kolonins tillgångar. Männen i dessa familjer hade passerat sina bästa år och efter att ha varit borta från hemlandet i 30 år eller mer skulle de vara som främlingar där. I de flesta fall hamnade de i stora svårigheter och deras situation blev beklagansvärd. Deras hemresa hade betalats, men de små ”gåvor” de beviljats var snart försvunna.

Detta var en helt ny form av ”uteslutning” och den utnyttjades så skickligt att de återstående medlemmarna inte gjorde några frågor. De fick därigenom själva en del av skulden för orättvisorna. Med tiden öppnades deras ögon, då de tänkte på att det kanske också kunde bli deras tur. De yngre medlemmarna började ställa frågor, som de borde ha ställt 20 år tidigare. De äldre skulle dö, men utan testamenten skulle det inte finnas någon som kunde göra anspråk på deras arvegods. Vester-Spaffords lagliga rätt till Kolonins alla tillgångar kunde inte bestridas.

Det stod klart för alla att Kolonins ”andliga liv” hade fått en dödsstöt. Ändå tycktes fru Vester vara lika övertygad som hennes mor varit om att hon hade det absoluta ledarskapet, i varje fall över de äldre, som var i klar majoritet bland medlemmarna. En gammal kvinna ut-

tryckte det med orden: ”Jag vägrar att tänka” — hon kunde helt enkelt inte tänka längre efter de många åren av andligt förtryck.

Allt tycktes gå fru Vester väl i händerna. Förhållandena i Kolonin förbättrades. Bilar och bussar hade avlöst hästar och vagnar och de gamla kunde tas på utflykter och se delar av Det heliga landet som de aldrig tidigare sett under alla år. De hade sjungit om Nasaret och Galileen, Betsaida och Saligheternas berg — nu såg de dessa heliga platser och kände sig som unga på nytt.

Pengar flöt in i kassakistorna och Vesters hamnade i den högsta Jerusalemsocieteten.

Antikvitets-skandalen

Turkarna hade inget intresse för arkeologi i Det heliga landet, men när de första brittiska utgrävningarna startat efter år 1860 insåg snart även den mest obildade *fellah* att till och med gamla krukskärvor hade ett värde i pengar — varför skulle européerna annars leta efter dem? De flesta palestinska byar är byggda på uråldriga boplatser och varje bonde började drömma om att gräva upp ”guld” i hemlighet, för vilket hans turkiske godsägare inte kunde ta någon skatt. Men detta var en svart börs-handel och om en arab greps i besittning av antikviteter kunde han arresteras av den turkiska polisen. Européerna, som skyddades av sina exterritoriella rättigheter, kunde handla av araberna utan risk. Men turkarna kontrollerade tullen och européerna kunde exportera sina antikviteter endast efter betalning av mutor till den ansvarige turkiske ämbetsmannen.

Under britternas välde ändrades förhållandena. De skapade ett antikvitsdepartement och införde lagar, som krävde att antikvitetshandlarna skulle registrera alla förvärv hos departementet. Detta hade rätt att förvärva vad det önskade till det pris handlaren betalat. För export krävdes särskilda tillstånd.

För första gangen gjorde man alltså ett försök att be-

hålla antikviteterna i det land där de hittats och där de också hörde hemma. Frankrike och Storbritannien hade träffat en överenskommelse om att antikviteter som smugglats över gränsen mellan deras respektive mandat skulle returneras till ursprungslandet.

En dag kom några män in i Kolonins butik och påstod att de hade några unika antikviteter att sälja. De var inslagna i vanliga paket, men hr Vester och hans medhjälpare såg genast att det var fråga om något unikt och fick anstränga sig för att inte visa sin häpnad. Ett av de mest sensationella föremålen var en underbar kartusch av det slag som brukade bäras av Faraos guvernörer.

Det var inte olagligt att köpa antikviteter, vilkas ursprung var okänt. Det var däremot olagligt att underlåta att rapportera dem till antikvitetsdepartementet. Den stora frågan var nu: Kunde detta egyptiska guvernörsinsignium ha tillhört Josef, den patriark som också var Faraos guvernör och vilkens kropp enligt Andra Mosebok 13:19 hade fraktats tillbaka till Kanaan? 1 så fall var det fråga om den mest enastående bibliska relik som någonsin hade påträffats i Palestina.

Senare anlände professor James Breasted från Chicagouniversitetet till Jerusalem. Han var en av den tidens främsta arkeologer och orientalister, god vän till Vesters och hade vid tidigare tillfällen gjort inköp i butiken. Då han nu undersökte kartuschen fann han visserligen att den inte hade tillhört några av Faraos israelitiska guvernörer, men han förvärvade ändå hela

samlingen under förutsättning att den skulle levereras till universitetet, vilket var en standardprocedur. Vad Kolonins vinst var på denna transaktion kände bara ledningen till.

Affären avslutades alltså — men inte riktigt. Så småningom publicerade universitetet nämligen en utsökt broschyr i färgtryck, där varje föremål i dess samlingar avbildades och beskrevs. Då de franska myndigheterna i Synen-Libanon fick syn på broschyren började de göra efterforskningar.

Den förste som utfrågades av fransmännen i Jerusalem var Fader Vincent vid S:t Stefansklostret. På bilderna kände han igen antikviteterna, vilka en arab som han inte kände hade visat honom. Men det pris man då begärde var långt över vad S:t Stefansklostret kunde erbjuda. Fader Vincent kunde nu själv med ledning av reproduktionerna dechifrera hieroglyferna och fastslog att föremålen härleddes från den enda dynasti av faraoer som man saknat vid utgrävningarna i Jubeil norr om Beirut. Därmed var det klarlagt att skatterna hade smugglats ut ur Libanon. Den franske guvernören vände sig till den brittiske Palestinaguvernören med krav att föremålen skulle återlämnas.

Det enda den brittiske guvernören nu kunde göra var att kräva att herr Vester såg till att föremålen återlämnades från Chicagouniversitetet. Man satte en tidsfrist och Vester hotades med fängelse.

Den officiella ordern från guvernören drabbade Vester

som ett åsknedslag. Affären hölls hemlig i väntan på besked från professor Breasted. Lyckligtvis skickade universitetet tillbaka alltsammans, föremålen återgick till fransmännen i Libanon och fallet avslutades. Men det kom att bidra till att Kolonin förlorade det goda rykte den en gång haft i Jerusalem.

Medlemmarna visste mycket litet om vad som försig-gått. Tydligen var också fru Vester ovetande, för vid ett samtal jag hade med henne och hennes make tillrättavi-sade hon honom i skarp ton:

”Frederick, hur kunde du göra något sådant!”

Då medlemmarna så småningom fick klart för sig vad som hänt frågade de: ”Gjorde vi verkligen något så-dant?” ”Ja, det gjorde vi”, brukade jag svara.

Kolonin skakades alltså av Vesters debacle. I detta läge underminerades Vesters ställning ytterligare av H. L. Larsson. Denne hade nyligen utnämnts till svensk vicekonsul och passade nu på att försämra Vesters rykte hos de brittiska myndigheterna. Larsson såg en chans att överta det ledarskap som hans svärfar O. H. Larsson ursprungligen hade haft i den svenska församlingen i Chicago. Vad gällde de äldre medlemmarna talade han för öron som alltför länge hade varit döva för alla an-grepp mot Spaffordfamiljen. Ju ivrigare Larsson blev, desto mindre fäste de sig vid honom och desto starkare höll de fast vid fru Vester. Hon var nu fast besluten att utnyttja sin uteslutningsrätt och en gång för alla göra sig kvitt Larssons.

Bland de yngre medlemmarna betydde antikvitetsskandalen ett vägskäl, det första de nått fram till under 35 meningslösa år. De ville inte veta av mera religiöst hyckleri. De ville endast ha en affärsmässig uppgörelse, som gav var och en hans eller hennes andel av det gemensamma kapital, som de hade använt sina bästa år till att bygga upp. Avgörandet närmade sig.

Larssons

Liksom efter en jordbävning fortsatte skakningarna och vibrationerna länge efter ”antikvitetsskandalen” och blev vatten på kvarnen i fejden mellan Vesters och Larssons.

Fru Vesters första steg var att avskilja Larssons från församlingen. De bodde i ett förhyrt hus mitt emot Stora huset och utestängdes nu från morgonandakten och den gemensamma matsalen. Fru Larssons gamla mor hämtade den dagliga matportionen från köket på samma sätt som hon hade gjort åt sin avlidne make O. H. Larsson (”Helgurn” i Selma Lagerlöfs ”Jerusalem”, vilken hade blivit bannlyst och utesluten av fru Spafford.)

Fru Vester var på defensiven, men kämpade på flera fronter för att vidmakthålla sitt ”ärvda” ledarskap. Den period som nu följde måste ha varit en av de mest vanhedrande i Kolonins hela historia. Familjer valde motsatta sidor, arga gräl skilde bröder och systrar, medan de gamla var som en flock får under ett oväder utan skymten av en herde.

Det var i det läget Larssons lämnade sin exil och gav sig in i stridsvimlet i tron att de skulle kunna leda Kolonin tillbaka till ”de gamla sanningarna”. Manövrerandet för inflytande började med en korridorpolitik, värdig

en politisk kongress. Larsson försökte ta över morgonandakten, men gamlingarna var trötta på alltsammans och gick därifrån, medan de yngre medlemmarna snart lät honom veta att församlingslivet vad dem anbelangade var avslutat en gång för alla. Det enda de var intresserade av var en rättvis fördelning av Kolonins tillgångar, innan de gav sig av på egen hand.

Eftersom jag var den enda utanför familjen Spafford med någon finansiell auktoritet tvingades jag bestämma mig för hur jag skulle bete mig i denna förvirring. Jag beslöt mig för att hålla mig så neutral som möjligt, tills min plan på bildandet av ett aktiebolag accepterades eller avfärdades av Vesters. Under tiden försökte jag övertala herr Vester att utnyttja möjligheten till en afärsmässig uppgörelse och att hindra sin hustru från att använda sin ”andliga kraft” till att vidmakthålla sin auktoritet i Kolonin. Varken han eller jag trodde längre på den illusionen.

Jag tror att herr Vester gärna skulle ha velat göra slut på sitt abnorma dubbelliv, men det var fru Vester som var ”bossen” och hon skulle aldrig överge sitt ”ansvar mot sin mors ideal”, vartill hörde den absoluta finansiella kontrollen. ”Hellre dör jag än ger upp de idealen”, sade hon vid ett tillfälle till mig och Vester. ”Men är de värda att dö för?” frågade hennes make. På det svarade hon ingenting.

Striden var i full gång och fru Vesters propagandamaskin gick på högsta växeln. Larssons hade själva ta-

git avstånd från Kolonins principer, regler och ledarskap, menade hon, och därför hade Kolonin rätt att utesluta dem. Men den här gången skulle man ordna ett möte med i förväg uppgjord dagordning och sedan skulle alla rösta.

Jag råkade veta i förväg vad som stod på programmet. Jag visste anledningen till att Larssons skulle uteslutas och jag kände också till vilken summa som skulle kompensera dem för de tjänster de gjort Kolonin. Den totala summan var fastslagen till 1 200 dollar plus fri resa tillbaka till Sverige. Därmed skulle Larsson, hans hustru, mor och fyra barn inte ha några krav på Kolonin för hans 34 års arbete. Under de åren hade han ju precis som alla andra medlemmar inte fått annan ersättning än mat och husrum.

För att ytterligare ”legalisera” uteslutningsmötet tog man ännu ett avsteg från det vanliga förfarandet. Denna gång skulle fru Vester utse en utomstående ordförande med uppgift att tillse att mötet hölls i enlighet med brittisk lag — det var ju inte längre som under det turkiska väldet, då myndigheterna inte hade någon jurisdiktion över europeiska eller amerikanska medborgare. Den som valdes var ingen mindre än dr A. C. Harte, generalsekreterare för KFUM och en man som var högt respekterad av alla befolkningsgrupper. Fru Vester var nu viss om att hon inte bara skulle få behålla de rättigheter hennes mor skaffat sig, då Kolonin grundades, utan också få dem legaliserade i enlighet med de ändrade

förhållandena i det brittiska mandatet.

Dagen hade bestämts och fru Vester hade förklarat tillvägagångssättet för de äldre medlemmarna. Alla skulle samlas i det stora rummet på övre våningen, där väggarna ännu efter 40 år ekade av fru Spaffords ”förklaringar”, brännmärkningar, bannlysningar och — någon gång — trösteord. Och av de ”gudomliga budskap” hon meddelat varje dag. Men de som hade jagats bort utan annat än sina kläder och biljetter hade inte varit närvarande i rummet, då domarna uttalades, och det fanns ingen klagorätt. Inte heller hade någonsin en röst höjts i protest.

Jag mindes allt detta, då fru Vester planerade den slutliga konsolideringen av sin ”gudomlig makt” och jag bestämde mig för att inte ha någonting med det att göra. Jag gick till min mest trofaste vän, Daniel Auster, som var Vester & Co:s advokat och den förste judiske borgmästaren i Jerusalem. Jag träffade honom i hans kontor vid Ben Yehudah-gatan och förklarade för honom under vilka förhållanden Kolonimedlemmarna hade arbetat och hur de eller deras föräldrar hade testamenterat bort alla sina ägodelar till Spaffords.

Vad jag först och främst hade i sinnet var att fastslå att varje medlem hade rätt till en likvärdig del av Kolonins alla tillgångar. Om detta klarlades kunde majoriteten visserligen behålla sin rätt att utesluta medlemmar, men endast efter att ha givit den uteslutne medlemmen hans eller hennes del av tillgångarna. För att

fastslå andelarnas värde borde affärsrörelsen, mark-områden och byggnaderna, som registrerats i Vesters, Whittings och mitt eget namn, taxeras av en opartisk värderingsman. Ett helt nytt bolag skulle bildas och registreras vid brittisk domstol.

Det var bara två veckor kvar till det ”allmänna mötet”, då Larssons skulle utslutas, men Auster lovade göra upp en provisorisk plan för en omorganisering av Kolonin. Han skulle ha den planen med sig, då jag hämtade honom i hans kontor. Han skulle sedan vänta i ett annat rum, medan jag avbröt fru Vesters möte och förklarade mina skäl. Jag skulle sedan tillkalla vår juridiske rådgivare och be honom förklara planen.

Dagen var inne. Hela skaran av medlemmar kom till samlingsrummet, uppklädda som om det varit fråga om en söndagsgudstjänst. Längst fram satt herr och fru Vester och den vördnadsvärde dr Harte. Han var en godhjärtad man, som lurats av fru Vester att genomdriva hennes vilja — åtminstone såg jag det så. Doktorn var en av Kolonins främsta stödjare, men han hade fått alla sina informationer från fru Vester. Som de flesta andra betraktade han Kolonin endast som en fridsam frikyrkoförsamling, som lojalt stödde sin ledare. Dr Harte berättade senare för mig att han aldrig skulle ha åtagit sig ordförandeskapet om han hade haft en aning om att allt inte var vad det tycktes vara.

De flesta av mötesdeltagarna visste ingenting om sammanträdesteknik — de hade bara vant sig vid att

säga ”ja” eller ”nej” eller ”amen” till allt vad ”Syster Bertha” sade dem. Mr Harte bad Broder Jacob Eliahu att läsa upp anklagelserna mot Larssons — som inte var närvarande — skälen till deras utslutning och den summa de skulle erhålla som kompensation. Därefter lade han till:

”Ni har alla hört ändamalet med detta möte, vill någon nu ställa förslag?”

Det var tyst i några ögonblick, ingen tycktes förstå meningen. Hittills hade ju fru Spafford bara sagt vem de skulle kasta ut ur församlingen, ansvaret hade helt varit hennes och ingen hade motsatt sig henne.

Jag reste mig och förklarade att jag vägrade rösta för utslutningen:

”Ge först Larssons deras rättmätiga andel. Till och med äkta makar kan skiljas, men först efter det att maken har fått sin fulla andel av de gemensamma ägodelarna. Men är det så att ni har några moraliska anklagelser mot föräldrarna eller barnen — låt då den kasta första stenen som själv är utan skuld.”

Under ett par minuter var det dödstyst. Sedan sade ordföranden:

“Vad är ert förslag?”

”Jag har kallat hit vår advokat, Daniel Auster. Han finns i ett annat rum. På mitt förslag har hari gjort upp ett förslag till bildande av ett bolag, som kommer att ge varje vuxen medlem en likvärdig andel av Kolonins totala tillgångar, sedan dessa verifierats och beräknats. Låt

oss göra det först, sedan kan vi gå vidare och lösa alla problem utan svårigheter.”

Det blev åter djup tystnad, tills dr Harte sade:

”Ni har hört motförslaget. Er advokat är här för att klarlägga situationen. Om ingen har några invändningar föreslår jag att vi träffar Mr Auster för ytterligare diskussioner. Mötet är ajournerat.”

Sedan Vesters hade gått med mig för att träffa Auster sade jag att

jag skulle gå och hämta Larssons för att de skulle bli informerade om den nya situationen. De var tillsammans i sin bostad, alltför uppskärade och bittra för att släppa in mig. För att minska deras misstänksamhet berättade jag att jag hade stoppat mötet för deras räkning i avsikt att hitta en bättre lösning än den som de visste hade föreslagits. De vägrade lyssna på mig — de trodde det var en fälla för att få dem att ge upp sina rättigheter. Till slut lyckades jag ändå övertyga dem om att de inte kunde förlora något på att lyssna till mitt förslag och de följde mig över till Stora huset.

De blickar som de två grupperna gav varandra var isande kalla, men Auster inledde genast med att förklara sina planer på att registrera ett aktiebolag. Jag höll mig neutral, men behövde inte vänta länge på reaktionen. Ingenting bekymrade fru Vester så mycket som tanken på att förlora den absoluta kontrollen över Kolonins finanser. Den halvtimme av anklagelser, smädelser och beskyllningar som nu följde måste ha varit det värsta

bevis på bristande kristligt sinnelag som Auster någon sin hade hört. Han vände sig till mig och sade att han önskade gå därifrån, eftersom han inte såg något hopp om en lösning enligt de riktlinjer vi hade diskuterat. Eftersom jag hade tagit dit honom körde jag honom nu tillbaka och bad honom uppriktigt om ursäkt för att jag hade dragit in honom i något så vanhedrande. Då jag lämnade honom försäkrade jag honom att vad mig anbelangade hade striden just börjat. Han bad mig vänligt att kontakta honom, om jag behövde hjälp. Ganska snart utnyttjades det erbjudandet.

Kolonin var nu hopplöst splittrad rakt igenom och varje tänkande medlem insåg att den aldrig mera skulle kunna förenas.

Då fru Vester nu hade misslyckats i att upprätthålla sin rätt att utesluta medlemmar hade hon förlorat sin ställning som enväldig ledare av Kolonin. Hon insåg att hon skulle förlora hela makten, försåvitt hon inte kunde säkra en majoritet av medlemmarna till sitt stöd. Hon kunde räkna med de äldre medlemmarna och dessutom med ett stort antal av de yngre, men insåg att hon hade förlorat kontrollen över en stor grupp yngre medlemmar. som bestämt sig för att inte gå med på någonting annat än likvärdighet som delägare i Kolonin och dess styrelse. De krävde med andra ord ett definitivt slut på det ”gudomliga ledarskapet”.

Det stod klart att myndigheterna alltsedan ”antikvitets-skandalen” hade hållit ögonen på Kolonin och noterat

utbrotten av split och oenighet. När Larsson sedan gav sin version av vad som försiggått och menade att det var en fingervisning om vad som kunde hända varje medlem, ung eller gammal, började de brittiska styresmännen se kritiskt på Kolonin. Det påstods att Sir John Chancellor, guvernören, hade visat ett personligt intresse för saken och instruerat Norman Bendtwich, kronjuristen, att undersöka Kolonins legala förhållanden.

Med hjälp av Auster hade jag försökt avstyra den påverkan utifrån som jag befarade skulle komma förr eller senare. Jag försökte övertyga fru Vester om hur lätt vi själva skulle kunna klara upp problemen utan stora kostnader och utan att behöva förlöjliga de tidiga förhållandena och trossatserna. Det var ju så att ännu konstigare regler hade gällt för många andra sekter, som med tiden dött ut. Kolonin var dömd att gå samma väg. Men fru Vester var fast besuten att hålla fast vid sin ”ärvda” ställning i Kolonin, trots att hennes ledarskap nu förvandlats till en anakronism. Därmed visste jag att jag var tvingad att ansluta mig till hennes motståndare.

Skiljedom

I sinom tid lade kronjuristen fram sin rapport. Enligt hans uppfattning borde Kolonin förklaras vara en välgörenhetsstiftelse av samma slag som många andra religiösa församlingar i Den heliga staden. En domstol skulle utse stiftelsens styresman och alla inkomster skulle gå till ett konto, som sköttes av en legitimerad bokhållare, också utsedd av domstolen.

Detta skulle betyda ett dråpslag för fru Vester och avlägsna henne från kontrollen över alla de rikedomar som samlats under de gångna 30 åren. Kronjuristens rapport var hennes livs stora chock.

Men skulle inte detta vara ett idealiskt system för en religiös församling utan vinstintresse, där alla medlemmar delade lika och ingen var förmer än den andra? De gamla skulle tillförsäkras mat, husrum och allt nödvändigt utan att diskrimineras och utan att behöva vara rädda för uteslutning.

Larsson insåg inte vad en stiftelse skulle betyda för hans egen del — han hade bara fru Vesters nederlag för ögonen och möjligheten att han själv till slut skulle kunna leda Kolonin till ”den sanna tron”. Han menade att det var hans opposition som resulterat i detta ”mirakel”. Han var helt och fullt för kronjuristens förslag, även om hans hustru inte uttryckte samma entusiasm.

Vad beträffar utbrytarminoriteten tycktes den anse att motgiftet var värre än sjukdomen och vägrade göra gemensam sak med Larssons. De hade inte haft någonting att göra med det som hänt. Men de hade inte heller några möjligheter att motsätta sig utvecklingen, eftersom de saknade tillgångar.

För Vesters skulle en stiftelse betyda det definitiva slutet på allt de strävat efter. Fru Vester telegraferade till sin svåger och syster, som hon tidigare bokstavligen hade tvingat att resa till New York. Nu beordrade hon dem att stänga affären på Madison Avenue och snarast

återvända till Jerusalem. Dessutom skulle de anlita den bästa advokat som de kunde finna och ta honom med sig för att kämpa emot förslaget om en stiftelse.

Det blev stillestånd i affärsverksamheten. Billeveranserna inställdes och det blev svårt att driva in fordringar. Barclays Bank, där vi hade de flesta av våra krediter, slog larm om att där fanns reverser på 200 000 dollar, som kanske aldrig skulle betalas.

New York telegraferade efter 10 000 dollar som förhandsbetalning till advokaten, Mr Townsend. Inget möte sammankallades för att sanktionera denna utbetalning. Men det var bara det första av de väldiga utlägg som sedan gjordes på målet utan medlemmarnas samtycke.

Som förberedelse till dornstolsförhandlingarna hade Mr Goadby, en engelsk advokat, utsetts att grundligt undersöka Kolonins historia med särskild tonvikt på medlemmarnas rättigheter och församlingens finansiella status.

Da Goadby avslutade sin plädering för en stiftelse reste sig Townsend för att inleda sitt genmäle. Det är tveksamt om han någonsin hade mött en brittisk advokat med traditionell peruk, men han glömde säkert aldrig det här mötet med Goadby. Knappt hade Townsend rest sig förrän Goadby for upp, röd i ansiktet och med den friserade peruken i uppror. Han begärde att "den ärade advokaten från New York" skulle framlägga bevis på att han var auktoriserad att uppträda i domstolen.

Vad man än kan anklaga den brittiska administrationen i Palestina för måste man erkänna att de brittiska dornarna metodiskt iakttog de rättegångsregler och den etikett som de var vana vid i hemlandet, och det var lönlöst för en New York-advokat att försöka sätta sig upp mot de reglerna. Da domaren hade förvissat sig om att Townsend inte hade någon auktorisation beordrades han helt enkelt att sätta sig.

Det tog därefter inte lång tid för domaren att fastställa att Kolonin inte kunde betecknas som en "välgörenhetsstiftelse". Dornsiutet var naturligtvis en seger för Vesters. Det var Larssons som lidit nederlag, eftersom endast de hade stött tanken på en stiftelse.

Oenigheten i Kolonin var lika djup som tidigare. Vesters upptäckte snart att de skulle tvingas byta taktik, då det gällde medlemmarnas finansiella rättigheter. Med hjälp av sin advokat började de för första gången arbeta på en lösning som baserades på erkännandet av varje medlems egna rättigheter.

Efter nederlaget hade Larsson avbrutit sin kamp för ledarskapet, även om hans bitterhet fanns kvar. Samtidigt försökte fru Vester vinna över mig på sin sida. Under de gångna åren hade jag stått Vesters mycket nära. Jag hade varit fru Vesters rådgivare och hade ofta representerat henne, då välkända personligheter gästade Kolonin.

En kväll bjöd fru Vester hem mig. Jag var enda gästen, men herr Vester var också närvarande. Ett stort por-

trätt av hennes mor såg ner på oss från väggen. Hon pekade på det och frågade:

”Kan du se henne i ögonen och säga att vi har gjort fel.”

”Ja”, sade jag. ”Det kan jag säga.”

Hon såg mig rakt i ögonen och sade:

”Du måste tro på mig.”

På det replikerade jag:

”Och du måste släppa de här människorna fria.”

Replikerna upprepades flera gånger av oss båda. Till slut tycktes hon sjunka ihop. Jag for därifrån efter midnatt. Det var vårt sista möte.

Följande dag besökte jag herr Vester i hans kontor och föreslog att han, Whiting och jag själv skulle utfärda en deklARATION, officiellt bevittnad, om att alla de ägodelar som registrerats i våra namn i verkligheten tillhörde alla Kolonins medlemmar gemensamt. (Det gällde i mitt fall främst ett markområde, som inköpts i Haifa och registrerats i mitt namn.) Min tanke var att detta skulle kunna lätta på stämningen i Kolonin. Utan invändningar gick han med på förslaget. Jag gick till lagfartsmyndigheten och skrev under min deklARATION inför notarius publicus. Flera dagar senare frågade jag Vester om han hade uppfyllt sitt löfte. Han sade: ”Inte än, men jag skall göra det.” Ungefär en vecka senare besökte jag åter butiken. Den gången sade han mig rent ut, röd i ansiktet: ”Nej och tro inte att jag är en sådan dåre. Jag kommer aldrig att skriva under och jag vill inte se dig mera!”

Jag förstod att tärningen var kastad och informerade utbrytargruppen om att domstolen åter måste intervensera, men att Vesters fortfarande kontrollerade tillgångarna, vilket kunde bli ett problem.

Under tiden påskyndades uppdelningen i fientliga grupper. De som upptäckte att deras rumskamrater tillhörde den motsatta sidan flyttade. I den gemensamma matsalen lämnade man sina gamla platser vid bordet för att söka sig till sina meningsfränder. Det var som om man lekte ”sista posten” till dess klyvningen var total. Även gäster utifrån kände att de måste välja sida i Kolonin.

Det skenbart harmoniska förflutna hade förbyts i ett hat som var löjligt att skåda. Domstolarna var inte okunniga om vad som pågick och kronjuristen hade fattat ett nytt beslut. Han informerade Vesters om att han fastställt att ingenting annat än ett skiljedomsförfarande någonsin skulle kunna lösa dispyten.

Slutet

Vad Vesters än tänkte om den påtvingade skiljedomen hade de inget annat val än att gå med på förfarandet.

Vid det här laget var striden vid Kolonin ett vanligt samtalsämne i Jerusalem. Mest sorgsna och förvirrade var våra muslimska grannar, som hade stött Kolonin lojalt genom alla år utan att forska i vad som försiggick innanför dess murar.

Kronjuristen hade utsett den mycket framstående statsåklagaren i Egypten, C. H. Perrot, till skiljedomare och det dröjde inte länge förrän han anlände och slog sig ner i Kolonin. Utbrytargruppen definierades som ”minoritetsgruppen”. Fru Vesters parti definierades som ”majoritetsgruppen”. Alla arvoden och kostnader för skiljedomsförfarandet skulle tas ur Kolonins tillgångar.

Kostnaderna steg till över 100 000 dollar — en avsevärd summa år 1930— förutom mutor och andra utlägg, som aldrig blev utredda. Samma arbete kunde ha gjorts av vår lokale affärsjurist tillsammans med en revisor för en minimal kostnad — men det hade hindrats av en enda persons envishet.

Skiljedomaren hade ingen föreställning om vad som väntade honom. Senare, då han utsåg mig till utredningsman, sade han:

”Inte i hela mitt liv har jag måst förrätta en osmakligare skiljedom och aldrig har jag haft att göra med så omöjliga människor.”

Mr Perrot organiserade sin ”domstol” i Kolonin och började med att kontrollera de inblandades medlemskap. Var och en fick tillfälle att deklarerat vilken fraktion han eller hon önskade tillhöra, registrera hustrur, barn och andra familjemedlemmar och skriva under ett löfte om att utan reservation acceptera skiljedomarens beslut. Så långt löpte allt tämligen friktionsfritt av den enkla orsaken att ”får och getter” ju redan tidigare hade delats upp under månaders bitterhet.

Så inträdde en tredje part på scenen. Det var en familj i Amerika, som några år tidigare utan vidare hade körts ut av fru Vester av ”moraliska skäl”. Tillsammans med andra uteslutna medlemmar, som var kvar i Palestina, utsåg de en eldfängd ung advokat från Ramallah, nyss återkommen från USA, att bevaka sina rättigheter. Skiljedomaren skulle avgöra värdet av deras krav på kompensation och måste då också utreda de ”moraliska skäl” som hade ansetts diskvalificera dem från medlemskap. Det blev nödvändigt att ännu en gång dra upp den personliga avund och de löjliga gräl som hade varit en skamfläck på Kolonin ända från början.

En familj kan tjäna som ett exempel på de vanhedrande scener som spelades upp. Modern hade kommit med Kolonin till Jerusalem år 1896 som barn, men hade under hela sitt liv hållits nertryckt av Spaffords. Så små-

ningom uteslöts hon tillsammans med sin make och tre barn. För att tjänstgöra som vittnen hade ett antal av de äldre tagit plats i ”domstolen”, klädda i sina bästa kläder. En äldre dam skulle fungera som talesman för Spaffordgruppen.

”Vilka var de moraliska anklagelserna gentemot medlemmen?” frågade Mr Perrot.

”Hon gick ut på gatan i opassande kläder.”

”Hur var hon då klädd?”

”Hon gick ut på gatan med förklädet på.”

Det blev en skrattsalva i den inkvisitoriska domstolen och fallet avfärdades.

De medlemmar av ”majoritetsgruppen” som satt där hade under alla år inte vetat någonting värre om den anklagade än att hon gått ut på gatan utan att ta av sig förklädet! Och ändå hade de gått med på att bannlysa och förvisa den medlemmen och hennes familj. Jag blev mera övertygad än någonsin om att det var hög tid att få ett slut på denna fruktansvärda skenhelighet.

Skiljedomaren godkände inte den ”tredje parten” som sådan. Men i några fall gjorde han undantag.

Under förhandlingarna satt en tyst och patetisk figur i majoritetsgruppen: Jacob Eliahu. År 1896 hade han lett både den amerikanska gruppen och den svenska till Jerusalem. Nu satt han där stum och förbryllad, utan att förstå någonting av det som pågick, då Kolonins grundvalar rasade samman och förintades.

Då skiljedomen var över måste minoritetsgruppens

andelar klarläggas och jag utsågs till utredningsman. I vår bokföring fanns både säkra och osäkra fordringar. Banker och kreditorer skulle betalas, likaväl som donatorer. Det skulle ta fyra och ett halvt år, innan allt var klart.

Efter avdrag för domstolskostnaderna blev nettoandelen per medlem 5 386:19 dollar. Den summan representerade alltså 34 års arbete i Kolonin. Familjen Larsson hade fem andelar och fick därigenom den största utbetalningen av alla i minoritetsgruppen. I den slutliga uppgörelsen tillerkändes Larssons Vesters hus och tomtmark. Jag påpekade för Mr Perrot att det beräknade värdet av de tillgångarna var avsevärt högre än fem andelar.

”De var mitt värsta problem och jag måste överlämna åt deras samveten att återbetala de andra medlemmarna”, svarade han.

Men när likvidationen avslutades 1934 hade ingen justering gjorts. Larssons hade vunnit mycket och behöll det— långt mera än de 1 200 dollar de skulle ha fått vid det omintetgjorda uteslutningsmötet.

Majoritetsgruppen, som hade omkring 50 medlemmar, tilläts att ha kvar alla de stora byggnaderna och det som återstod av turistverksamheten, så att de skulle kunna fortsätta att leva som de var vana. Utöver familjerna Vester och Whiting fanns där inga barn, som kunde ha arvsrätt. Många i gruppen var över 75 år gamla.

Jag skulle utsättas för ytterligare en överraskning. Då

skiljedomen var klar kom både majoritetens och minoritetens advokater till mitt kontor för att säga att de ville göra ett sista försök att rädda den värdefulla affärsagenturen. De erbjöd mig ledningen av hela rörelsen på mina egna villkor utan att behöva tillhöra någon av grupperna. Efter månader av bittra anklagelser och misstänkliggöranden var det ett oförtjänt erkännande. Icke desto mindre kände jag att jag aldrig skulle kunna lyckas. Jag tog ut mina två andelar helt och hållet i däck och gummivaror och med en personlig agentur för Goodyear Tire & Rubber Co startade jag min egen rörelse med ett totalt kapital av 10 700 dollar.

Jag återvände aldrig till Kolonin. Men det är inte lätt att bli av med minnena från de 34 år, då Kolonin var mitt hem. Eller var den någonsin ett hem? Var den bara en institution? Hur kunde den vara ett hem, när föräldrar var skilda från varandra och sina barn. När barnen var en allmän egendom, som kunde beordras till arbete av vilken vuxen medlem som helst och straffas av vem som helst, somtog sig den rätten. Man bodde enligt ålder och kön, inte tillsammans med sina syskon. Systrar sag till att pojknarnas kläder tvättades och lagades, ”bröder” var tillsyningsmän på nätterna.

Det fanns några goda stunder. Men vem kunde kalla det ett ”hem”?

Århundradets brott

Klockan 12.37 den 22 juli 1946 störtade Kung Davids-hotellet i ”Nya Jerusalem” samman med en explosion, ett dån och ett skri — det förvandlades till en rykande ruinhög. 91 människor dödades och åtminstone 53 sårades. För att genomföra detta terrordåd hade den judiska underjordiska rörelsen måst offra några judiska tjänstemän i den palestinska mandatregeringen, men bara en fjärdedel så många som de arabiska och bara hälften så många som de brittiska offren.

Under en vecka var staden lamslagen, medan desperata arbetare grävde fram döda och levande kroppar från högarna av sten och cementblock. Terrordådet ledde aldrig till att någon åtalades. En del arresterades och sattes bakom taggtråd under några veckor, tills stämningen hade blivit lugnare och hela affären tystades sedan ner.

En vecka i juli 1946 var en oavbruten begravningsprocession.

Vi tänkte att Storbritannien kanske nu äntligen skulle vakna upp och inse vilket kaos som drabbat Det heliga landet. Men det gick precis som många gånger tidigare. När sabotaget rapporterades till London gjordes ett sedvanligt ”diplomatiskt” uttalande: ”Premiärminister Att-

lee förklarar i underhuset att Storbritannien aldrig kommer att låta sig påverkas av terrorism.” Vilket åtminstone för araberna betydde att England trots denna attack mot mandatregeringen skulle fullfölja skapandet av ett ”judiskt nationellt hem”. Och det var den utvecklingen som den judiska underjordiska rörelsen avsåg att påskynda.

De brittiska civila vigdes till evig vila på Sions berg, de militära offren transporterades till militärkyrkogården i Ramleh, judarna till Oljebergets västra sluttning, de muslimska araberna till begravningsplatserna vid Gyllene porten, Oljeberget och Betania, de kristna araberna till Betlehem och Ramallah, de grekiska romerska katolikerna och amerikanerna till sina respektive begravningsplatser på Sion — sedan alla dessa processioner gått genom staden var begravningsveckan över.

Efter den framgångsrika attacken mot regeringens högkvarter beslutade de judiska kampgrupperna att anfå alla den brittiska armén i Palestina. I slutet av juli 1947 kidnappades två brittiska sergeanter av Irgun, dömdes till döden i en ståndrätt och hängdes i en eukalyptusdunge nära Nathanya.

Återigen uttalades ”skräck och avsky” i brittiska underhuset, men ingenting mer. Sergeanterna begravdes under militära hedersbetygelser — ett par av de tusentals brittiska unga män som hade offrats på Lord Balfours ”ärliga experiment”.

Förenta staterna, som inte hade offrat en droppe blod på skapandet av ett ”nationellt hem för judarna”, krävde nu på briterernas bekostnad en obegränsad invandring av europeiska judar, utan att skänka en tanke åt landets lagliga invånare, araberna. Nu stod britererna ensamma mot den mäktigaste underjordiska rörelse som någonsin funnits i Palestina. De tvingades ge sig för Sternligan, Palmach, Irgun och Haganahgrupperna — slog till reträtt och lämnade araber, judar och de försvarslösa neutrala att kämpa på egen hand.

Judarna hade ännu ett problem att lösa. Den nya världsorganisationen, Förenta Nationerna, som tillkom den 24 oktober 1945, skulle nu fatta det slutgiltiga beslutet. Den underjordiska rörelsen var fast besluten att visa att det inte skulle bli något slut på terrorismen, förän de judiska kraven hade godkänts.

Efter den brittiska reträtten från Palestina fanns fortfarande en del oklara punkter beträffande det delade Jerusalem. Greve Folke Bernadotte fick FN:s uppdrag att utreda några av de detaljerna. Kunde det tänkas att han skulle gynna araberna i denna omtvistade zon? De judiska grupperna var inte säkra på det. Den 17 september 1948 fördes greve Bernadottes och hans franske rådgivares massakrerade kroppar till KFUM i en FN-bil. Det var den enda tillflykt de neutrala hade i Jerusalem. Denne ädle kämpe för fred och medmänsklighet hade räddat 40 000 judar från Hitlers utrotningsläger — nu hade han i fullt dagsljus stoppats av judiska terrorister

och skjutits ner.

Och araberna hade — kanske för första gången — förstått judarnas överlägsna makt. De hade själva inga tillgångar, ingen samfällid politik och ingen tränad armé. Men de insåg att deras fiender hade nått sitt mål genom att gå till ytterligheter i terror. Och om judarna

hade segrat med de metoderna skulle araberna tvingas använda samma taktik för att ta sitt land tillbaka. Det har varit den sorgliga utvecklingen allt sedan dess.

1 Waterville, Maine, dit vi hade rest för att ordna vår dotters skolgång, sedan skolorna i Jerusalem hade stängt, lyssnade jag och min hustru den ödesdigra dagen, 14 maj 1948, på BBC:s radio- sändning från S:t Georges-katedralens klocktorn i Jerusalem, mitt emot vårt hem. Utan någon urskiljning kämpade de arabiska folkmassorna inte bara om Den heliga staden utan också om bytet. Vårt hem plundrades och förvandlades till ett svartbränt skal innanför stenmurarna. Samtidigt plundrade den judiska underjordiska armén, som vid det laget inte kunde skiljas från andra israeliska styrkor, vårt magasin på 28 bilar, bildäck och andra varor i Jaffa och Haifa. Allting vi hade samlat under våra 51 år av arbete i Det heliga landet utplånades på en enda dag. Jag hade övergivits av både mitt eget lands regering och av min hustrus fosterland, USA. Det dröjde sju år innan Daniel Auster, min näre vän, lyckades få sin regering att gå med på en uppgörelse, som gav mig mellan 12 och 15 cent för varje dollar jag hade förlorat. .

Tre element ingår i denna berättelse om Jerusalem och Det heliga landet: den (svensk-)amerikanska Kolonin, den brittiska erövring- en av Palestina och den arabisk-judiska konflikten.

Kolonin kulminerade i intet. Britterna offrade sina liv till ingen nytta. Och den arabisk-judiska konflikten har blivit ett hot mot världsfreden.

Kolonin startade i förväntan på den största av alla belöningar: att närvara vid det tusenåriga rikets proklamerande, inledningen till en gyllene era på jorden.

De som led mest var svenskarna. De decimerades hastigt i antal. De som överlevde var en grupp underbara människor. De gjorde en ovärderlig insats i Det heliga landet. Men ändå: Måste de offra sina liv för en idé, som skulle dö med dem? Måste de överge släktingar, vänner, fosterland? De visste aldrig om och när de skulle råka i onåd och bli utstötta utan rätt att be om nåd. Bara det Spaffordska triumviratet kunde anklaga, döma och bannlysa. Eller, när döden tog bort en medlem, ta hans arv och använda det för att behålla makten.

Den tredje generationen Spafford kunde mura om väggarna i dessa byggnader, som var fyllda av hjärtsliktande minnen, och skapa ytterligare ett hotell i Den he-

liga staden — ”American Colony Hotel”. Men om vägarna kunde tala skulle ingen nattgäst få ro.

Då jag år 1964 för första gången på 68 år återvände till Nås sökte jag mig till Daläven, mitt gamla hem och Tipers lada, där åtminstone vi gossar tillbragte den sista natten i höet. Det gamla hemmet hade blivit sålt och ombyggt flera gånger, men ladan hade bibehållits oförändrad.

Det var där de 36 Nåsborna samlades med sina tillhörigheter, packade i stora kistor med rephandtag. Det var spinnrockar, vävstolar, mattor och långa handgjorda läderstövlar. Allt detta fanns hos oss i Jersusalem i årtal och blev ett synligt minne av Sverige.

Men det jag minns bäst är den metamorfos som ägde rum inom mig, när jag rycktes upp och omplanterades i ett totalt annorlunda klimat.

Jag minns de jättestora vagnarna, där folk och bagage lastades för vidare befordran till järnvägsstationen. Mitt nästa minne är ångbåtsdäcket och en väldig storm på Nordsjön. då barnen hands fast i kojerna eftersom alla vuxna var förfärligt sjuka. Jag minns flygfisk, som försökte orma sig av däcket, och jag minns ljusen av den brittiska flottan vid Malta.

Sedan den hisnande farliga förflyttningen från ångbåtsdäcket till båten på reddan utanför Jaffa. Och lukterna som mötte. Lukten är, har jag hört, det san-naste minnet och när vi efter tio år i Jerusalem fick de första jordgubbarna förde doften mig genast tillbaka till

ängarna och skogarna runt Nås, där jag smakat smult-ron. Många av de äldre medlemmarna sade att det var lukten av de öppnade vattenmelonerna som fick dem att kräkas i Jaffa. Men för en femåring var det den underbara färgen som fastnade i minnet!

Den första kvällen i Jerusalem tycks jag ha slocknat och i månader, om inte år, levde jag i ”limbo” och visste knappast vem eller var jag var. När jag många år senare samlade fjärilar påminde mig deras metamorfoser om mig själv. När larven nått full växt förvandlas den plötsligt till en livlös kokong. Så kom den tid då den sprack ut, lämnade det gamla skalet och fann att den hade vingar att flyga med vart den ville. Men mina vingar var klippta och förblev så i årtal tills ytterligare en omvandling, en sinnets omvandling, skedde.

Jag minns hur jag, då jag ännu var en ung pojke, helt skild från mitt förflutna genom förlusten av familjebanden, längtade efter att frigöra mig från min ”kokong”.

Men den första morgonen var det som att snurra runt i ett intet. Var var mitt hem? Var var älven? Var var mina lekkamrater? Vad hade hänt med språket? Till och med den vanliga frukosthungern tycktes ha lämnats kvar hemma i Sverige. Lukten av maten äcklade mig.

Min mor dog vid 38 års ålder, två år efter det att hon kommit till Jerusalem. Hon hade varit sjuk hela tiden. Min far, som dog vid 43 års ålder, var också sjuk större delen av tiden. En lillasyster dog under första året och en äldre bror, en syster och min mormor dukade också

under de där första ödesdigra åren, då Kolonin fortfarande förbjöd läkarvård och mediciner. En plikttrogen och god svensk kvinna gjorde sitt bästa för att vara moderlig mot pojkarna Lind, men livet så som jag kände det hade utplånats. Jag hade inget hem, inga föräldrar, inget språk, inget fosterland. Men min svenska födslorätt kunde de inte ta ifrån mig. Jag talade svenska med de äldre medlemmarna trots att fru Spafford oupphörligen uttalade sig emot ”trångsynt svensk nationalism”.

När sedan professor Gustav Dahlman kom till Jerusalem tände han och hans hustru den nära nog släckta patriotismens fackla hos oss. Både konsuln och konsulinna var mycket gästvänliga. De brukade skåla för kungen och vi sjöng ”Du gamla du fria”. Den enda anledningen till att jag inte återvände till mitt hemland var att jag inte längre kunde språket och alltså inte skulle kunna försörja mig i Sverige. Därtill hade jag inte längre nära släktingar i Sverige efter en bortovaro som varat två gånger så länge som det tog Israels barn att återvända till Kanaans land efter vandringarna i öknen.

Framtida medlemmar av religiösa sekter borde vara på sin vakt, när de tillsägs att göra sig av med sin nationella stolthet och följa regeln att ”allt är gemensamt”. Den som ger sig under en religiös despotism, som innebär slutet för tankefrihet och yttrandefrihet, kommer att inse att han sålt sin födslorätt och förslavat sin själ.



Bröllopet mellan Lars Lind och hans barndomskamrat Effi Yaniss ägde rum år 1927. Lind står till höger om sin brud. Mannen till vänster snett bakom honom är

”Broder Jacob” och kvinnan med stor svart hatt vid pelaren till vänster är fru Bertha Spafford-Vester.

Innehåll

Lars E. Lind 3
Till Jerusalem! 8
Spafforditerna 18
Den heliga staden 23
Stora huset 33
Systrar och bröder 41
Våra arabiska vänner 54
Stallet och ladugården 61
Fiskafänget på Jordan 69
De bästa åren 75
Gravarna 82
Våra grannar 87
Skolan 94
Kejsaren 97
Affärsföretaget 105
Bikupan 113
Marknaden 117
Olivträden 88
De beslöjade kvinnorna 127
Pilgrimerna 134
Turisternas korståg 142
Celibatet 147
Självordsförsöket 154
Medborgarskapet 160

Fjärilsfångarna 164
Antikviteterna 171
Åsnan 174
Hundarna 179
Efter 30 år 182
Första världskriget 186
Militärdiktaturen 191
Bombräden 191
Gräshopporna 201
Terrorn 206
Militärsjukhuseet 212
8 december 1917 217
9 december 1917 221
Britterna 227
Skidfärden 236
Fru Spaffords död 239
Fru Vester tar över 243
Antikvitetsskandalen 251
Larssons 256
Slutet 270
Århundredes brott 275
Epilog 279

